Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

MARS *et* HISTORIA

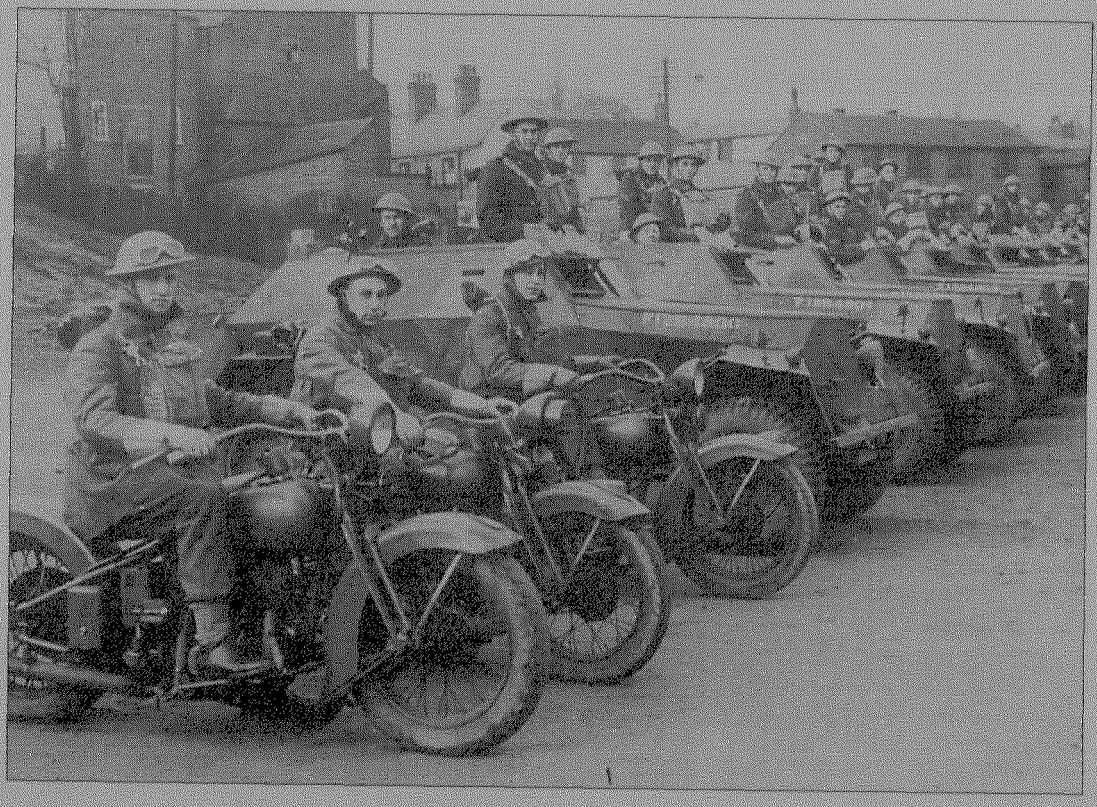

Themanummer
TWEEDE WERELDOORLOG
1940-1945

29e Jaargang nummer 2 - april/juni 1995 - Verschijnt 4 x per jaar

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: drs J. Nuis. Secretaris: H.A.R. Kampen. Penningmeester: mr W.J. Zaagman. 2e Secretaris: E.W. van Popta. Leden: J. van den Berg, B.C. Cats, J.A.H. Engelman, H.F. Fabri, drs J.P.C.M. van Hoof, C.B. Nicolas, D.E.J. Stoot, drs R. de Winter. Adviseur: F.J. van Lier.

ADRESSEN:
Voorzitter: Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037
Secretaris: Trompstraat 308 B, 2518 BR 's-Gravenhage 070-3630081
Penningmeester: Julianaplein 16, 2771 EE Boskoop 01727-12897

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:
(1) a. 'Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b. 'Middeleeuwen' olv drs R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal 08385-27780
(2) 'Tradities en ceremonieel' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588
(3) 'Uniformkunde' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-661706
(4) 'Ridderorden en onderscheidingen', olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084
(5) 'Militaire emblemen' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-3886566
(6) 'Wapens en munitie' olv G.D. Klein Baltink, Klooster 6, 7232 BB Warnsveld 05750-29156
(7) 'Militaire muziek' olv mr R.A. Schimmel, De Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-3246568
(8) a. 'Versterkingswerken algemeen' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b.'Overzeese versterkingswerken met Nederlandse historie' olv drs J.R. Verbeek, Postbus 52022, 2505 CA 's-Gravenhage
(9) 'Maritieme geschiedenis' olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Z 023-370769
(10) 'Napoleontica' olv J.L. van den Berk, Schippersgracht 16-R, 1011 TS Amsterdam 020-6228354
(11) 'Tweede Wereldoorlog' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962
(12) 'Militaire en civiele miniatuurfiguren' olv D.E.J. Stoot, De Wouden 87, 9405 HC Assen 05920-57174
(13) 'Vaandels en standaarden' olv Kl. Sierksma, 'Nij Midgaard', Woelwijk 1, 9255 KE Tytsjerk 05118-2524
(14) 'Eerste Wereldoorlog' olv dr F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage
(15) 'Koninklijke Marine' olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft 015-612663
(16) 'Militaire genealogie' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-553639
W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe 05780-12138
(17) 'Militaire folklore' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983
(18) 'Militaire voertuigen en tanks' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage 070-3814892
(19) 'Koninklijke Luchtmacht' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332
(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-3248495
(21) 'Militaire bibliografie en tijdschriften' olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp 085-615484
(22) 'Militaire gedenktekens en monumenten' olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-246815
(23) 'Korps Mariniers' olv B.E. Stuit, Middelzand 2711, 2788 CM Den Helder 02230-44649
(24) 'Gewapende burgers' olv A. Kok, Balistraat 86C, 2585 XW 's-Gravenhage 070-3466135

Mars et Historia
Orgaan van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.
Verschijnt 4 x per jaar.

REDACTIE:
J. van den Berg
J.A.H. Engelman
F. Fabri
H. Muller

Redactieadres:
Cronestein 85
2804 EL Gouda

Ledenadministratie:
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, tel.: 023-291324.

Tekstverwerking:
Mw. M.C. van Goethem-van Tol

Druk:
Drukkerij W. van der Louw
Berkel en Rodenrijs

Lidmaatschap:
De contributie bedraagt per jaar min. f 50,-, (voor leden in het buitenland f 70,-) te storten op rek. nr. 65.82.12.125 van de ING-Bank te Waddinxveen, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Boskoop.

Reeds verschenen nummers
kunt U, zolang de voorraad strekt bestellen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, tel.: 01820-34283, tegen onderstaande prijzen:
Losse nummers (inclusief portokosten) t/m jaargang 1991 f 7,50, over te maken aan de penningmees ter.
Vanaf jaargang 1992 f 12,50 (inclusief portokosten); themanummers 40/45, Ned.-Indië 41/42 f 15,00 (inclusief portokosten).

Enveloppen Nederlandse schilders van militaire taferelen f 8,00 per stuk (inclusief portokosten) overmaken op postgiro 31 41 628 t.n.v. H. Muller te Breda. Verkrijgbaar zijn de nrs: 2 (W.C. Staring), 3 (J.W. van Oorschot), 4 (A.M. Luyt), 5 (H.M. Krabbé) en 6 (W.P. van Geldorp).

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

29e Jaargang nummer 2 - april/juni 1995

INHOUD

Dr F. Snapper: De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940, deel I

Dr S.J. de Groot: De succesvolle inzet van kleinere oppervlakteschepen en hulpschepen van de Duitse marine bij het overzetten van het Duiitse 15e leger over de Westerschelde in september 1944

P.R. Boele-Hensbroek: De strijd in Nederlands-Indië 1941-1942

Drs W.H. Tiemens: Het grote raadsel van 'Arnhem'

Kl. Sierksma: De oorsprong van de Koninkrijksvlag rood-wit-blauw

B.C. Cats: De bevrijding van Hilversum op 7 mei 1945

Op de voorkant:
Pantsereskadron van de Prinses Irenebrigade, maart 1942. Dit eskadron bestond voornamelijk uit leden van Het Wapen der Koninklijke Marechaussee. Foto: Marechausseemuseum Buren

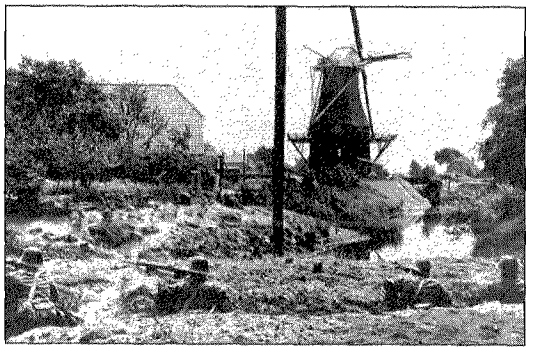

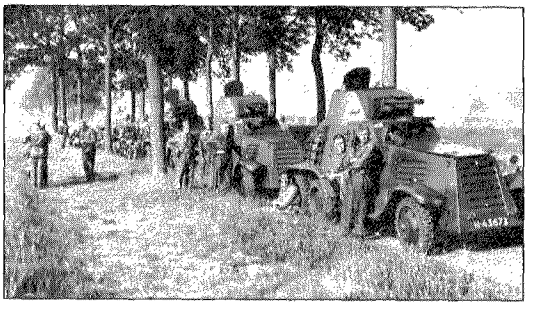

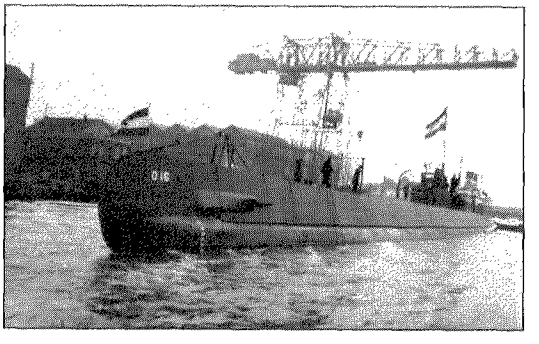

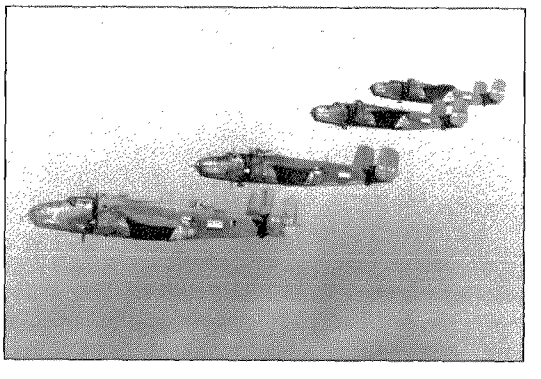

50 JAAR BEVRIJDING

In dit bijzondere jaar wordt extra veel aandacht besteed aan de gebeurtenissen van 50 jaar geleden. Veel veteranen keren nog eens terug naar het land en het volk dat zij hielpen vrijmaken van de nazi-overheersing.

Bestuur en bevolking hebben tal van evenementen op touw gezet om die bevrijders gastvrij te ontvangen en ze een onvergetelijk verblijf te bezorgen.

Voor velen zal in deze dagen van herdenken en vieren het verhaal van de tweede wereldoorlog opnieuw langsrollen als een oude film, soms ook draait het beeld langs zoals het ooit werd opgeborgen in de eigen 'cassette'. Ieder zal deze periode op haar of zijn eigen wijze beleven.

Met deze aflevering van 'Mars et Historia' verschijnt een themanummer dat stil staat bij deze periode, en dat enkele facetten van de tweede wereldoorlog beschrijft, het is geen totaalbeeld, maar datgene wat onze leden als bijdrage aan de redactie hebben aangeboden.

Enkele artikelen, die betrekking hebben op de oorlog in het Verre Oosten en de Pacific zullen wij in Mars et Historia nr 3 opnemen.

De redactie

OPGELET!!

In dit nummer treft u een acceptgirokaart aan waarmee u uw contributie over 1995 kunt voldoen. Namens de penningmeester alvast hartelijk dank voor uw medewerking

EERSTE KWARTAALNUMMER 1995

Door aanzienlijke redactionele problemen verschijnt het 2e kwartaalnummer 1995 in juni a.s.

Onze excuses.

Het 3e kwartaalnummer 1995 en Marsberichten 1995/2 verschijnen in augustus a.s.

De redcactie

Mededeling van de redactie:

De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940, geschreven door ons lid de Heer Dr F. Snapper, zal in vijf afleveringen in Mars et Historia worden gepubliceerd.
Het eerste deel treft U in dit nummer aan.
In aflevering III/95 worden de gebeurtenissen op 11 en 12 mei 1940 beschreven, en zo vervolgens IV/95 12, 13 en 14 mei 1940, I/96 14 mei na 18.00 uur en 15 mei 1940 en het slot in II/96 16 en 17 mei.

De redactie houdt zich het recht voor, indien daar dringend aanleiding voor is, van dit schema af te wijken. Onder iedere afleveringen zullen de verwijzingen die daarin voorkomen worden opgenomen.

DR F. SNAPPER

De strijd om de Zeeuwse eilanden in mei 1940,

deel I

INLEIDING

'In antwoord op Uwen brief van 20 october 1941 no 85A moet ik U berichten, dat ik het beter acht niet mede te werken aan het te boek stellen van de gebeurtenissen tijdens de oorlogsdagen in Zeeland, omdat ik de feiten daarvoor te treurig vind'. [1]

Dit schreef A.R.W. Gey van Pitius, luitenant-kolonel der artillerie van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger b.d., Adjudant in Buitengewone dienst van Hare Majesteit de Koningin en tijdens de strijd in Zeeland Commissaris van het Nederlandse Rode Kruis, op 25 october 1941 aan de toenmalige luitenant-kolonel van de Generale Staf F.M.J. Stuvel, die gedurende de jaren 1940/42 de gegevens verzamelde en bewerkte van de krijgsverrichtingen in Zeeland en de lotgevallen van de Nederlandse troepen die in mei 1940 uitweken naar België en Frankrijk. In 1942 maakte de Duitse bezetter een eind aan dit werk, maar na de oorlog kon C. D. Kamer-

ling, kolonel van de Generale Staf b.d. het werk van overste Stuvel aanvullen met nieuwe Nederlandse, Franse en Duitse gegevens. Het resultaat was de monografie 'De strijd in Zeeland. Mei 1940' dat als deel 6 van het hoofddeel III van 'De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II' door het Ministerie van Oorlog in 1954 werd uitgegeven.
Kolonel Kamerling vangt zijn nabeschouwing als volgt aan: 'De bestudering en de beschrijving der krijgsverrichtingen op de Zeeuwse eilanden en wel in het bijzonder van die op Zuid-Beveland en Walcheren bezorgt de geschiedschrijver een gevoel van teleurstelling en wrevel. Hij vraagt zich af, waaraan het is toe te schrijven, dat een belangrijke numerieke meerderheid aan verdedigende landstrijdkrachten het onderspit heeft moeten delven tegen een aanvallende numerieke minderheid? Is dit uitsluitend te wijten geweest aan de reeds in de voorgaande delen beschreven factoren (vijandelijke beheersing van het luchtruim; betere materiële uitrusting van de vijand; daling van het moreel en de strijdlust, in het bijzonder van de Nederlandse landstrijdkrachten tengevolge van oververmoeidheid en de berichten omtrent het verloop der gevechtshandelingen elders) of zijn er nog andere oorzaken aan te wijzen? Heeft de leiding gefaald en zo ja waaraan is dat toe te schrijven?'. [2]

Kamerling had reeds kennis kunnen nemen van de publikatie van M. Lerecouvreux over het 7e Franse Leger[3], alsmede van het boek van J. Mordal over de slag bij Duinkerken[4], waarin het optreden van Franse legeronderdelen in Zeeland, gedurende de meidagen van 1940 wordt behandeld.
Mordal had er op gewezen dat noch de Nederlandse strijdkrachten, noch de Franse eenheden eerder luchtbombardementen hadden ondergaan en dat deze vuurdoop voor deze troepen een schokkende gebeurtenis was, waarop niet altijd juist werd gereageerd.[5] Voorts voelden de Fransen zich verraden door de Nederlandse troepen, die volgens hen zich haastten om bij de eerste gelegenheid de wapens neer te leggen, zonder zich te bekommeren om de flanken van de Franse detachementen, die hierdoor bloot kwamen te liggen.[6] Lerecouvreux wijst er op dat het slechte moreel van de Nederlandse militairen een deprimerende invloed had op de Fransen.[7] Kamerling wijdt de ongelukkige afloop van de strijd op de Zeeuwse eilanden in belangrijke mate aan het gebrek aan samenwerking tussen de Franse en Nederlandse troepencommandanten, mede waardoor een versnippering van krachten ontstond '... met alle gevolgen daarvan'. [8]
In 1970 gaf L. de Jong in het derde deel van zijn 'Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog' een overzicht van de gevechten in Zeeland en kwam tot de conclusie dat door de inzet van hun luchtwapen de Duitsers op Zuid-Beveland en Walcheren de overwinning hadden behaald.[9] In 1979 verscheen van de hand van de inmiddels overleden L.W. de Bree het eerste deel van 'Zeeland 1940-1945'. Tot de factoren die, speciaal in Zeeland, een nadelige invloed hebben uitgeoefend op de gevechtswaarde van de Nederlandse troepen noemt hij: 'Het verschijnen - de tweede oorlogsdag al - van een wassende stroom gedesorganiseerde Peelsoldaten .... Het bericht dat de Vesting Holland gecapituleerd had, in tweede lezing met de laconieke toevoeging dat de strijd in Zeeland voortgezet zou worden'. Aanvullend wijst De Bree erop dat de komst van de Fransen geen versterking voor de Nederlandse troepen betekende doordat geen voorafgaande afspraken omtrent de bevelsverhoudingen waren gemaakt. 'Dientengevolge kon er van een optimale samenwerking geen sprake zijn; de praktijk wees al gauw uit dat Fransen en Nederlanders zich wel naast, niet mét elkaar voor hetzelfde doel inzetten'.10 Reeds hiervoor had hij erop gewezen dat al het materieel in het nationaal-socialistische Duitsland, na 1933 was geproduceerd. 'De soldaat die dit wapentuig moest bedienen was vaktechnisch getraind en mentaal gehard. Tegenover hem had de Nederlandse burger in uniform, doorgaans uitgerust met een karabijn van voor de eeuwwende of met een mitrailleur uit de Eerste Wereldoorlog, niet de minste kans zich te handhaven'.[11]

Voorts vermeldt De Bree dat de Nederlandse commandant in Zeeland, schout bij nacht H.J. van der Stad de houding van enkele officieren te velde tijdens de meidagen heeft gekritiseerd. Maar hij wijst er tevens op dat deze marineofficier allerminst het snelle ineenstorten van de Zeeuwse defensie aan hun wankelmoedigheid toeschreef. 'In het overgrote deel van zijn officieren bij de troep zag hij evenwichtige, plichtsgetrouwe militairen, overigens onvoldoende geoefend in het voeren van een commando en daardoor in kritieke situaties gespeend van zelfvertrouwen. Eerste en laatste oorzaak van de meidebâcle, hier als elders in Europa, was het onweerstaanbaar geweld van Hitlers legermacht'.[12]

In 1980 publiceerde H. Amersfoort 'Zeeuwse toestanden'. Na de bovengenoemde factoren te hebben vermeld vraagt hij zich af of de op grond hiervan gegeven verklaring wel juist is. 'Zij laat in het ongewisse waarom sommige eenheden beter vochten dan andere, maar vooral waarom de genoemde factoren de kans kregen het moreel onherstelbaar te schaden. Er zijn ook situaties denkbaar waar de eerste twee factoren, de Peeltroepen en het nieuws van het vertrek van het staatshoofd en regering en van de capitulatie, juist een omgekeerde werking, die van versterking van de wil tot verzet zou hebben gehad'.[13] Amersfoort komt dan tot de slotsom dat één van de belangrijkste oorzaken van het succes van de Duitsers de betere Duitse bevelvoering is geweest. 'Juist op dit punt waar de Nederlandse eenheden te kort schoten, namelijk het stafwerk, de voorbereiding en uitvoering van de leiding, duidelijkheid in de bevelslijnen, het verzamelen en verwerken van inlichtingen en de verbindingen waren de Duitsers superieur'.[14]

Ph.M. Bosscher komt in 'De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog' tot de conclusie: 'Ook wanneer men rekening houdt met de problemen waarmee de verdedigers van Zeeland in de meidagen van 1940 werden geconfronteerd kan men niet anders doen dan erkennen dat het verhaal van hun strijd geen glorieuze bladzijde vormt in de geschiedenis van de Nederlandse Strijdkrachten'.[15] Hij kan er echter op wijzen dat verschillende in dat gebied opererende eenheden van de Koninklijke Marine op de juiste wijze zijn opgetreden.

In 1990 schreef H.W. van den Doel in 'Betwist terrein': 'Nadat eenmaal de SS Standarte 'Deutschland' de aanval op Zeeland inzette, bleek de weerstand door de Nederlandse troepen gering. Geleid door veelal bijzonder zwakke commandanten en gedemoraliseerd door de Nederlandse capitulatie op 14 mei en de Duitse luchtaanvallen vluchtten vele soldaten voordat er sprake was van enige strijd. De verdediging van Zuid-Beveland en Walcheren werd dan ook voornamelijk door de Franse troepen gevoerd, waarbij de moedige général de brigade Deslaurens, samen met 200 anderen, sneuvelde'.[16]

J.N. Houterman beschreef in 'Deutschland overwint Zeeland' in 1991 de verdediging van Zuid-Beveland en Walcheren als volgt: 'De verdediging in Zeeland werd in de meidagen gekenmerkt door wisselende bevelsverhoudingen en onderling slechte verstandhoudingen. Het stemmingsbeeld zoals dat in publikaties van de laatste jaren sterk naar voren is gekomen, is dan ook aan Nederlandse zijde met de volgende kernbegrippen te karakteriseren: falende leiding, minimale stemming en motivatie, slechte coördinatie. Het beeld van de Fransen zal hierbij aansluiten, waarbij echter aangetekend moet worden dat dit echter nog nooit goed is onderzocht, terwijl dit toch zeker een studie waard is...'[17] Hij wijst erop dat uit zijn studie een volledig beeld, wordt verkregen betreffende '... de uitgangspunten van de Duitse bataljons voor het overzetten over het Kanaal door Zuid-Beveland en de tijdstippen van aanval op de Sloedam..' dan uit de werken van Kamerling/Stuvel, De Bree en Van den Doel. 'De conclusie die, naar ik meen hieruit getrokken kan worden, is dat ook nu nog na 50 jaar het nog steeds zinvol is terug te gaan tot de primaire bronnen, omdat in het verleden door onvolledige of onjuiste interpretaties beelden zijn ontstaan die door vele geschiedschrijvers zullen worden overgenomen, doch die aan juistheid c.q. volledigheid

nog wel eens iets te wensen overlaten'.[18]
Veel van die factoren die de strijd van de Nederlandse troepen in Zeeland ongunstig hebben beïnvloed worden reeds genoemd in het door de Commandant Zeeland ingediende verslag over de strijd in Zeeland, die hij als volgt samenvat:

'I. Vele officieren waren niet voldoende doordrongen van den plicht, dat zij vóór alles één behooren te zijn met den troep, dezen bij elkaar moeten houden en in geen geval mogen verlaten; dit gemis werd door manschappen wel degelijk aangevoeld, waardoor zij vaak geen vertrouwen hadden in hun meerderen. Door langere, intensievere oefening en meer diensttijd bij goed opgeleide troepen had dit alles veel beter kunnen zijn: dan zou ook door meer practische bekwaamheid het vertrouwen in eigen kunnen grooter zijn geweest, hetgeen de houding der officieren benevens hun overwicht op den troep gunstig zou hebben beïnvloed.

II. Het moreel van den troep zakte snel door de schokken, welke het achtereenvolgens kreeg door:

a. het verschijnen van de gedesorganiseerde en gedemoraliseerde troepen uit Brabant en vooral het feit, dat hunne weerstand reeds zoo spoedig was gebroken;

b. het vertrek van de Koninklijke familie en de regeering, hoewel voor meer ontwikkelden volkomen begrijpelijk en logisch, had op den eenvoudigen man een verontrustende invloed;

c. het bericht van de capitulatie van de Vesting Holland gecombineerd met het onvolledige bericht in omroep door de radio, waaruit men kon opmaken, dat het geheele Nederlandse leger de wapens neerlegde, en de hierdoor ontstane verwarring (veel later waren er zelfs nog officieren, die van meening waren, dat het doorvechten in Zeeland alleen een persoonlijke opvatting van den Commandant Zeeland was geweest);

d. de totaal onvoldoende steun tegen vijandelijk vliegtuigen... de Franse generaal-majoor Beziers La Fosse, met mij in krijgsgevangenschap, vertelde: hij had goede troepen onder zijn bevel gehad: toen... geen geallieerde vliegtuigen tot steun kwamen opdagen, knapte het moreel ineens af en ging men en masse aan den haal. Hoewel de materiëele uitwerking van de bommen gering was en de met mitrailleurs schietende vliegtuigen veelal zoo laag vlogen, dat zij niet op de troepen konden richten maar eroverheen schoten, was het gedurige geronk van de vliegtuigen, de onophoudelijke ontploffingen van de bommen en geknetter van de mitrailleurs iets wat de beste troepen, machteloos daaraan overgeleverd, z.i. op den duur niet uithielden.

III. De onvoldoende materiëele uitrusting: te weinig artillerie en vooral te weinig luchtdoelartillerie.

IV. De onvoldoende bezetting van den staf in dit geval speciaal van de afdeeling landmacht.

Daarnaast wijst de schout bij nacht erop dat er voorbeelden zijn van officieren, ook reserve-officieren, die hun taak naar behoren hebben vervuld. Zo komt volgens hem een woord van grote hulde toe aan de 16e batterij luchtdoelartillerie en haar commandant, de reserve-kapitein der artillerie H.G. Broekman.[19]
Hierbij moet ik er wel op wijzen dat deze batterij over moderne luchtdoelartillerie beschikte en dientengevolge allesbehalve machteloos was tegenover de vijandelijke vliegtuigen. In dit verband wil ik erop attenderen dat generaal D.D. Eisenhower, onder wiens leiding in 1945 de geallieerde troepen de Duitse legers versloegen in zijn 'Crusade

in Europe' schreef: 'The capacity of soldiers for absorbing punishment and enduring privations is almost inexhaustible so long as they believe they are getting a square deal...'[20] En tot die 'square deal' zal ook moeten worden gerekend de beschikking over middelen waarmee de vijand doelmatig kan worden bestreden.
In sommige opzichten lijkt de Nederlandse soldaat op de Amerikaanse. Eisenhower vermeldt, dat tijdens de Amerikaanse vrijheidsoorlog (1776-1783) de bij de Amerikaanse troepen, als instructeur, werkzame Duitser Von Steuben, in een brief aan een vriend schreef dat in Europa een soldaat die een opdracht krijgt deze uitvoert, maar dat in Amerika een soldaat eerst wil weten waarom hij het moet doen.[21] De Nederlandse soldaat echter wil niet alleen weten waarom hij iets moet doen, maar hij beoordeelt ook of die opdracht zinvol is. Naar aanleiding hiervan schreef ik in 1971 '... dat bij het optreden van de Nederlandse strijdkrachten duidelijk een dualisme te onderscheiden valt. Soms gaan de troepen ervandoor als... de soldaten het gevoel krijgen dat het toch niet te houden is; dan heeft de oud-Hollandse nuchterheid van het afwegen van doel en middel de overhand gekregen. Het komt echter ook voor, dat de Nederlandse troepen onder de meest wanhopige omstandigheden stand houden. Ook dan nog heeft veelal het afwegen van doel en middel plaats gevonden. In dat geval zijn de militairen ervan overtuigd, dat zij door zich op te offeren anderen kunnen redden ...'[22] Dat de officieren hierbij een belangrijke rol vervullen heeft schout bij nacht Van der Stad reeds vermeld.
In dit verband wil ik er ook op wijzen dat de toenmalige kapitein-luitenant ter zee C. Hellingman, nadat hij op 14 mei 1940 de versperring van de haven van IJmuiden had opgeruimd en de evacuatie van daaruit naar Engeland op voortreffelijke wijze had geleid [23], als 'Senior Officer Dutch Submarines' zich beijverde om '... verschillende projecten voor een andere oorlogvoering in te dienen, waarbij doel en risico in een, naar mijn meening, gunstiger verhouding worden gehouden'.[24]
Aangezien door de Nederlandse strijdkrachten in Zeeuws-Vlaanderen geen noemenswaardige gevechtshandelingen zijn verricht, zal ik slechts de gevechten om de Zeeuwse eilanden behandelen.
Daarentegen heb ik aandacht besteed aan sommige gevechtshandelingen van 27 Regiment Infanterie en 30 Regiment Infanterie vanaf het ogenblik dat zij op 10 mei door de Duitsers werden aangevallen. Immers de Peeldivisie, waartoe deze regimenten behoorden, is voor een groot deel op Zeeland teruggetrokken. Zij hadden toen veel van hun gevechtskracht verloren en oefenden op de troepen in Zeeland een demoraliserende invloed uit. Om dit te verklaren was het nodig een aantal lotgevallen van deze eenheden te beschrijven, die op 10 mei de Duitse aanvallers het zeer lastig hebben gemaakt. Voor wat betreft de gevechten op 16 mei kon ik gebruik maken van een aantal gegevens betreffende het Franse 271 Regiment Infanterie, die Kamerling onbekend waren.
Ook de persoonlijke ervaringen van enkele militairen heb ik vermeld, omdat zij de gevechtsomstandigheden goed weer geven. Hierbij is ondermeer gebruik gemaakt van het uitgebreide verslag dat de reserve-kapitein J. Hagers, Commandant 2-III-40 Regiment Infanterie. Weliswaar noemt Amersfoort dit verslag een opgewonden rapport, innerlijk tegenstrijdig en herhaaldelijk onjuist[25], maar hierdoor krijgt men een goed inzicht hoe, onder bepaalde omstandigheden, officieren soms optreden. Immers toen hij zijn rapport heeft moeten schrijven over de gebeurtenissen in mei 1940, kwamen alle toen gevoelde spanningen en frustraties weer boven water. Hagers had bovendien een scherpe blik op de organisatorische tekortkomingen. Zo pleitte hij in 1941 voor een plaatsvervangend compagniescommandant en een compagnies-sergeant-majoor-instructeur[26], in 1940 bij het Nederlandse leger onbekend, maar na de Tweede Wereldoorlog ingevoerd.
Tenslotte zij meegedeeld dat ik zoveel mogelijk de voorletters van de in deze studie vermelde personen heb gegeven. Voor een aan-

tal van hen is mij dit niet gelukt.
Wat betreft de meervoudsvorm voor kanon heb ik, in overeenstemming met de door de krijgsmachtdelen gebruikte terminologie het woord kanonnen gebruikt wanneer dit de landmacht betrof en het woord kanons voor de marineartillerie.

DE ORGANISATIE VAN DE VERDEDIGING VAN ZEELAND OP 9 MEI 1940

Kamerling heeft een volledige opsomming gegeven van alle eenheden van land- en zeemacht waarover de Commandant Zeeland beschikte (zie bijlage 1).
Op papier leek het heel wat. Maar in feite was er in Zeeland, evenals in de andere delen van Nederland een tekort aan verdedigingsmiddelen. Niet voor niets lagen er bij de gezantschappen in Londen en Parijs brieven, in gezegelde enveloppen, waarin de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht Generaal H.G. Winkelman, in geval van oorlog verzocht:

- Aan Frankrijk om vier divisies voor de Vesting Holland;
- Aan Groot-Brittannië om acht squadrons jachtvliegtuigen, twee squadrons verkenningsvliegtuigen, grote hoeveelheden luchtdoelgeschut en bovendien een divisie voor Zeeland.[27]

Beginnen wij met de landmacht. De hoeveelheid infanterie van de landmacht, waarover het Commando Zeeland kon beschikken stond gelijk met ongeveer acht bataljons infanterie. Hieraan kon nog 1 Marechaussee bataljon worden toegevoegd. De sterkte aan infanterie kon met die van een divisie worden gelijkgesteld. Dit gold ook voor de veldartillerie wat de mankracht betrof. Helaas was een van de afdelingen uitgerust met stukken 8 staal, waarvan de vuurkracht ongeveer een derde was van de 7 Veld, het kanon waarmee het grootste deel van de veldartillerie was uitgerust. Daarnaast waren er nog zes batterijen kustartillerie. Ook de aanzienlijke verspreiding van deze eenheden maakte de commandovoering er niet eenvoudiger op. Het zou derhalve logisch zijn geweest dat onder de Commandant Zeeland een kolonel met een divisiestaf de leiding over de landmacht in Zeeland op zich had genomen.
Dergelijke officieren waren echter een schaars artikel in de landmacht in 1940. Dientengevolge stond de afdeling landmacht van het Commando Zeeland onder bevel van kapitein van de Generale Staf, J.F. van Kervel. Op de onvoldoende bezetting van die staf is reeds door de Commandant Zeeland gewezen. Deze marineofficier had dan ook bij ontstentenis van een aan hem toegevoegde landmachtcommandant besloten, zelf de verdediging van de Zanddijkstelling te leiden. Een commandopost in Kapelle was hiervoor ingericht.
Ook met de verbindingen was het droevig gesteld. Normaal konden door telefoonkabels verbindingen tot stand komen tussen compagnie, bataljon en hogere commando's. Binnen de compagnie waren er geen telefoonverbindingen. Radiotoestellen bezat alleen de artillerie en dan nog in beperkte mate. De verbindingen binnen de compagnie werden door persoonlijke contacten in stand gehouden. Onder normale omstandigheden was toen de frontbreedte van een compagnie 500 meter en gaf dat weinig problemen. Dit gold in nog sterkere mate voor de secties, zoals toen de pelotons van de infanterie werden genoemd. Maar 14 Grensbataljon, dat op een afstand van 14 km oost van de Zanddijkstelling de Bathstelling bezette, had met drie compagnieën een frontbreedte van vier km.
14 Grensbataljon was samengesteld uit jonge lichtingen, waarvoor de duur van de eerste oefening was bepaald op 11 maanden tot twee jaar. De geoefendheid van de manschappen liet wel wat te wensen over 28). Dit was veroorzaakt door een tekort aan beroepspersoneel dat weer zijn oorzaak vond in het feit dat in 1938 en 1939 zowel de duur van de eerste oefening was verlengd en het aantal opgeroepen dienstplichtigen voor eerste oefening was verhoogd. De uitbreiding van het beroepspersoneel waaruit de instructeurs voortkwamen had hiermee geen gelijke tred gehouden. Die situatie werd nog verergerd doordat op 11 april 1939 28 bataljons infanterie en nog een aantal andere eenhe-

den onder de wapenen werden geroepen om een strategische overval te voorkomen, die een algemene mobilisatie onmogelijk zou maken. Er waren een aantal beroepsmilitairen bij deze onderdelen ingedeeld, die in vredestijd als instructeur werkzaam waren, maar toen hun mobilisatiebestemming moesten volgen. De regering deed toen een beroep op niet gemobiliseerde werkloze dienst- en reserveplichtigen om de oudere gemobiliseerden te vervangen.[29] De auteur van dit artikel had toen een tijdelijke baan bij het Centraal Bureau voor de Statistiek en was reserve tweede luitenant der infanterie. Ik stelde me beschikbaar. En zo loste ik de beroeps tweede luitenant der Infanterie A. van Houte af, als luitenant-adjudant van II-41 Regiment Infanterie. Van Houte keerde toen terug naar 17 Regiment Infanterie om zijn taak als instructeur te hervatten. Maar eind augustus van hetzelfde jaar werd de algemene mobilisatie afgekondigd en nu loste Van Houte mij af, omdat ik mijn mobilisatiebestemming, commandant van de 2e S(ectie) 3-III-17 Regiment Infanterie moest gaan vervullen. Bij het afscheid vroeg ik Van Houte hoe het met de geoefendheid van de opgeleide militairen stond. Hij antwoordde: 'Uiterlijk lijkt het heel wat, maar als je er doorheen prikt stelt het niet veel voor'. Zo was bij 14 Grensbataljon nimmer met handgranaten geoefend, op grond waarvan de Commandant 14 Grensbataljon besloot geen handgranaten aan de troep uit te reiken.[30] Nu heeft Amersfoort erop gewezen dat bij verschillende Duitse eenheden de kennis bij kapiteins en luitenants onvoldoende was.[31] Zeeland echter werd aangevallen door een deel van de SS Verfügungsdivision. Deze eenheid was uit de voor de Duitse 'Führer', Adolf Hitler, opgerichte lijfwacht voortgekomen. Paul Hausser, die in 1932 als luitenant-generaal van de Duitse weermacht zijn ontslag nam, bouwde deze eenheid op vanaf 1936. Nog in hetzelfde jaar kreeg Felix Martin Steiner als SS-Standartenführer het bevel over het regiment 'Deutschland', een eenheid van de onder Hausser's commando staande troepen. Onder Hausser kon Steiner zijn ideaal uitwerken '... van kleine superieure stoottroepen... De soldaten kregen, in vergelijking met de reguliere Heeres-eenheden, een zwaardere fysiek veeleisender opleiding'.[32]
Het was het Regiment Deutschland, onder bevel van Standartenführer Steiner, dat de kern vormde van de grondtroepen, die in 1940 Zeeland veroverden.
De Nederlandse troepen, die dit hadden moeten verhinderen, waren voor het grootste deel samengesteld uit de acht oudere lichtingen, mannen tussen 28 en 35 jaar oud. Verreweg de meesten van hen waren toen zij omstreeks 20 jaar oud waren voor 5½ maand onder de wapenen geweest en hadden enkele herhalingsoefeningen van enkele weken voor hun 25e meegemaakt. Bij hun opkomst in augustus 1939 was uiteraard hun oefeningspeil laag. Maar dat was ook het geval bij het veldleger dat uit jongere lichtingen bestond. Daartoe behoorde ook 17 Regiment Infanterie, waarvan ik een sectie commandeerde. Bij de afmars naar het stellinggebied, ongeveer 25 km van Den Bosch, waar 17 Regiment Infanterie mobiliseerde, had Commandant III-17 Regiment Infanterie mij 'commandant-uitvallers' gemaakt. Reeds na een half uur marcheren kwamen de eerste uitvallers en in de loop van die dag kreeg ik bijna tweederde van het bataljon 'onder mijn commando'. Echter toen wij op 10 mei 1940 vanuit Brabant tot achter de Waal moesten oprukken, opnieuw een afstand van ongeveer 25 km en ik dezelfde functie had, kreeg ik slechts één uitvaller. Vergeleken met acht maanden daarvoor was de geoefendheid van de troep aanzienlijk toegenomen. Zulks ondanks het feit dat ongeveer tweederde van de tijd moest worden besteed aan het in gereedheid brengen van de stellingen, waarin we ons zouden verdedigen. Ook in Zeeland zal de geoefendheid van de troep in de periode september 1939 - mei 1940 vooruit zijn gegaan. Het Regiment Deutschland had echter het voordeel dat het uit de Poolse veldtocht in september 1939 enige oorlogservaring bezat. Weliswaar had dat regiment veel van die 'oorlogsveteranen' moeten afstaan waarvoor in de plaats op te leiden rekruten waren gekomen maar tijdens de Zeeuwse veldtocht waren er in een peloton

van ongeveer 35 man toch nog acht man, die in Polen oorlog hadden gevoerd. Waardoor het een voordeel had op een eenheid, die nimmer in het vuur was geweest. De inmiddels opgeleide rekruten van het Regiment Deutschland waren ongetwijfeld beter geoefend dan de Nederlandse infanteristen, die hen in Zeeland het hoofd moesten bieden.
Voorts was de bewapening van de Nederlandse infanterie minder dan die van de Duitse. Het Nederlandse infanterieregiment dat bij het veldleger was ingedeeld beschikte in totaal over 108 lichte mitrailleurs, 36 zware mitrailleurs, zes mortieren, een batterij 6 veld van vier stukken en vijf stukken pantserafweergeschut. Die batterij 6 veld was bij de regimenten in de jaren twintig ingedeeld, om tegen pantserwagens en tanks op te treden, maar had hiervoor slechts een beperkte capaciteit. Tegen het eind van de jaren dertig kwam modern pantserafweergeschut ter beschikking. Het lag in de bedoeling dat ieder regiment een compagnie pantserafweergeschut van twaalf stukken zou krijgen. Maar op 9 mei 1940 konden slechts de regimenten van het veldleger over een gedeelte van de noodzakelijk geachte stukken beschikken. Aan de regimenten die uit oudere lichtingen bestonden, waartoe de beide in Zeeland gelegerde regimenten behoorden, kon dit pantserafweergeschut nog niet ter beschikking worden gesteld. Die troepen hadden bovendien slechts 72 lichte mitrailleurs en 24 zware mitrailleurs per regiment. In dit tekort werd gedeeltelijk voorzien door de troepen in de Zanddijkstelling zestien zware mitrailleurs extra ter beschikking te stellen.[33] Het oordeel van L. de Jong dat het Nederlandse leger van 1940 'een leger van matige qualiteit' was[34], geldt uiteraard, wat de kwaliteit betrof, ook voor de troepen die Zeeland moesten verdedigen. Maar was dientengevolge de strijd bij voorbaat hopeloos? In verband hiermee wil ik wijzen op het oordeel over het Nederlandse leger dat de bekende Duitse strateeg, veldmaarschalk Alfred Graf von Schlieffen gaf, toen hij in november 1905 een stafoefening hield. Hij vond het Nederlandse leger 'etwa milizartig angestrichen'. In zijn terminologie betekende dit, evenals bij de Jong, dat de kwaliteit van het Nederlandse leger matig was. Maar vervolgde Von Schlieffen: de Nederlander is van huis uit een hardnekkige verdediger en derhalve is het Nederlandse leger geschikt voor de verdediging, die hij 'die Leichte Form' van de militaire operaties noemde.[35] De troepen in Zeeland mochten dan ook in staat worden geacht zich met succes te verdedigen, mits de door generaal Winkelman gevraagde Britse divisie, gesteund door de nodige luchtstrijdkrachten tijdig hulp zou verlenen.
Zouden de Duitsers via West-Brabant het strategisch belangrijke Walcheren in bezit willen nemen dan moesten zij door Zuid-Beveland oprukken. De eerste weerstand, die genomen moest worden, was de zogenaamde Bathstelling. Deze liep van Bath aan de Westerschelde naar de Oosterschelde en was ongeveer 4 km breed. Ontstaan als een onderdeel van de strategische beveiliging, vervulde zij na de algemene mobilisatie de functie van voorpostenstelling van de 14 km meer westwaarts gelegen Zanddijkstelling '...waarin de hoofdverdediging van Zuid-Beveland zou worden gevoerd'.[36]
De bezetting van de Bathstelling bestond uit het 14 Grensbataljon dat voornamelijk was samengesteld uit jonge lichtingen. De totale sterkte van een grensbataljon was ongeveer 500 man, ongeveer tweederde van een 'gewoon' infanteriebataljon. Behalve de bataljonsstaf en de verbindingsafdeling bestond 14 Grensbataljon uit twee tirailleurcompagnieën (ieder ongeveer 160 man sterk met 12 lichte mitrailleurs) en een compagnie zware wapenen. Deze compagnie beschikte naast zes zware mitrailleurs en twee stukken zes veld ook nog over drie moderne stukken pantserafweergeschut. De commandant van 14 Grensbataljon was (beroeps) majoor F.G. Triebels, die de stelling in drie vakken had ingedeeld, ieder vak gecommandeerd door één van de compagniescommandanten. In het zuidvak lag 2-14 Grensbataljon, min een sectie, die als bataljonsreserve achterwaarts was opgesteld. De compagniescommandant, reserve kapitein C.H. Mulder beschikte over negen lichte mitrailleurs

waarvan drie in z.g. 'stekelvarkens'. Een stekelvarken was een lichte kazemat, met drie schietgaten en een totaal schootsveld van 190°, die plaats bood aan één mitrailleur. Echter stonden in een van de stekelvarkens twee lichte mitrailleurs. Met een mitrailleurgroep uit het middenvak telde dit zuidelijk gedeelte van de stelling, 2000 meter breed 10 lichte mitrailleurs. Deze zeer zwakke bezetting wordt verklaard doordat oost van dit stellinggedeelte het terrein voornamelijk uit schorren en slib bestond. Het middenvak, gecommandeerd door commandant 1-14 Grensbataljon, reserve eerste-luitenant J.C. van Breda, had een bezetting van drie tirailleursecties met in totaal negen lichte mitrailleurs en voorts twee zware mitrailleurs en een stuk 6 veld. Drie van de lichte mitrailleurs stonden in stekelvarkens opgesteld. Twee gietstalen koepels waren beschikbaar voor de beide zware mitrailleurs. Het noordvak werd gecommandeerd door commandant 3-14 Grensbataljon, (beroeps)kapitein R. Helmer. Deze had tot zijn beschikking een sectie tirailleurs (drie lichte mitrailleurs), vier zware mitrailleurs, drie stukken pantserafweergeschut en een stuk 6 veld. In dit vak lagen twee stekelvarkens en twee gietstalen koepels. Voor zover niet over gietstalen koepels en stekelvarkens kon worden beschikt waren er voor manschappen en vuurorganen (middelen) semi-permanente opstellingen bestaande uit hout, grind en zand. Deze stellingen had de bezetting zelf moeten aanleggen en waren op 9 mei 1940 nog niet geheel voltooid. Wel was er in het stellinggebied, dat noord van het zuidelijke schorrengebied in de Kreekrakpolder lag, een krachtige draadhindernis en een tankgracht van 6 à 8 meter breedte aangebracht.

De verbindingen waren onvoldoende. De bataljonscommandant had telefonische verbinding met de vakcommandanten, maar deze hadden, op een enkele uitzondering na, geen telefonische verbinding met hun ondercommandanten. Radiotoestellen waren niet voorhanden. Stukken artillerie bezat de stelling evenmin, maar Commandant Zeeland had het voornemen om marineschepen de Ooster- en Westerschelde op te sturen om met hun kanons[37] de verdedigers van de Bathstelling te steunen. Hiervoor had Commandant Zeeland oorspronkelijk pantserboten met ieder vier kanons van 10,5 cm aan boord ter beschikking gehad, maar die waren na enige tijd vervangen door de flottillevaartuigen Flores en Johan Maurits van Nassau. Beide schepen hadden ieder een batterij van drie kanons van 15 cm, waarvan de vuuruitwerking krachtiger was dan die van de pantserboten.[38] Maar de flottillevaartuigen hadden bijna één meter meer diepgang, waardoor zij '...in de Zeeuwse wateren met hun vele ondiepten minder bewegingsvrijheid hadden'. Bosscher, aan wie dit is ontleend, wijst erop dat deze schepen slechts vanuit de Westerschelde indirect vuur konden uitbrengen op de Bathstelling. Dit werd dan ook door de Johan Maurits van Nassau in samenwerking met de landmacht voorbereid. Reeds de commandant van de pantserboot Friso had vastgesteld '... dat effectieve vuursteun alleen kon worden verleend indien beschikt werd over een onfeilbaar werkende communicatie tussen schip en aanslagwaarneming'. En dit nu was het probleem, want de verbindingsdienst vormde '... door zijn geringe personeelssterkte en gebrekkige materiële uitrusting één der talrijke zwakke plekken in het potentieel waarover de landmacht in Zeeland kon beschikken. Men was vrijwel afhankelijk van het normale PTT-telefoonnet en vóór 10 mei 1940 kwam geen apparatuur beschikbaar waarmee radioverbindingen tot stand konden worden gebracht tussen Bath- en Zanddijkstelling enerzijds en schepen op de Wester- of Oosterschelde anderzijds'.[39]

Bij een Duitse aanval op Zeeland zou de hoofdverdediging in de ongeveer 8 km lange Zanddijkstelling worden gevoerd, die van Hansweert aan de Westerschelde naar Ierseke aan de Oosterschelde liep. Deze stelling zou worden verdedigd door III-38 Regiment Infanterie, dat het noordvak zou bezetten; door III-40 Regiment Infanterie, dat het middenvak moest verdedigen en I-40 Regiment Infanterie, dat het zuidvak voor zijn rekening zou nemen. Commandant van deze stelling was reserve luitenant-kolonel P.L.R. van der

Drift, die in 1935 als beroepsofficier in de rang van majoor was gepensioneerd. Een nadeel was dat slechts aan iedere zijde van de spoorbaan, waar deze de stelling doorkruiste, een gietstalen koepel was aangelegd. Voorts bevonden zich bij het sluizencomplex bij Hansweert nog drie stekelvarkens. Maar verder moesten de onderkomens en gevechtsopstellingen, uit hout, zand en grind, voor het grootste deel door de troep zelf worden gebouwd. Slechts in zeer beperkte mate kon over burgervaklieden worden beschikt. Bovendien bleek, bij het begin van de mobilisatie '... dat voor kader en soldaten het pioniervoorschrift een gesloten boek was'.[40] Mede hierdoor waren, zoals reeds vermeld, de opstellingen in de Bathstelling op 9 mei nog niet geheel gereed. Maar in de Zanddijkstelling was de situatie nog slechter omdat alleen gedurende de maanden november en december de drie bataljons in de Zanddijkstelling hebben gewerkt. Op 5 januari moesten beide bataljons van 40 Regiment Infanterie terug naar Walcheren. Slechts III-38 Regiment Infanterie versterkt met enkele detachementen bleef achter om de Zanddijkstelling in staat van verdediging te brengen.[41] De Zanddijkstelling bestond uit een hoofdweerstandsstrook, die van de oostelijke oever van het Kanaal door Zuid-Beveland, langs de Zanddijk naar Ierseke liep. Hierin zou bij volledige bezetting, ieder bataljon onder meer twee tirailleurcompagnieën legeren. Daarachter lag de stoplijn. Deze volgde bij Hansweert de westelijke en verder noordelijk de oostelijke oever van het Kanaal door Zuid-Beveland en eindigde eveneens bij Ierseke. Deze zou dan per bataljon door een tirailleurcompagnie worden bezet. Voor de hoofdweerstandsstrook konden inundaties worden gesteld. Enkele droogblijvende terreingedeelten zouden door detachementen worden verdedigd. Hieraan ontleende de stelling een zekere kracht, hoewel vrijwel alle vuurorganen van de infanterie, voor zover niet in de stoplijn geplaatst, lineair waren opgesteld.
Aan beide zijden van het Kanaal door Zuid-Beveland zou 17 Regiment Artillerie worden opgesteld. III-17 Regiment Artillerie dat over drie batterijen van vier kanonnen 8 staal beschikte zou het noordvak rechtstreekse artilleriesteun verlenen. Deze 60 jaar oude kanonnen hadden slechts de vuurkracht van een batterij van vier kanonnen 7 veld. II-17 Regiment Artillerie beschikte west van het kanaal over dergelijk geschut. 1-II-17 Regiment Artillerie zou rechtstreekse steun verlenen aan het middenvak; 2-II-17 Regiment Artillerie aan het zuidvak. 3-II-17 Regiment Artillerie en de sectie 10L30, twee kanonnen, om te beproeven in 1912 aangekocht, waren aangewezen voor algemene opdrachten. Aan luchtdoelartillerie was er slechts de 109 batterij luchtdoelartillerie die over drie verouderde kanonnen van 7 cm beschikte.[42] De zware mitrailleurs van de infanterie hadden luchtdoelaffuiten om dit wapen geschikt te maken voor het bestrijden van vliegtuigen. Maar slechts zelden had men hiermee succes. Zelfs de lichte mitrailleur wilde men tegen luchtdoelen inzetten.
De overige landmachtonderdelen zullen worden besproken bij de gevechtsacties waaraan zij hebben deelgenomen.
Wat betreft de bewapening van de schepen van de Koninklijke Marine, die voor de verdediging van Zeeland waren bestemd, heb ik die van de flottillevaartuigen reeds vermeld.
Hr. Ms. Hydra en Hr. Ms. Van Meerlant waren mijnenleggers bewapend met drie kanons van 7,5 cm. Hiervan kon op de Hydra één kanon tegen vliegtuigen worden ingezet; op de Van Meerlant twee. Beide schepen beschikten over een dubbelloopsmitrailleur tegen luchtdoelen.[43]
De bewakingsvaartuigen BV 31 t/m 33 waren omgebouwde stoomloodsvaartuigen. De BV 31 had een kanon van 3,7 cm aan boord; de overige twee kanons van 3,7 cm. De bewakingsvaartuigen 34 t/m 40 waren omgebouwde zeesleepboten met ieder een kanon van 5 cm. De Bath I en II waren omgebouwde sleepboten met ieder een kanon van 3,7 cm; de OS I en II (OS betekende Oosterschelde) waren eveneens omgebouwde sleepboten met ieder een kanon van 5 cm.[44] Voorts waren er de zeer verouderde kanonneerboten Bulgia en Vidar, die dienst deden als mijnenlichters. Ieder van deze scheepjes had

twee kanons van 3,7 cm en een mitrailleur aan boord.[45]
In het begin van de maand mei kreeg de leiding van de Nederlandse krijgsmacht steeds meer aanwijzingen dat een Duitse aanval waarschijnlijk was. Reeds op 3 mei 1940 werden de regimentscommandanten van de Peeldivisie (een deel van deze divisie zou later naar Zeeland terugtrekken) hierover ingelicht. Voor de onder hun bevelen gestelde onderdelen, die de Maaslinie en de Peel-Raamstelling moesten verdedigen werd de strijdvaardigheid verhoogd.[46] Commandant Zeeland had op 4 mei bericht gekregen dat een Duitse aanval zeer waarschijnlijk was. [47] Toch bleven I-40 Regiment Infanterie, III-40 Regiment Infanterie en II-17 Regiment Artillerie op Walcheren liggen.
Op 7 mei 1940 ontving Commandant Zeeland dat op 8 mei '... of, afhankelijk van het vliegweer mogelijk enkele dagen later, een groot Duits offensief tegen het westen, o.a. tegen Nederland, zou worden ingezet'.[48] Op 7 mei werden alle periodieke- en uitzonderingsverloven geschorst. Op 9 mei werden alle troepen geconsigneerd. Echter werd tegen 19.00 aan de eenheden bericht, dat bewegingsvrijheid op kleine schaal kon worden verleend.[49] Maar twee uur later moest Commandant Zeeland bevel geven dat op 10 mei de volledige graad van strijdvaardigheid moest ingaan, hetgeen betekende dat alle stellingen, posten en bureaux volledig bezet moesten zijn. Op Walcheren kregen de eenheden die de Zanddijkstelling moesten versterken nog voor middernacht de orders om zich te verplaatsen 50). Schout bij nacht van der Stad sliep die nacht in zijn bureau.[51]

Bijlage 1, bij deel 1

DE ORGANISATIE VAN DE VERDEDIGING VAN ZEELAND OP 9 MEI 1940

Op deze en de hiernavolgende bladzijden zijn de eenheden vermeld, waarover de Commandant Zeeland op die datum kon beschikken. De in Zeeland aanwezige troepen stonden, met uitzondering van enige van de hierna genoemde onderdelen, onder bevel van de Commandant Zeeland (C.Z.), die onder het rechtstreekse bevel van de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht was gesteld.
Op 9 mei 1940 beschikte de C.Z. over de volgende staven en troepen van de Koninklijke Landmacht:

Stafkwartier C.Z, Afdeling Landmacht.
Vaste militaire radiostation Middelburg.
Detachement politietroepen Commando Zeeland.
40e Regiment Infanterie (40 Regiment Infanterie), bestaande uit: staf, drie bataljons, een compagnie mortieren en een batterij 6 veld.
38e Regiment Infanterie (38 Regiment Infanterie), samengesteld als 40 Regiment Infanterie
14e Grensbataljon (14 G.B.) bestaande uit: staf, twee tirailleurcompagnieën en een ondersteuningscompagnie.
14e Reserve grenscompagnie (14 Res.G.C.).
38e Reserve grenscompagnie (38 Res.G.C.).
3e Compagnie bewakingstroepen (3 Comp.Bew.Tr.).
17e Regiment Artillerie (17 Regiment Artillerie) bestaande uit: staf, een afdeling van 7 veld, een afdeling van 8 staal en de sectie 10 L.30.
16e Batterij luchtdoelartillerie (16 Bt.Lu.A.), bestaande uit drie stukken 7,5 tl. Vickers.
109e Batterij luchtdoelartillerie (109 Bt.Lu.A.), bestaande uit drie stukken 7 tl. Krupp.
162e Batterij luchtdoelartillerie (162 Bt.Lu.A.), bestaande uit drie stukken 4 tl. Bofors.
73e t/m 76e Peloton luchtdoelmitrailleurs (73, 74, 75 en 76 Pel.Lu. Mitr.), elk bestaande uit vier mitrailleurs 7,9 mm M.25.

Zoeklichtafdeling Zeeland.
2e Zelfstandige zoeklichtsectie tl.
Detachementen kustartillerie Walcheren (Det.K.A.W.) bestaande uit: de detachementsstaf, de batterijen Dishoeck (drie stukken 15 L.40), Westkapelle (drie stukken 12 L.40), Oostkapelle (drie stukken 15 L.40), Havenbatterij Vlissingen (drie stukken 7 L.40).
De batterij Schouwen (drie stukken 7 1.40) op Schouwen.
De batterij Nieuwe Sluis (drie stukken 7 1.40) op West Zeeuwsch-Vlaanderen.
Bovendien beschikte de C.Z. over onderstaande troepen en schepen van de Koninklijke Marine:
Afdeling Zeemacht van het Stafkwartier-C.Z.
Vaste marine radiostation Middelburg.
Het Ie Marinebataljon (I Mar.Bat), bestaande uit: Staf, vier compagnieën en het detachement Veere.
Hr. Ms. kanonneerboten Johan Maurits van Nassau, Flores, Bulgia (verouderd en op weg naar Hellevoetsluis) en Vidar.
Hr. Ms. mijnenleggers Hydra en Van Meerlant.
Hr. Ms. hulpmijnenvegers Pr. Willem I en Koningin Emma.
Hr. Ms. Wachtschip Noord-Brabant te Vlissingen
Hr. Ms. Hospitaalschepen Luctor et Emergo en Schouwen,
Vijftien onderzoekings- en bewakingsvaartuigen (BV 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, de OS I en II en de Bath I en II), ressorterende onder het 'Bureau Zeeverkeer' te Vlissingen.
De volgende eenheden stonden niet onder bevel van de C.Z:
De in Zeeland gestationeerde vliegscholen van het Depot Luchtstrijdkrachten op de vliegparken Souburg en Haamstede.
Het marinevliegkamp te Veere.
De School voor Dienstplichtige Onderofficieren-Administrateur (SDOA) te Middelburg.
Het 14e Depotbataljon.
Het vaste weerstation Vlissingen.
Luchtwachtposten en marinekustwachtposten.
Hr. Ms. kruiser Sumatra (te Vlissingen).
De in aanbouw zijnde torpedobootjagers Isaäc Sweers en Philips van Almonde en de onderzeeboten O21 en O22.

Noten:

1. Sectie Militaire Geschiedenis, Doos 468, Map ½ (SMG, 468/ ½).
2. C.D. Kamerling, 'De strijd in Zeeland. Mei 1940', in: De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II, Hoofddeel III/Deel 6 ('s Gravenhage, 1954) 186.
3. M. Lerecouvreux, L'Armee Giraud en Hollande (Paris, 1951).
4. J. Mordal, La Bataille de Dunkerque (Paris, 1948).
5. Mordal, 45.
6. Mordal, 57.
7. Lerecouvreux, 323.
8. Kamerling, 188.
9. L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog (13 dln; 's Gravenhage, 1969-1989) III, 480,
10. L.W. de Bree, Zeeland 1940-1945 deel 1 (Middelburg, 1979) 188.
11. De Bree, 187.
12. Zie noot 10.
13. H. Amersfoort, 'Zeeuwse toestanden. Bevelvoering en besluitvorming op Zuid-Beveland en Walcheren, 14-15 mei 1940', in Militaire Spectator CIL(1980) 230.
14. Amersfoort, 247.
15. Ph. M. Bosscher, De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog (3 dln.; Franeker, 1984-1990) I, 249-250.
16. H.W. van den Doel, 'Betwist terrein', in H. Amersfoort en P.H. Kamphuis, Mei 1940 ('s Gravenhage, 1990) 203.
17. J.N. Houterman, 'Deutschland' overwint Zeeland (Middelburg, 1991) 76. De Franse rang van Général de Brigade stond in 1940 gelijk aan die van Generaal-majoor.
18. Houterman, 77.
19. SMG, 463/1.
20. D.D. Eisenhower, Crusade in Europe (London, 1948) 345.
21. Eisenhower, 68.
22. F. Snapper, 'De mobilisatie 1939/1940 en de oorlogsdagen van mei 1940' in: Militaire

Spectator CXL(1971) 456.
23. Bosscher, I, 274-275.
24. Ibidem, 359.
25. Amersfoort, 241.
26. SMG/464/17.
27. De Jong, II, 253.
28. Kamerling, 25.
29. De Jong, I, 631-632.
30. Kamerling, 25.
31. Amersfoort, 247-248.
32. Houterman, 5.
33. Kamerling, 24.
34. De Jong, I, 613.
35. F. Snapper, 'De achtergronden van het incident van 1 augustus 1914' in: Mars et Historia XX (1986) 73-74.
36. Kamerling, 24-27.
37. Ibidem.
38. P. de Jong en M.A. Cageling, Onze strijdmacht ter zee (Rotterdam, 1938) 64-65.
39. Bosscher, I, 244.
40. J.J.C.P. Wilson, Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis (Assen/Baarn 1960) 67.
41. SMG/464/17.
42. Zie noot 33.
43. De Jong en Cageling, 66-67.
44. Ibidem.
45. Bosscher, I, 397-398.
46. Zie noot 43; Kamerling, 2.
47. SMG/526/ Door reserve-kapitein N. Kriens beantwoorde vragen, gesteld door de commissie van voorlopig onderzoek inzake de houding van wijlen luitenant-kolonel G.E.A. Themann (Kriens).
48. SMG/463/1.
49. Kamerling, 8.
50. Ibidem.
51. Ibidem, 10.

Dr S.J. DE GROOT

De succesvolle inzet van kleinere oppervlakteschepen en hulpschepen van de Duitse marine bij het overzetten van het Duitse 15e Leger over de Westerschelde in september 1944

Het schrijven van dit artikel is mogelijk gemaakt door de heer K. Schacht (Steinkirchen), oud-officier van de Bundesmarine, die mij de ongepubliceerde scriptie gaf van F.Rohrer (laatst te Hamburg). Rohrer behoorde tot de Kriegsmarine en nam deel aan de operaties in de Nederlandse wateren in 1944. Hij stelde een boeiend document samen. Enig aanvullend onderzoek moest verricht worden om het geheel in een helder perspectief te zetten. Het feit dat een speciaal geformeerde eenheid van de Kriegsmarine kans zag in vijftien dagen 100.000 manschappen, 6.000 motorvoertuigen, 6.000 met paarden bespannen wagens en 750 stukken geschut de Schelde over te brengen heeft zeker gevolgen gehad op de uiteindelijke duur van de oorlog en de bezetting van een deel van ons land. De evacuatie over de Schelde is zeker terug te vinden in de literatuur. De rol van de Kriegsmarine daarentegen vormt een vergeten hoofdstuk, temeer daar het gebeuren overschaduwd werd door de maandenlange strijd om de monding van de Schelde. Nu, 50 jaar na het gebeurde, kennis nemende van de door Rohrer bijeengebrachte feiten, moet men toegeven dat het een opmerkelijke logistieke operatie is geweest onder zeer moeilijke omstandigheden, die perfect is uitgevoerd en die plaats vond in de Zeeuwse wateren.

INLEIDING

Na de landingen van de geallieerden op 6 juni 1944, D-Day, volgde een verbeten strijd. Langzaam maar zeker werden de Duitse strijdkrachten uit Frankrijk teruggedreven. Daarmee ook het Duitse 15e Leger vanuit het gebied waar het voor de invasie gelegerd was, te weten noordelijk van de Seine tot in België. Dit leger behoorde tot de Legergroep B (Model). Doordat de terugtrekkende Duitsers zich hardnekkig nestelden in de Kanaalhavens en er niet of nauwelijks uit verdreven konden worden, begonnen de oprukkende geallieerde legers problemen met de logistiek te krijgen. Nog steeds waren de Mulberry-havens de enige havens waar de zeer grote hoeveelheden materiaal voor de verzorging van de troepen en de nieuwe eenheden konden worden aangevoerd. De enkele veroverde Kanaalhavens hadden niet voldoende capaciteit om deze functie over te nemen. Essentieel voor de geallieerde oorlogvoering was het bezit van een grote zeehaven met voldoende havenfaciliteiten. Deze haven was er en Antwerpen werd het begeerde doel. Totdat op 4 september 1944 vrijwel zonder slag of stoot Antwerpen, met intacte havenfaciliteiten, werd ingenomen, moest het Britse leger bevoorraad worden over de weg vanuit Bayeux. Een afstand van ongeveer 375 km. Het Amerikaanse leger had de beroemde 'Red Ball Express', waarmee per dag 7000 ton aan goederen voor het leger van Bradley kon worden aangevoerd.

Het is nog steeds een punt van controverse waarom de Britse en Canadese troepen na de val van Antwerpen zo lang aarzelden om verder noordwaarts te stoten. Pas op 2 oktober wisten zij een begin te maken. Een belangrijke factor, naast logistieke problemen, was de hardnekkige weerstand geboden door het Duitse 15e Leger. De nieuwe bevelvoerder van dit leger, generaal G. von Zangen, onderkende het gevaar dat een groot deel van zijn troepen dreigde ingesloten te worden door de geallieerde troepen, tussen bevrijd gebied, de Schelde en de Noordzee, en uiteindelijk te worden vernietigd. Naast het belangrijk strategisch oogmerk de monding van de Westerschelde zo lang mogelijk af te sluiten en daarmee het nut van de veroverde Antwerpse havens te ontzeggen, kwam nu de noodzaak om zoveel mogelijk eenheden te redden uit de dreigende omsingeling. Alleen via Breskens-Vlissingen en Terneuzen-Hansweert de Schelde over en dan via Walcheren en Zuid-Beveland kon nog Noord-Brabant worden bereikt. Reden genoeg om alles op alles te zetten bij de verdediging van de strook land noord van Antwerpen tot aan Woensdrecht. Immers ter hoogte van deze plaats moesten de terugtrekkende eenheden vanuit Zuid-Beveland de 'vaste wal' bereiken. Von Zangen vroeg hulp aan de Duitse marine in Nederland om zijn troepen over te zetten over de Schelde. Het is hier dat Rohrer's relaas een aanvang neemt.

'SONDERSTAB KNUTH'

Het was op 4 september 1944 dat de opperbevelhebber van de Duitse zeestrijdkrachten, Vice-admiraal G. Kleikamp, de staf van de Legergroep B (Model) waarschuwde dat Antwerpen binnen enkele dagen kon vallen. Hij schatte dat de stad nog vijf dagen behouden kon worden. Maar op dezelfde dag als deze waarschuwing namen de Brits-Canadese troepen de stad in. Het was het Duitse opperbevel onduidelijk waar het 15e Leger zich bevond, vermoedelijk tegen de kust aangedrukt tussen Nieuwpoort en Breskens, Op 6 september waarschuwde de opperbevelhebber West, veldmaarschalk Von Rundstedt, admiraal Kleikamp te zorgen voor een overbrenging van het 15e Leger over de Schelde. De 1e Sicherungsdivision van de Kriegsmarine, hoofdkwartier te Utrecht, kreeg opdracht met spoed deze operatie uit te voeren. Er lagen geen plannen gereed voor een evacuatie van geschat 120.000 man met volledige uitrusting, voertuigen en geschut. Moeilijkheden voor de operatie kon het bevel opleveren van de dag ervoor, 5 september, om zoveel mogelijk havens, havenfaciliteiten, sluizen en kanalen te vernietigen. Dit bevel werd teruggedraaid en de commandeur van de 1e Sicherungsdivision, Kapitän zur See Knuth, werd belast met de operatie. Knuth voerde pas enkele maanden het com-

mando. Direkt ging bevel uit alle kleine oppervlakteschepen te dirigeren via Dordrecht naar de Schelde. Nederlandse bemanningen moesten direkt worden vervangen door marinepersoneel. Een deel van het Rivierflottielje (Kapt.z.S. H. Engel) bevond zich reeds op de Schelde. Engel vorderde op grote schaal reddingsmiddelen. Knuth formeerde de 'Sonderstab Knuth', bestaande uit hemzelf, de Kapitänleutnant der Reserve R.W.Peters en Oberleutnant zur See der Reserve G.Krambs. Hij was op 6 september om 23.00 hr gereed zich naar het operatiegebied te begeven. Met de chauffeur Kinderreith werd de 250 km lange weg naar Middelburg in de nacht afgelegd. Een moeilijke rit langs onverlichte straten, omleidingen i.v.m. opgeblazen bruggen en gevaar uit de lucht. Middelburg werd om 05.00 hr op 7 september bereikt. De plaatselijke commandant verschafte een motorescorte en men begaf zich op weg naar het hoofdkwartier van generaal von Zangen in het bunkerdorp. De bevelhebber van het 15e Leger was daar de avond te voren gearriveerd. Het 15e Leger zelf bevond zich in een gebied tussen Zeebrugge, Terneuzen en Breskens. De troepen zouden geleidelijk teruggenomen worden en het laatste bruggehoofd zou Breskens zijn. Dit bruggehoofd diende zo lang mogelijk gehouden te worden i.v.m. de afsluiting van de Westerschelde. Von Zangen drong aan in principe zoveel mogelijk manschappen over te brengen. Knuth en zijn staf begaven zich naar Vlissingen waar het 32e Mijnenvegers-flottielje (bestaande uit aangepaste vissersvaartuigen) en de voorpostenbotengroep 'Windhuk' gestationeerd waren. In Vlissingen werd nu de staf geformeerd verantwoordelijk voor de evacuatie. Vrijwel onmiddellijk na aankomst liepen schepen van 'Windhuk', de Vp 2004, Vp 2007 en Vp 2011 en twee 'Artillerieträger' van het 1e Artillerieträger-flottielje binnen. Na een korte rust van Knuth en de zijnen, voegde de commanderende officier van het 32e flottielje, Korvettenkapitän Jacobi, zich bij hem. Vervolgens ook de bevelhebber van de zeeverdediging Zuid-Nederland, Kapitän zur See F.Aschmann, en de haven-commandant Vlissingen, Korvettenkapitän der Reserve R. Würdeman. Het bleek dat de voorgaande dagen redelijk chaotisch, losse troependelen met bewapening over de Schelde waren gezet. Dit vond plaats met de veerponten 'Koningin Wilhelmina' en 'Koningin Emma', gevorderde Nederlandse vissersschepen en de Kriegsfischkutter's (K.F.K.'s) van het 32e-flottielje. Op twee plaatsen werden troepen overgezet, Breskens-Vlissingen en Terneuzen-Hansweert. Geschat wordt dat tot 7 september 25 000 man overgezet werden, maar dat zeker 100.000 man zich nog zuidelijk van de Schelde bevonden. Direct bij aanvang konden ongeveer 60 schepen ingezet worden, dat aantal zou oplopen tot 75. Tot nu toe hadden ook Nederlandse bemanningsleden meegeholpen, deze moesten nu vervangen worden. Twijfel aan hun volle inzet en het feit dat op de schepen (veerponten, vissersschepen) dag en nacht moest worden gewerkt.

De situatie dreigde uit de hand te lopen bij de inschepingen. Reden dat Knuth aan Kleikamp verzocht om vergaande maatregelen en actie om de stroom soldaten zo effectief mogelijk over te varen en af te voeren naar het oosten. Verzamelplaatsen, wegcommandanten en opvangeenheden moesten worden ingesteld. Twee officieren van de staf van het 32e flottielje werden aangesteld om de inschepingen te regelen, t.w. Oberleutnant zur See der Reserve Lessing (Breskens) en een adjudant (schipper) te Terneuzen. Op de tegenoverliggende oever waren de havencommandant Vlissingen en officieren van het 32e MSFL en te Hansweert Korvettenkapitän Stein in functie. Het 15e Leger begon met de selectie van het tot nu toe meegevoerde materiaal, alleen dat wat direkt nuttig was voor de voortzetting van de strijd mocht meegenomen worden over de Schelde. Voorts werden de voertuigen zoveel mogelijk opnieuw beladen. Een weerstandslijn werd gesitueerd tussen Breskens en Terneuzen (Nieuwvliet, Oostburg, IJzendijke, Boekhoute, Assenede, Sas van Gent, Axel). Verzamel- en verbandplaatsen werden ingericht. Het gewondentransport, eerst nog met de gewone vaartuigen, kwam op gang met

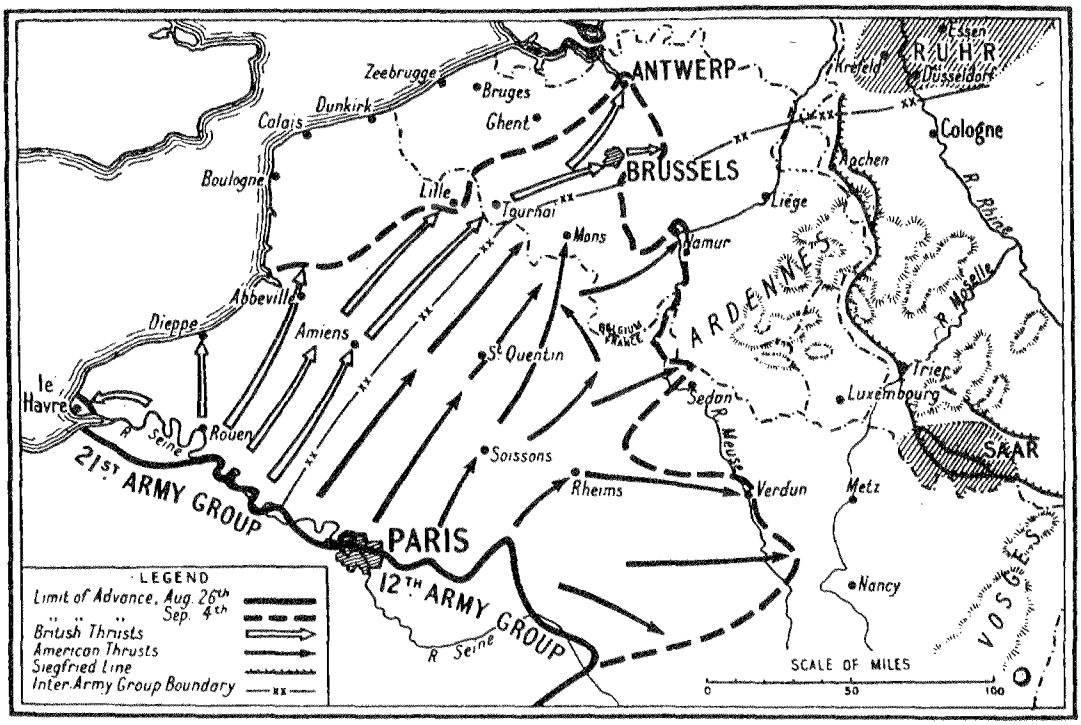

Kaartje - De geallieerde opmars naar Antwerpen, Duidelijk is linksboven het gebied te zien waar het 15e Duitse Leger was ingesloten. (bron: C.Wilmot, 1959, blz.542)

hospitaalschepen.

De Sonderstab Knuth betrok als hoofdkwartier de commandobunker van de marinecommandant Vlissingen. Inmiddels kwam verbindingsmateriaal over uit Utrecht onder bevel van Kapitänleutnant N. Godehart. Behalve voor de verbinding met de schepen en de walstaf en hogere echelons, verzorgde dit onderdeel van de 1e Sicherungs-divisie de gevechtsinformatie (B-Dienst). Om het risico van aanvallen uit de lucht te verminderen werden de verbindingsvoertuigen opgesteld in Veere.

Het werkterrein van de staf belast met de overtocht hield echter veel meer in. Essentieel was de eenheden zo volledig mogelijk en in dezelfde periode over te zetten met al hun voertuigen, opdat deze eenheden dan direct op weg konden om dreigende afsluiting van Zuid-Beveland te ontgaan. Veel zwaar materiaal, m.n. speciale vrachtwagens en geschut, werden per schip direct afgevoerd naar hun voorlopige eindbestemming. Voorbereidingen moesten worden gemaakt voor het aanleggen van een mijnversperring ter hoogte van Doel. Daarnaast moest regelmatig op mijnen worden gevist, daar waar de oversteekplaatsen lagen. Zuid van de Schelde werd een speciale groep geformeerd uit de 344e Infanterie-divisie om orde te scheppen en te handhaven. Het op eigen gelegenheid oversteken werd de kop ingedrukt.

DAGVERHAAL

7 en 8 september
Het slechte weer bemoeilijkte de overtochten aanzienlijk en de organisatie van de Sonderstab liet zich nog niet direct gevoelen.

9 september
Het nut van de grote veerponten was over-

duidelijk. Behalve het materiaal konden deze schepen 3-400 manschappen per tocht overzetten van Breskens naar Vlissingen. Eenheden van het 36e Mijnenvegers-flottielje namen nu ook aan de evacuatie deel. De luchtafweer moest nog steeds verbeterd worden. De veerponten werden uitgerust met 2cm luchtafweerkanonnen (resp. Koningin Wilhelmina vier stukken en de Koningin Emma twee stukken). Het waren vooral de Artillerieträger, die steeds met de ponten meevoeren, die de luchtafweer verzorgden. In principe werd dag en nacht gevaren als er geen gevaar uit de lucht dreigde. Het was hier dat de B-Dienst in Veere een belangrijke rol vervulde. Deze dag werd zwaar gemotoriseerd geschut (17cm) overgezet. Dit vond plaats via het traject Terneuzen-Hansweert. Hier waren acht tot tien KFK's en zes motorboten van het Rijn-flottielje actief, benevens een Siebelfähre (type landingboot-transportvoertuig) en vijf à zes marine lichters (Marine-Fährprähme). De route was veel langer dan die van Breskens-Vlissingen, zodat er per getij slechts twee overtochten per nacht (vaak slechts één) mogelijk waren. De binnenhaven van Terneuzen bleek een uitstekend verlaadpunt te zijn voor zwaar spoorweggeschut (21cm). Het feit dat dit eenmaal ingeladen materieel direct door het Kanaal van Zuid-Beveland noordwaarts kon worden afgevoerd, maakte dit verlaadpunt zeer waardevol. De verbetering van de orde onder de troepen werd rond Terneuzen opgedragen aan de 17e Luftwaffen Feld-Division (Lw.Feld-Div.)

10 september
Het weer verbeterde en 5000 soldaten konden worden overgezet. De voorpostenboten konden tot 300 soldaten of vijftien personenauto's per schip overvaren, terwijl de luchtafweer volledig gebruikt kon worden. Nieuwe versterkingen kwamen te Vlissingen aan, te weten acht KFK's van de A-Groep van het 36e Mijnenvegers-flottielje (Oltz.S.d.R. Feller).

11 september
Weer meer soldaten dan de vorige dag konden worden overgezet. Twee Raumboote (snelle ondiepwater mijnenvegers), de R 83 en R 85, namen vanaf nu aan de operatie's deel. De eerste zware luchtaanvallen vonden plaats op Breskens. De aanvalsgolven werden verwerkt. De luchtafweer werd steeds meer versterkt, geleverd uit het materiaal van het 15e Leger. De luchtaanval veroorzaakte ongeveer 120 doden en gewonden, benevens aanzienlijk materieel verlies. Het verlaadpunt Breskens raakte voor tien uur buiten gebruik. Maar dankzij bouwmateriaal uit vernielde huizen in de omgeving kon later het overladen weer een aanvang nemen.

12 september
Om 04.00 hr is het overzetbedrijf weer volledig op gang. Steeds meer schuilgaten voor de manschappen werden aangelegd. In Breskens werd er voor zorg gedragen dat de 800m lange straat die naar het inschepingspunt voert niet volgepakt komt te staan met voertuigen als er geen schepen liggen om ze op te nemen. Langzaam verkort de frontlijn rond Breskens en Terneuzen zich. Het hoogste aantal schepen, te weten 75, was nu beschikbaar voor de evacuatie. Het 2e Artillerieträger-flottielje (Kapitänleutnant von Haxhausen) voegde zich bij de schepen op de Schelde. Zij werden ingezet als drijvende batterijen. Het is ook de eerste keer dat 10.000 man met uitrusting en transportmiddelen werden overgezet.
Het was nu de beurt aan Terneuzen om zwaar gebombardeerd te worden. Daar de telefoonverbindingen uitvielen kreeg Kapitänleutnant der Reserve W. Peters de opdracht om polshoogte te gaan nemen. Met de R 83 werd de haven van Vlissingen verlaten en het bleek dat Terneuzen in brand stond. In de buitenhaven was de laadsteiger vernietigd en drie lichters gezonken. De veel belangrijkere binnenhaven was intact gebleven. Persoonlijke verliezen waren gering, maar het duurde 24 uur voor alles weer functioneerde. Er ontstond onrust bij de achtergebleven eenheden of de andere oever nog op tijd bereikt zou worden om Zuid-Beveland te kunnen verlaten. De mogelijke val van Woensdrecht was hiervan een oorzaak. De veerpont 'Koningin Emma'

Vice-admiraal G.Kleikamp (midden) en Kapt.z.S. S.Aschmann (rechts), resp. opperbevelhebber van de Duitse zeestrijdkrachten in Nederland en bevelhebber zeeverdediging Zuid-Nederland, op inspectie te Walcheren. (bron: Bundesarchiv BA 2KBK 889/36, Den Hollander en Sakkers, 1991).

kreeg een voltreffer op het achterdek. Het aantal luchtaanvallen op de terugtrekkende troepen nam toe.

14 september
De B-Dienst te Veere was succesvol met het onderscheppen van berichten over ophanden zijnde luchtaanvallen. Door tijdige waarschuwingen konden de schepen de havens verlaten. Er werden meer dan 10 000 man deze dag overgezet. Een nieuwe route kwam in gebruik. Ellewoutsdyk-Hansweert. Het was via deze route dat vooral infanterie werd overgezet.

15 september
Terwijl het overzetten in volle gang was vond een zware luchtaanval op Vlissingen plaats. Aanvalsgolf na aanvalsgolf moest doorstaan worden. De genomen maatregelen om meer schuilgelegenheid te bezitten, bleek effect te sorteren. Het aantal slachtoffers onder de troepen was gering.

16 september
De gesneuvelden van de vorige dag, waaronder de marineofficier die de technische voorzieningen coördineerde (Lt (Ing) Ubben), konden zonder dat het luchtalarm weerklonk worden begraven. Meer dan 10.000 man werden overgezet. Terneuzen kreeg deze dag weer de aandacht van de geallieerde luchtmacht, maar de verschepingen konden plaatsvinden.

17 september
Op deze dag werden de dijken van Walcheren gebombardeerd om het water toe te laten. Terneuzen kwam onder vuur van geallieerde artillerie. De tijd begon nu te dringen. Voorbereidingen werden getroffen voor het leggen van de mijnversperring ter hoogte van Doel.

18 september
Alleen de 64e Infanterie-Divisie stond nog zuidelijk van de Schelde. Deze divisie zou achterblijven om Breskens zo lang mogelijk te behouden. Pas in oktober werden deze eenheden overgezet naar Walcheren, maar toen was het eiland reeds ingesloten. Te Terneuzen bleef slechts een vernielingsploeg achter, alle andere manschappen werden overgebracht naar Hansweert.

De hospitaalschepen met duidelijke Rode-Kruis vlaggen deden hun werk zonder veel ophef. Artsen deden hun best de gewonden het lot van gevangenschap te besparen. Met binnenvaartschepen werden zij afgevoerd over de Nederlandse waterwegen naar Wesel en Emden. Zeker twee hospitaalschepen zijn door jachtbommenwerpers tot zinken gebracht. Eén tussen Veere en Dordrecht en het andere werd brandend op de kant gezet nabij Zijpe.

19 september
De R 83 en R 85 voeren onder bescherming van de duisternis naar Terneuzen om de vernielingsploeg af te halen. In de vroege ochtend werden zij onder vijandelijk vuur aan boord genomen en voeren de schepen terug naar Vlissingen. Onverminderd werden troepen te Breskens overgezet naar Vlissingen. Het waren goed gedisciplineerde gevechtstroepen die werden teruggehaald.
Het klaarmaken van de mijnversperring te Doel ondervond vertraging doordat de rubber afdichtringen van de mijnen vervangen moesten worden, daar er lekkages optraden. Twee dagen duurde de vervanging van de ringen, waarna de mijnen volgens plan uitgezet konden worden.

20 september
Het overzetten van het 15e Leger was voorbij en dit werd gemeld aan vice-admiraal Kleikamp. Deze geeft de order dat Sonderstab Knuth naar Utrecht dient terug te keren.

21 september
Knuth en de zijnen vangen de terugreis aan.

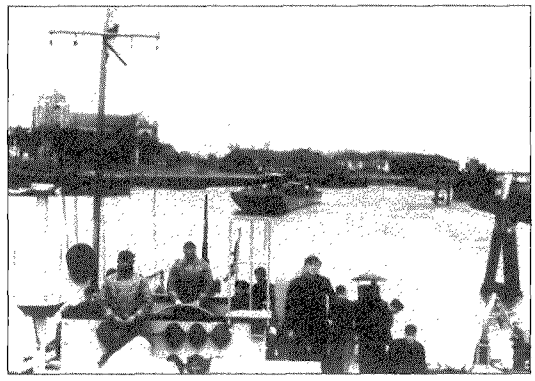

Marinefährprähme van de Kriegsmarine in het Kanaal door Walcheren ter hoogte van Veere. (bron: Bundesarchiv. BA 2 KBK 183/5, Den Hollander en Sakkers, 1991).

Een korte stop bij de staf van het 15e Leger te Dordrecht en het 1e Artillerieträger-flottielje, waarna om 23.15 hr Utrecht werd bereikt. Een klein begroetingsfeestje werd de terugkerenden aangeboden en de Sonderstab werd geruisloos opgeheven. In retrospect kon Knuth op een succesvolle operatie terugzien. Had generaal von Zangen hem niet gezegd op 7 september 'Es müsse genügen wenn nur die Menschen übergesetzt werden könnten. Auf das Material muss man wohl trotz seiner Wichtigkeit verzichten'. Nu waren mede dankzij zijn activiteiten 100.000 manschappen, 6.000 motorvoertuigen en 6.000 met paarden bespannen wagens en 750 stukken geschut (van 2cm tot 21cm spoorweggeschut) overgezet. De volgende divisies waren overgebracht: de 59, 70, 245, 331, 344, 346, 711 en 712 Infanterie-Division en de 17 Luftwaffen Feld-Division.

24 september
De deelnemende officieren en manschappen werden gedecoreerd. Knuth ontving het Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes als erkenning.

SLOTOPMERKINGEN
Precies op de dag dat Sonderstab Knuth het werk beëindigde, 21 september, formeerde de Royal Navy te Brugge Force 'T.' Force 'T' kreeg als opdracht het overzetten van de

Duitse militairen aan boord veerboot 'Koningin Emma' op de Westerschelde tijdens een oefening.
(bron: Bundesarchiv BA 294/1522, Den Hollander en Sakkers, 1991).

Vissersschepen op de Schelde in gebruik bij de Kriegsmarine.
(bron: Bundesarchiv BA MN 1375/29a, Den Hollander en Sakkers, 1991).

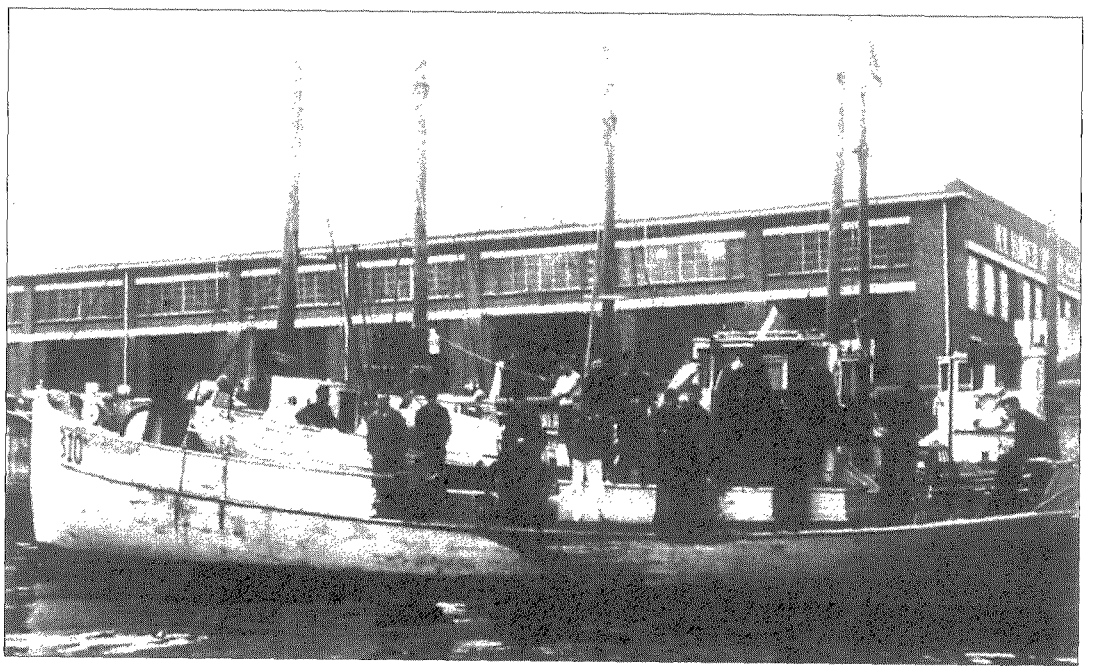

geallieerde troepen (de landingen) voor te bereiden. De langverwachte afsluiting van Zuid-Beveland vond plaats op 4 oktober met de doorbraak tot Woensdrecht van de geallieerde troepen. Via de weg was nu geen ontsnappen meer mogelijk. Er volgde nog een verbeten strijd om Walcheren en Zuid-Beveland voordat de vaarweg naar Antwerpen opengesteld kon worden.
Het 15e Leger verbleef nog enkele maanden in Nederland en werd toen ingezet bij de verdediging van de Rijn. In december werden stellingen rond Koblenz betrokken. Dit had vermeden kunnen worden als de geallieerden eerder waren doorgestoten naar Woensdrecht en de overgestoken Duitse troepen de terugtocht hadden afgesneden.

De veerboot 'Koningin Emma' werd zeer waarschijnlijk ingezet om de terugtrekkende staf van het 15e Leger naar Dordrecht over te brengen. Aanwijzingen zijn hiervoor te vinden bij Vermeulen (1962). Aan deze bron zijn ook de volgende bijzonderheden ontleend.
Veerboot 'Koningin Emma' van de Provinciale Stoombootdiensten in Zeeland, werd in 1934 bij de Koninklijke Maatschappij 'De Schelde' te Vlissingen gebouwd. Waterverplaatsing 129 ton. Afmetingen 58.90 x 8.90 x 3.25 m. Motor van 420 pk, snelheid 12 mijl. In augustus 1939 door de Koninklijke Marine gevorderd en ingezet als hulpmijnenveger Hr.Ms. Hulpmijnenlegger II. Capaciteit 40 mijnen, zeven bemanningsleden. Op 18 mei 1940 te Breskens door de terugtrekkende geallieerde troepen tot zinken gebracht. Vervolgens weer gelicht en als veerboot opnieuw in de vaart gebracht. Op 5 september 1944 door de Duitsers in beslag genomen. Na aankomst in Dordrecht werd het schip naar Wilton-Feijenoord te Schiedam gebracht voor herstel. Daar werd het in mei 1945 aangetroffen. Voor herstel naar Vlissingen versleept en op 24 november 1945 weer in gebruik genomen.

Noot:

Wat wist de Nederlandse regering in Londen van het 15e Duitse Leger en hun terugtocht over de Schelde?
Een lid van een verzetsorganisatie in Nederland liet het Bureau Inlichtingen te Londen, op 21 november 1944, een bericht opnemen. Hij rapporteert o.a.: '...In Frankrijk was het 15e Leger nog op volle sterkte maar direct na de inval in het westen op 6 juni l.l. begon het al te tanen. Bij de tereugkeer over de Seine gingen veel manschappen, zwaar materieel en voertuigen verloren. Evenzo ging het bij de gevechten bij Putte en in Zeeuws-Vlaanderen. De overtocht over de Schelde van een groot deel van het leger ging evenzeer met hevige verliezen gepaard. De overtocht van de manschappen geschiedde b.v. per kano of roeiboot. In Brabant en over het Hollands-Diep was het weer dezelfde geschiedenis. Verlies aan manschappen en materieel. Het ontredderde leger bevindt zich nu in de Alblasserwaard en in de provincie Utrecht. De doorsnee soldaat is volkomen gedefaiteerd...'. (Bron: CAD/archief MinvDef Londen, doos 638 nr 78).
Hoe de overtocht daadwerkelijk is verlopen hebt u net kunnen lezen. Het operatiegebied van het 15e Leger omvatte een strook langs de kust van Noord-Frankrijk, België en Nederland. Slechts vier divisies bevonden zich op D-day in het vak van het 15e Leger ten zuidwesten van de Seine tot de scheidingslijn met het 7e Duitse Leger. In het vak van het 7e Leger vonden de geallieerde landingen plaats. Van het 15e Leger deden maar twee infanteriedivisies mee aan de slag om Normandië. De overige mochten niet van positie veranderen, in afwachting van een twee geallieerde invasie. Het 15e Leger, met negen verse reserve divisies, echter zonder gevechtservaring, trok in een hoog tempo, toch kon het enkele malen ternauwernood aan omsingeling ontkomen, terug, in noordelijke richting, langs de Kanaalkust. Indien weerstand geboden werd, bood het 15e Leger in achterhoedegevechten tamelijk sterke weerstand. Eenheden van de 21e Britse Legergroep konden de Duitsers, wegens bevoorradingsproblemen, uiteindelijk niet volgen. Dat gaf generaal Gustav von Zangen, commandant van het 15e Duitse Leger, de gelegenheid om orde te scheppen in

zijn verslagen en gedemoraliseerde troepen. Bij het kanaal Brugge-Gent werd de eerste serieuze verdedigingslijn opgebouwd, daar ondervond het 1e Canadese Leger heftige tegenstand. Daarna volgde de terugtocht over de Westerschelde. In 1945 vinden we het Leger terug achter de Rur, waar het een vak toegewezen kreeg van Roermond tot zuid van het Hürtgenwald. En met achter in het vak, globaal zuid van Keulen tot en met Koblenz, de Rijn. In het vak de later zo bekend geworden Ludendorffbrug over de Rijn bij Remagen. De Amerikanen lanceerden in februari 1945, door het vak van het 15e Leger, de aanval in de richting Rijn. Het 1e US Leger over drie assen; één in de richting Keulen, één zuid van Bonn en één naar Remagen. Het 3e US Leger in de richting Koblenz en noord daarvan. Deze aanvallen betekenden feitelijk het einde van het 15e Duitse Leger.

Er zijn in de afgelopen maanden meerdere boeken verschenen over D-day, de bevrijding van West-Europa of alleen Nederland, waarin (mits niet alleen over 'de Duitsers' te lezen is) over de gevechten van het 15e Duitse Leger - negen Legerkorpsen, 27 Infanteriedivisies, 108 Regimenten en circa 351 ondersteunende bataljons of compagnieën, totaal in juni 1944, 405.000 man - te lezen valt.

Resumerend is het goed te weten dat men in het geallieerde hoofdkwartier, in West-Europa, wel wist wat de gevechtskracht van deze 'gedefaiteerde' soldaten in het laatste oorlogsjaar werkelijk voorstelde. (Fabri).

Noten:

1. Een complete tekst van Franz Rohrer's studie, getiteld 'Hilfskriegschiffe und Kleinbootsverbände der Kriegsmarine im Kampf um die Rückführung einer Armee. Eine nach Augenzeugenberichten zusammenfassende Schilderung über die Rückführungsoperation der deutschen 15.Armee über die Schelde im September 1944.', Hamburg April 1970 is gedeponeerd in de bibliotheek van het Instituut voor Maritieme Historie (Koninklijke Marine) te 's-Gravenhage.
2. Wilmot,C. The struggle for Europe, London, 1952.
3. Thompson, R.W. The eighty-five days. The story of the battle of the Scheldt. London, 1957. Roskill,S.W., The war at sea 1939-1945. Vol. 3 - The offensive Part II. London, 1961, blz 142-154.
4. Voor foto's van vice-admiraal G. Kleikamp zie Hollander,J.den en H. Sakkers, Walcheren een fotografisch document. Duitse oorlogsfotografie 1940-1944, Middelburg, 1991, blz 176, 177.
5. Voor een indruk welk type schepen het betrof zie: Den Hollander en Sakkers (1991), blz 225, 227 - 232.
6. Vp 2004, voormalige loodsboot Antwerpen, Pilote 12; Vp 2007, voormalige trawler Hannover; Vp 2011, voormalige trawler Borkum. Zie Gröner, E., Die deutschen Kriegsschiffe 1815-1945, Bd 2, München, 1968, blz 699. Artillerieträger, hulpschepen voorzien van een maximaal aantal geschut. Er werden onderscheiden de lichte en zware Artillerieträger (LAT en SAT).
7. Voor foto's van Kapt.z.S. F.Aschmann, zie Den Hollander en Sakkers (1991), blz. 162-167.
8. Voor afbeeldingen van de veerponten, zie Den Hollander en Sakkers (1991), blz 200 (Koningin Wilhelmina) en blz. 248-249 (Koningin Emma). Tevens beelden van ingescheepte Duitse troepen (op oefening).
9. Samenstelling eenheden op 7-9-1944:
   - Veerponten Koningin Wilhelmina en Koningin Emma.
   - 6 kleine vaartuigen van de havenbeveiligingsflottielje Vlissingen, voorzien van licht geschut.
   - 5 schepen van het Rijn-flottielje.
   - 5 schepen van het Riviermijnenvegers-flottielje, alle met lichte luchtafweer uitgerust.
   - 3 kleine havenveerboten.
   - 35 schepen van het 32e Mijnenvegers-flottielje.
10. Voor meer bijzonderheden over de verbindingsdienst en inlichtingendienst van de Duitse marine, zie b.v. Bonatz,H. Die deutsche Marine-Funkaufklärung, 1914- 1945, m.n. voor de B-Stellen (B-Dienst), 1970, blz. 99-106.
11. Marine-Fährprähm (MFP), speciaal voor de marine geconstrueerde landingsvaartuigen, waarvan er zeer velen in Nederland zijn

gebouwd. Er waren veel varianten, als landingsboot voor infanterie, tanks, als mijnenlegger, artillerieschip en ook gewondentransport (type VT, hiermee konden 48 gewonden in hangmatten worden vervoerd). Per vaartuig konden 200 man of 105 ton vracht worden meegenomen. Technische gegevens 220 ton, lengte 47m, breedte 6,5m, diepgang 1,45m, vaarsnelheid 7,5-10,5 mijl/hr. Zie verder Gröner (1968), deel 2, blz. 513-532.

12. Rohrer vermeldt de R 83 en R 84. Wat betreft de R 84 moet dit een misverstand zijn, daar de R 84 op 20-8-43 tot zinken werd gebracht in Boulogne door vliegtuigen en geschut. De R 83 en R 85 overleefden de oorlog. De R 83 ging in Britse handen over, de R 85 vloog op 17-6-46 te Dordrecht in de lucht door een springstofexplosie. Zie Gröner (1966), deel 1, blz 332.
13. Noot redactie:
C.W. Star Busmann vermeldt in Patsworks and Encyclopedia of World War II (1973), chapter Campaign in Belgium, dat 120.000 manschappen, 7.000 motorvoertuigen, 7.000 met paarden bespannen voertuigen en 700 kanonnen, in de periode september - november 1944, over de Wester Schelde zijn gezet. Het betreft hier het totaal, d.w.z. ook na de periode (Sonderstab Knuth) die Rohrer beschrijft en omvat rest eenheden van de 64e divisie (7e Leger), belast met de verdediging van West Zeeuws-Vlaanderen (zie D.A. Hilten, Van Capitulatie tot Capitulatie (1949)). Busmann vermeldt voorts dat de gehele operatie - die hij als een 'huzarenstukje' kwalificieert - onder leiding stond van generaal E.F. Schwalbe.
14. Zie Thompson (1957) en Roskill (1961).
15. Zie Wilmot (1952), blz. 660.
16. Vermeulen, A.J.. 1962. De schepen van de Koninklijke Marine en die der Gouvernementsmarine 1814-1962. Den Haag, Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf. VI + 411 blz..

P.R. BOELE-HENSBROEK

De strijd in Nederlands-Indië 1941-1942

De niet zo bekende feiten

In de laatste jaren hebben we veel gelezen over de Slag in de Javazee, nu al meer dan 53 jaar geleden.
Ik geloof echter, dat het van belang is iets meer van de achtergronden te geven van wat er vooraf ging in Nederlands-Indië dat tot deze slag heeft geleid.
Niet lang geleden verscheen een zeer interessant artikel in de publikatie van het 'Australian Institute for International Affairs', geschreven door de heer Jack Ford van de Queensland University, de titel was: 'Duping the Dutch'.
Wat hij schrijft werpt een scherp licht op het falen van de Britse en Amerikaanse bevelhebbers, de bijna totale uitsluiting van de Nederlanders in het oppercommando en een reeks van bedorven en gemiste kansen.

Ford zegt, als hij over de Nederlands-Indische campagne van 1941/42 schrijft, dat zekere mythen zijn ontstaan in Australië en elders, welke steeds de Nederlanders beschuldigen van het voeren van een incompetente en hopeloze verdediging van hun kolonie.
Dan gaat hij verder en zegt:

> 'The reality was far different to the myths. From the 8th December 1941 through to the 9th March 1942, the Dutch armed for-

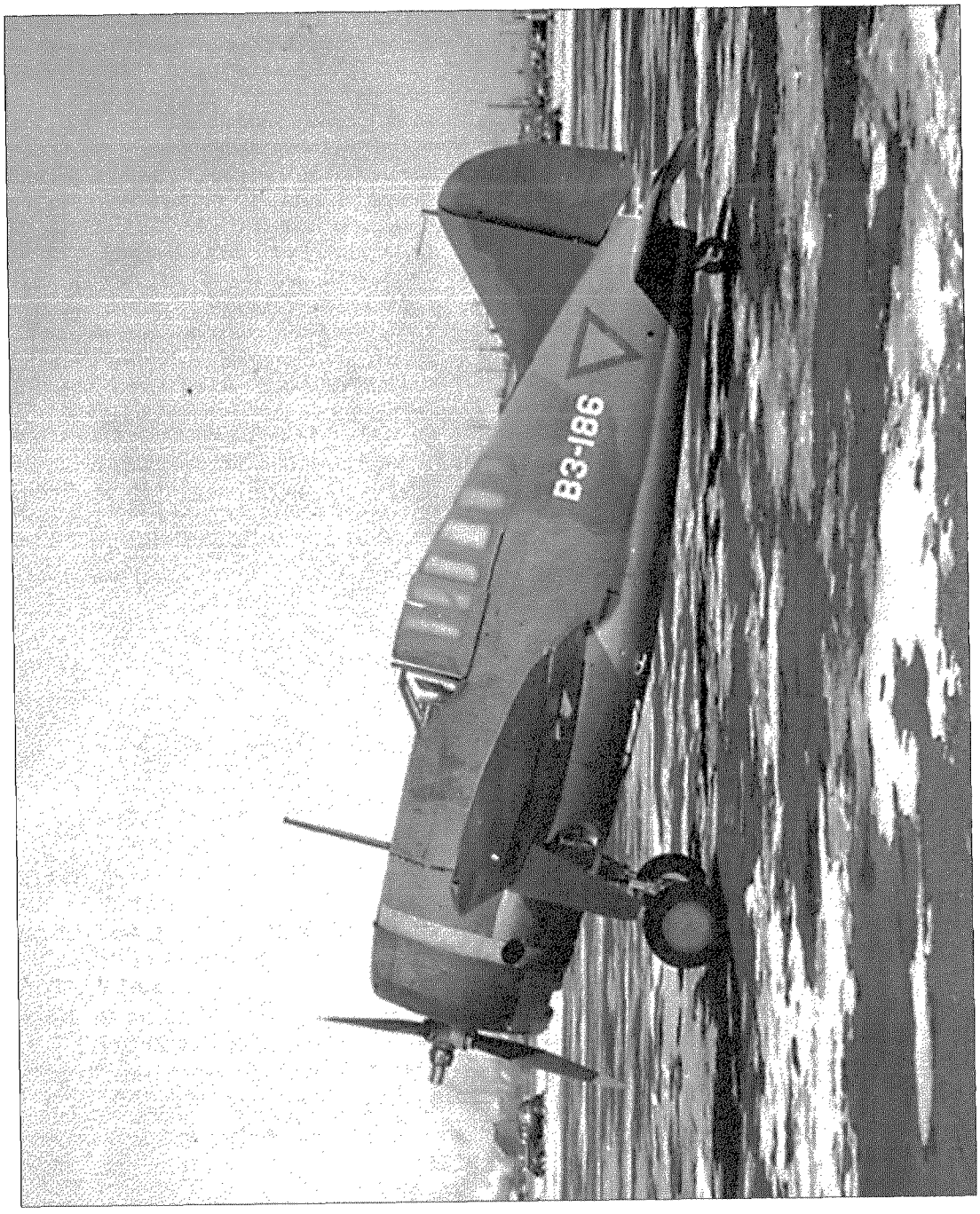

Brewster Buffalo van Het Wapen der Militaire Luchtvaart van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger.

ces fought a constant series of confused actions against the advancing Japanese. The Dutch defense of their colony lasted longer than the British defense of Malaya and Singapore .....'

voorts zegt Ford:

'The NEI-campaign is a story of misplaced Dutch faith in British and U.S. assurances of support. Their faith was displayed through the commitment of the best equipped Dutch forces to the inapt defence of Malaya and Singapore ....

Unfortunately for the Dutch their faith was never repaid in kind, with the result, that they found themselves abandoned at their darkest hour by both the British and Americans.'

Maar laten we beginnen bij het begin. Toen in 1940 Nederland door de Duitsers bezet was, stond Nederlands-Indië praktisch alleen. De beschikbare weermacht was zwak en speciaal het leger en de luchtmacht hadden een groot tekort aan moderne uitrusting. Wanhopige pogingen werden gedaan om wapens te krijgen, voornamelijk van de V.S., in het bijzonder vliegtuigen, tanks en geschut. Omdat Engeland onder grote druk stond van de Duitsers kregen zij voorrang, met het gevolg dat de Nederlanders een lagere prioriteit kregen en wat zij ontvingen was niet van zeer hoge kwaliteit (1).
De Nederlands-Indische militaire luchtvaart had ongeveer 95 moderne Glenn Martin bommenwerpers en zo'n 50 nogal verouderde jachtvliegtuigen. Gedurende 1941 werd een aantal Brewster Buffalo jagers verkregen, die oorspronkelijk als duikbommenwerpers ontworpen waren.
Daar het voor de geallieerden van groot belang was om Japan uit de oorlog te houden, moest men zeer voorzichtig zijn Japan niet op de een of andere wijze voor het hoofd te stoten of een excuus te geven delen van Indië te bezetten (2).
Het resultaat was, dat stafbesprekingen tussen de Nederlanders, Britten, Australiërs en Amerikanen zeer langzaam van de grond kwamen, waarbij opgemerkt dient te worden, dat de Australiërs meer bereidwilligheid toonden om samen te werken en wapens te leveren dan de anderen.
Uiteindelijk waren de Britten bereid een verenigd front te vormen in het geval van een Japanse aanval, op voorwaarde echter, dat de Nederlanders hun verdedigingsplannen zouden aanpassen aan de Britse strategie, welke gebaseerd was op het houden van de 'onneembare' vesting Singapore.

Ford zegt:

'By agreeing to the British demands, the Dutch made the first mistake, that would ultimately lead to the loss of N.E.I. ....'

Persoonlijk geloof ik dat de Nederlanders niet veel keus hadden. In de praktijk kwam deze overeenkomst erop neer, dat de Nederlanders zich praktisch onder buitenlands commando plaatsten. En de Gouverneur-Generaal geen directe zeggenschap meer had over wat er met de Nederlandse strijdkrachten gebeurde en hoe zij gebruikt zouden worden.
Ford weidt uit over de kwaliteit van de Nederlandse vloot, die in het algemeen zeer hoog was. Hun nieuwe schepen waren uitgerust met het toen meest moderne lichte antiluchtdoelgeschut, de 'tweeling' 40 mm. Bofors-Hazemeyer. Het kon per loop 120 granaten per minuut afvuren. De specialiteit was echter dat de opstelling met gyroscopen gestabiliseerd en gecompenseerd was, zodat de lopen op het doel gericht bleven indien het schip van koers veranderde of door de zee heen en weer geslingerd werd. De Britten en later ook de Amerikanen kopieerden deze wapens praktisch tot de laatste bout en moer. Het directe gevolg was, dat vanaf 1942 duikbom- en torpedoaanvallen op geallieerde schepen bepaald gevaarlijk werden voor de vijand en minder riskant voor de verdedigers.
Op het gebied van onderzeeboot-oorlogvoering waren Nederlanders zeer vooruitstrevend. Zij hadden de schnorkel uitgevonden,

die het mogelijk maakte, dat onderzeeboten met grote snelheid onder water op hun diesels konden varen. De modernste series onderzeeboten waren met deze uitvinding uitgerust. Tevens had de Nederlandse marine een nieuwe tactiek ontwikkeld waarbij een of meer onderzeeboten samenwerkten met verkenningsvliegtuigen.
Omdat de Nederlandse marine geen kapitale schepen had, kon zij alleen sterke vijandelijke marine-eenheden en konvooien aanvallen door het gebruik van gecoördineerde onderzeeboot-aanvallen.
Zij vormden groepen van twee onderzeeboten en divisies van vier tot zes boten, die samen opereerden als eenheid. Het plan was, deze groepen post te laten vatten op de verwachte aanvalswegen van de vijand, zo noordelijk mogelijk in de Zuid-Chinese Zee, terwijl marinevliegboten (Catalina's en Dorniers) de vijand zouden verkennen en de onderzeeboten naar hun prooi leiden.
Voor dat doel waren geheime bases aangelegd over de gehele archipel met benzine, voedsel en andere voorraden, zodat de vliegboten voor lange tijd effectief gebruikt konden blijven.
Het idee om twee of meer onderzeeboten tegelijkertijd te laten opereren was om de vijand in verwarring te brengen en zo mogelijk te overweldigen door voortgezette aanvallen vanuit verschillende richtingen.
Echter, toen de moderne Nederlandse onderzeeboten in 1940 in Engeland aankwamen, kon de Royal Navy niet veel nut zien in de schnorkel en werden zij van de boten verwijderd.
Ook de tactische benadering werd niet geaccepteerd door de Britten of de Amerikanen. Zij lieten hun onderzeeboten op individuele basis opereren, praktisch blind, niet veel anders dan de methoden van de Eerste Wereldoorlog.
De Duitsers daarentegen, nadat ze enige Nederlandse boten, die nog in aanbouw waren in 1940 veroverd hadden en nadat ze kennis genomen hadden van de Nederlandse onderzeeboot tactiek, namen zowel de schnorkel als de tactiek over; die later beroemd werd onder de naam 'Wolfpack'. Het effect op de geallieerde scheepvaart was vernietigend.
De afspraak met Engeland was, dat in geval van oorlog de Nederlands-Indische Militaire Luchtvaart enige moderne jagers en bommenwerpers in Malakka zou stationeren onder Brits bevel. De reden hiervoor was, dat de RAF een tekort had aan vliegtuigen. Op haar beurt beloofde Engeland deze aan te vullen, terwijl de V.S. op zich nam de Nederlanders van nieuw en moderner materieel te voorzien.
Bovendien zou de Nederlandse marine enige groepen onderzeeboten onder Brits bevel plaatsen. Toen uiteindelijk op 8 december 1941 de oorlog met Japan uitbrak, bleken de bovengenoemde afspraken wat Nederland betreft, noodlottig te zijn. De Glenn Martin bommenwerpers werden nauwelijks gebruikt op Malakka, omdat de bemanningen geoefend waren in bombarderen bij daglicht en de Britten geen jager beschikbaar hadden voor bescherming en daarom de voorkeur gaven aan nachtbombardementen. Waarom ze niet direct gebruikt werden voor aanvallen op de Japanse scheepvaart is mij niet bekend. Later waren zij in dit opzicht, zonder jagerbescherming, vrij succesvol.
De Brewster Buffalo's bleven echter en deden blijkbaar uitstekend werk, hoewel hun verliezen vrij groot waren. Hoe zeer zij gewaardeerd werden door hun Australische collega's mag blijken uit het volgende verhaal.

'Ik diende als jong officier op de Hr. Ms. 'Tromp' in 1942, toen deze naar Australië gestuurd werd voor reparaties na de slag bij Bali.
In Sidney leerde ik de familie Playfair kennen die mij vele malen gastvrij in hun huis ontving. Zelf hadden zij een zoon, van mijn leeftijd, die krijgsgevangen was in Malakka.
Zij namen mij mee naar een 'welcome home' diner in de Leonora Country Club voor de secretaris, Wing Commander J. Broadbent, RAAF, die enige tijd daarvoor teruggekeerd was uit Malakka.
Tijdens zijn toespraak wees de heer Bro-

adbent op twee vlaggen, die hij aan de muur gehangen had in de eetzaal en hij zei:
'You will notice ladies and gentleman that I hung two flags on the wall, the Australian and the Dutch flag. The latter in honour of the valiant Dutch airmen, who were about the only ones I saw actively fighting the Japanese'.'

De Nederlandse onderzeeboten verging het niet veel beter. Zoals we reeds gezien hebben, hadden de Britten onze tactische ideeën verworpen en zodoende moesten de boten individueel opereren in de buurt van Malakka, veelal in ondiep water, ongeschikt voor een onderzeebootoorlog. Admiraal Van Waning zegt in zijn memoires, dat ze gebruikt werden als 'verplaatsbare mijnenvelden'. Hen werd niet de gelegenheid gegeven om met maximum effect op te treden.
Hoewel de resultaten desniettegenstaande bevredigend uitkwamen, waren de verliezen veel te groot, vooral omdat de zee veelal te ondiep was om uit te kunnen wijken.
Het was puur geluk, dat een van de boten, de K XIV kon samenwerken met een Nederlands verkenningsvliegtuig. De vliegboot had een Japans konvooi verkend en kwam bij toeval de K XIV tegen, welke zij in overeenstemming met hun tactiek naar het vijandelijke konvooi leidde. Vier Japanse schepen werden tot zinken gebracht, hetgeen een aanwijzing mag zijn van wat bereikt had kunnen worden indien de Nederlanders hun boten niet onder Brits bevel hadden gesteld.

In januari 1942 besloten de V.S. en Groot-Brittannië (praktisch zonder dat Nederland erbij betrokken was) om een geallieerd commando op te zetten, ABDA Com genaamd (American, British, Dutch, Australian Command). De Filipijnen waren toen al bijna verloren, Malakka was al grotendeels veroverd en Singapore was daar niet ver vanaf.
De meerderheid van de overblijvende strijdkrachten, marine, luchtmacht en leger waren Nederlands, terwijl het grootste deel van Nederlands-Indië nog vrij was.
Desondanks werd de Britse generaal Wavell als opperbevelhebber aangesteld, de gecombineerde vloten kwamen onder bevel van admiraal Hart (USN) en alle luchtmachten onder generaal Brereton (USAAF).
De Nederlanders kregen een betrekkelijk onbelangrijk en passief commando, dat van commandant van de troepen op Java, onder bevel van luitenant-generaal Ter Poorten.
Vice-admiraal Helfrich, de commandant van de Nederlandse vloot was niet eens opgenomen in de 'command structure'.

Ford zegt hierover:

'The local knowledge of the Dutch was largely ignored by the British and American Commanders'

Rampzalige beslissingen werden genomen door generaal Brereton. Hij nam de Marineluchtvaartdienst uit handen van de marine en bracht deze onder zijn 'overall aircommand' in Bandoeng. Het resultaat was, dat de marine haar 'ogen' verloren had en geen directe zeggenschap meer had, hoe en waar de Dorniers en Catalina vliegboten gebruikt zouden worden.

Er was nauwelijks enige samenwerking tussen de luchtmacht onder commando van Brereton en het marinecommando onder admiraal Hart en op het laatst onder Helfrich.
Ik herinner mij, hoe een voorgenomen aanval door de Straat van Makassar opgegeven moest worden omdat de Japanse bommenwerpers zonder enige tegenstand van jachtvliegtuigen de vloot bombardeerden en de USS 'Marblehead' en USS 'Houston' zwaar beschadigden. Gedurende een andere mislukte marine-actie rond Banka (15/2/1942), die het doel had de invasievloot voor Palembang op te ruimen, tastte de gecombineerde vloot totaal in het duister waar de Japanse tegenstander zich bevond, door gebrek aan accurate en recente verkenningsberichten. Daarbij werden de schepen zonder enige jagerbescherming bijna constant door Japanse bommenwerpers bestookt.
Verwachte RAF jagers verschenen niet, hoe-

wel volgens de vice-air marshall, Sir Paul Maltby, de commandant van de RAF in Indië, de 22 Hurricanes in Palembang de vorige dag de Japanse jagers verdreven hadden.

'All enemy fighter opposition ceased'

Uit het boek van de commandant van de RAF fighters in Palembang, Sqn Leader Thompson, blijkt het dat zij niet eens wisten, dat het eskader in de buurt was.
Admiraal Hart gebruikte de verschillende schepen op een min of meer individuele basis, en verspreidde hen over allerlei soorten opdrachten (b.v. konvooieren etc), zeer zelden als eenheid.
Het was eigenlijk pas nadat vice-admiraal Helfrich het commando over de vloot had overgenomen dat de 'Combined Striking Force', onder schout-bij-nacht Doorman een eenheid ging vormen; helaas was het toen al te laat.

De Amerikanen hadden een twaalftal onderzeeboten in het gebied van Nederlands-Indië. De hoge verwachtingen die zij opriepen werden niet bewaarheid; zij hebben maar enkele Japanse schepen tot zinken gebracht.
De hoofdoorzaken voor deze teleurstellende resultaten waren, dat ze alleen in diep water mochten opereren, dat ze liefst geen schepen mochten aanvallen die onder marine-escorte waren en dat hun torpedo's veelal gebrekkig bleken te zijn en niet op koers bleven. Vice-admiraal Helfrich klaagde, dat admiraal Hart niet offensief genoeg was. Langzaam maar zeker gingen de verliezen omhoog zonder dat er veel tegenover stond.
Praktisch alle acties waren defensief in en rond de Javazee. Geen aanvallen hadden plaatsgevonden ten noorden van Celebes en Borneo voordat de Japanners daar vaste voet kregen. Geen acties vonden plaats waarbij luchtbombardementen gecombineerd werden met gecoördineerde onderzeebootaanvallen, gevolgd door de oppervlakteschepen van de vloot; allemaal tactieken ontworpen en voor jaren in de praktijk beoefend door de Nederlandse marine.
Wat de luchtmacht betreft gebeurden er vreemde dingen. Vice-admiraal Helfrich zegt in zijn memoires, dat generaal Wavell hem op 26 januari meedeelde, dat 320 jachtvliegtuigen op weg waren naar Indië.
Blijkbaar waren zij aangekomen met het zogenaamde 'Brisbane Convoy' en werden zij geassembleerd in Brisbane en Townsville om via Darwin, Timor en Bali overgevlogen te worden naar Indië.
Later in januari hoorde Helfrich, dat niet minder dan 80 jagers (P-40's) door de combined Chiefs of Staff te Washington aan de Australiërs gegeven waren. Hij maakte een speciale notitie hiervan in zijn memoires, nl. dat het tegen de geest van de ABDA Com overeenkomst inging.
Van de overblijvende 240 jagers arriveerden er maar een zeer mager aantal in Indië, de rest ging 'verloren' door ongelukken gedurende de vlucht van en over Australië. Helfrich schrijft hoe goed men deze jagers had kunnen gebruiken, op en rond Java, als ze allemaal goed overgekomen waren.
Van het handjevol dat uiteindelijk aankwam, deden de door Amerikaanse piloten gevlogen P-40's uitstekend werk. Helaas met geen blijvend succes omdat er geen vervangingen binnenkwamen voor de verliezen. Helfrich vermeldt hoe de bomaanvallen op Soerabaja minder effectief werden.
Intussen gebruikte generaal Breretons Aircommand vliegtuigen voor doeleinden waarvoor ze niet geschikt waren. Bijvoorbeeld werden vier langzame marinevliegboten gebruikt als luchtbescherming van Sepandjang. Zoals te verwachten werden ze allemaal neergeschoten.
Helfrich zegt daar het volgende over:

> 'Ik kan dat geen luchtbescherming noemen. Wel onoordeelkundige opoffering van voor de verkenning onmisbare vliegtuigen.'

De situatie van het KNIL was niet goed.
Voor 1940 was het voornamelijk een politieleger van ongeveer 30.000 man, waarvan het merendeel gerecruteerd werd uit de inheem-

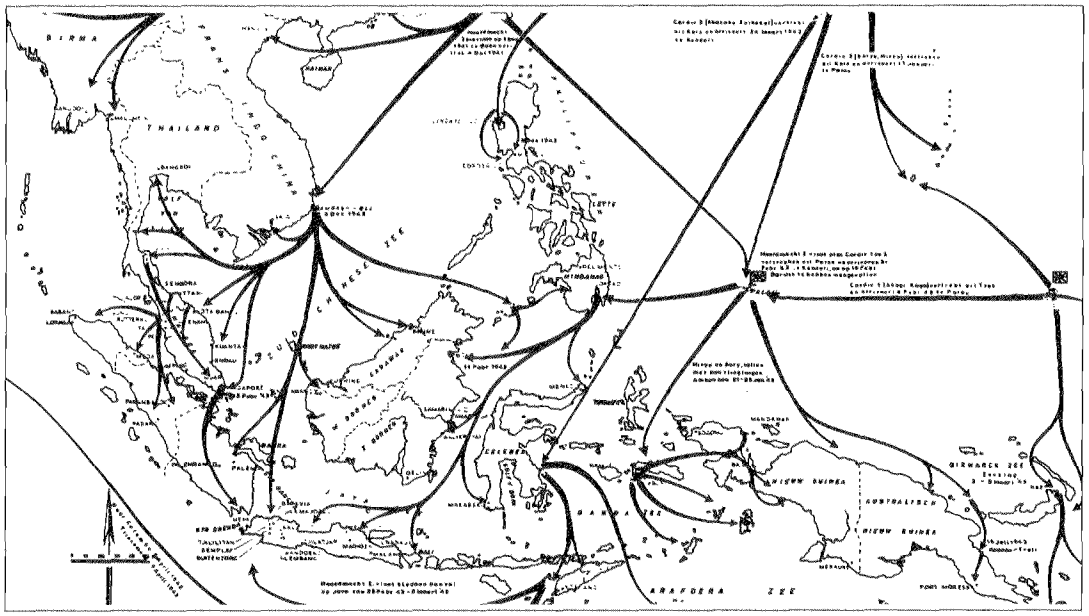

Het Japanse aanvalsplan.

se bevolking. Zoals eerder gezegd werden serieuze pogingen gedaan om nieuwe moderne uitrusting te krijgen, zoals tanks, artillerie enz. Tegen het einde van 1941 bestond het leger, inclusief hulpkorpsen, uit ongeveer 122.000 man. Het was echter nog steeds niet goed uitgerust en met enkele uitzonderingen, niet erg goed geoefend. Een andere moeilijkheid was dat het leger versplinterd was over de vele eilanden, waar belangrijke strategische posten in de buitengewesten met een minimum aantal troepen verdedigd moesten worden. De hoofdmacht van het KNIL was echter geconcentreerd op Java, bestaande uit twee zwakke divisies en enige zelfstandige eenheden.
Toch kan men zeggen dat de KNIL troepen vooral op Borneo en Sumatra dapper gevochten hebben en de strijd voortgezet hebben zelfs nadat het leger op Java zich had overgegeven. Het was in N.W.-Sumatra dat de Britten op 1 maart 1942 hun eigen troepen uit Padang evacueerden, hun Nederlandse bondgenoten in de steek latend. De commandant van het KNIL op Sumatra klaagde erover, dat de Britse troepen de wegen naar Padang met hun konvooien blokkeerden en daardoor de strijd tegen de Japanners bemoeilijkten.

Ford zegt hierover:

> 'Neither the British in Ceylon nor the Americans nor the Australians in Darwin had the interest or the will to try to evacuate any Dutch troops still in the field'

Maar laten we teruggaan tot de val van Singapore op 15 februari 1942. Na het verlies van deze vesting bleven er drie strategisch belangrijke posten over.

- Ten eerste; Palembang en de omliggende vliegvelden, van waaruit de lucht boven West-Java beheerst kon worden.
- Ten tweede; Timor en Bali, die gebruikt werden om vliegtuigen over te vliegen vanuit Australië.
- Ten derde; het hoofdeiland Java.

Enige KNIL en Britse troepen waren gestationeerd in Palembang, tezamen met een RAF squadron Hurricane jachtvliegtuigen. Zoals begrijpelijk was het moreel van de Brit-

Mortier-eenheid van het KNIL tijdens gas-gewenningsoefening.

ten door de val van Malakka en Singapore aangetast. Terwijl taalmoeilijkheden, de communicatie met het KNIL, het er niet makkelijker op maakt.

Voor 10 februari waren tevens enige Engelse eenheden geland in Oosthaven (Z.O.-Sumatra), inclusief een afdeling lichte tanks en een luchtdoelbatterij.
Van 10 tot 12 februari kwam een brigade goed geoefende en ervaren Australische troepen (Blackforce) uit het Midden-Oosten aan en begon te ontschepen in Oosthaven. Het was de bedoeling, dat zij het Nederlands-Engels garnizoen in Palembang zouden gaan versterken.
Aangezien Palembang ongeveer 420 km. verwijderd was van Oosthaven en er zowel een spoorverbinding als een weg was, hadden deze troepen makkelijk in positie of op weg kunnen zijn toen de Japanse aanval op de 14de februari begon.
De eerste vijandelijke aanvalsgolf van parachutisten werd praktisch vernietigd met meer dan 50% doden, waarbij het KNIL uitmuntte in het najagen van de vijand in de jungle.
De tweede golf kwam met gemotoriseerde schuiten (barges) de Moesie-rivier op. Hoewel de Japanners grote verliezen leden, voornamelijk door luchtaanvallen, bezetten zij op de 17de Palembang.
In de tussentijd had generaal Wavell niets gedaan om de Australische brigade naar Palembang te sturen. In tegendeel, hij gaf op 18 februari order om opnieuw in te schepen en naar Java te gaan, en wel met zo'n haast dat waardevolle uitrusting achtergelaten werd.

Ford zegt het volgende over deze periode:

> 'Wavell didn't make any attempt to use these forces to reinforce the Palembang defenders ....'

Verderop zegt hij:

> 'Had these forces been thrown into the battle of Southern Sumatra, then the Japanese would have been delayed in their attack timetable. It may even have been possible that the Japanese would have ben driven out of Sumatra completely.'

Ford noemt het gebrek aan daadkracht van Wavell:

> 'A disgrace'

Zijn gezichtspunt wordt versterkt door het feit dat op 20 februari HMAS 'Ballarat' naar Oosthaven ging om enige achtergelaten uitrusting op te halen. Zij vonden geen spoor van de Japanners, wiens verliezen rond Palembang blijkbaar zo groot waren geweest, dat ze een tekort aan troepen hadden.
Het resultaat van deze mislukking was dat de Japanse invasietroepen op West-Java luchtsteun zouden hebben en het luchtruim zouden beheersen. Inmiddels had Wavell ook een konvooi teruggestuurd naar Australië, dat Australische troepen en Amerikaanse artillerie naar Timor zou brengen om dat eiland veilig te stellen. Het konvooi werd geëscorteerd door onder andere USS 'Houston'. Het werd vanuit de lucht aangevallen, doch er was nauwelijks enige schade.
Hoogst belangrijke inlichtingen werden niet op tijd doorgegeven aan de vloot. Op 20 februari ontving het hoofdkwartier van Wavell een telegram van generaal MacArthur, dat een grote Japanse transportvloot onderweg was. Het was de invasievloot voor Oost-Java. Pas op 25 februari werd Helfrich op de hoogte gebracht. Men kan zich de ergernis en frustratie van Helfrich voorstellen, als hij zegt:

> 'Hoeveel onderzeeboten had ik niet in die vijf dagen in de Straat Makassar kunnen opschuiven?'

In feite was hier een kans geweest om eindelijk onze onderzeeboottactiek (Wolfpack) toe te passen in een nauwe straat, min of meer op onze voorwaarden. Is het teveel gezegd, dat als Wavell en Brereton toen voldoende verkenningsvliegtuigen en bommenwerpers ter beschikking hadden gesteld (die

er toen nog waren) en ook jachtvliegtuigen voor de bescherming van de oppervlaktevloot, de slag in de Javazee niet plaats gehad zou hebben, of althans onder geheel andere omstandigheden. Niet te vergeten de mogelijkheid dat de landing op Oost-Java zou zijn voorkomen.
Ford schrijft over deze periode en speciaal wat er gebeurde op 25 februari, nadat een Nederlandse Catalina de vijand verkend had. Zelfs op dit late uur was Helfrich blijkbaar van plan een gecombineerde aanval te ondernemen met vliegtuigbombardementen, onderzeeboten en de oppervlaktevloot.

> 'This plan fell apart almost immediately because the USAAF Flying Fortresses were being used to evacuate the American administrative personnel to Australia'.

Men kan zeggen, dat het bovenstaande slechts hypothese is. Toch meen ik, dat voor de juiste historische waardering van het debâcle in Nederlands-Indië en alle gemiste kansen, de toemeting van verantwoordelijkheid op zijn plaats is, en dan blijkt dat de Nederlandse bevelhebbers er nauwelijks bij betrokken waren. Op het moment dat de Japanners gereed waren om Java binnen te vallen, trad Wavell als Opperbevelhebber van ABDA Com, op 25 februari, af en vertrok naar Brits-Indië. Hij werd gevolgd door de andere geallieerde bevelhebbers Brett en Brereton.
Eindelijk hadden de Nederlanders het commando, en waren zij weer 'baas in eigen huis', maar zij hadden alleen het puin, achtergelaten door Wavell en de anderen. Een gedecimeerde, gedesorganiseerde luchtmacht, een vloot die onder enorme lichamelijke en materiële spanning stond, Britse en Australische troepen wier moreel geschokt was. Het KNIL dat zich begrijpelijkerwijs afvroeg, wat het nut was verder te gaan nadat wereldmogendheden als Engeland en Amerika op Malakka en de Filippijnen totaal verslagen waren.
Toch was nog niet alles verloren. Amerikaanse troepen zouden onderweg zijn, schepen met vliegtuigen naderden Java; het was een zaak hoe lang de Japanse landing op Java voorkomen zou kunnen worden.
Het resultaat was de slag in de Javazee op 27 februari 1942, zonder enige luchtsteun omdat de Amerikanen evacuatie van wat administratief personeel blijkbaar belangrijker vonden dan de geallieerde vloot en de invasie van Java. Daarop volgde de onwilligheid van de Britse en in mindere mate de Amerikaanse marine om de strijd voort te zetten.

Ford zegt hierover het volgende:

> 'After the Battle of the Java Sea, Helfrich tried to use his surviving warships to organise another strike at the Western Invasion Force. This plan was thwarted bij Admiral Glassford (USN) and Admiral Palliser (RN), who wanted to save as many ships as possible ....
> After a bitter argument with his two allied naval commanders Helfrich lamented that: 'I lent to the British, when Malaya was threatened all of my fighting fleet ... all of it was placed at their disposal'.

Ford verwijst naar het boek: 'The Royal Australian Navy 1939-1942, door Herman G. Gill en zegt:

> 'Finally Helfrich, in a show of contempt for the British, used his power as commander of ABDA-Float, to order all British and USN warships out of the Indies'.

De voorgenomen ontvluchting leidde echter tot niets. De meeste schepen werden stuk voor stuk vernietigd door de Japanners.
Wat echter niet veel bekendheid heeft is dat de USS 'Houston' en HMAS 'Perth' plotseling in het midden van de Japanse invasievloot terecht kwamen, die praktisch onverdedigd was. De Japanse dekkingsvlootmacht was niet minder dan 15 mijl verwijderd.
Beide schepen brachten zware schade toe aan vier Japanse transportschepen. Echter door hun (misschien begrijpelijke) haast om weg te komen, misten zij de gelegenheid om een groot gedeelte van de invasievloot te ver-

nietigen.
Als dat inderdaad gebeurd was, dan zou er een goede kans geweest zijn dat de Japanse invasie van West-Java mislukt zou zijn.
Het bovenstaande toont aan, dat Helfrichs plan, verworpen door de Britten en Amerikanen, voor een laatste gezamenlijke aanval, dicht langs de kust varend, dus wel degelijk mogelijk geweest was, met alle kans op succes.
Dit en het voorgaande maakt het misschien duidelijk waarom Britse en Amerikaanse bronnen de ontrouwe houding t.a.v hun Nederlandse bondgenoot en deze gemiste kansen om de oorlog op Java althans tijdelijk in ons voordeel te keren, liever onder de mat schuiven. Het meest verwonderlijke is echter, dat Nederlandse historici deze en andere omissies, en het verdoezelen van de ware gang van zaken en verantwoordelijkheid, blijkbaar zonder kritiek aanvaarden.

Ford legt er de nadruk op dat de slag om Java langer duurde dan die om Singapore. Niettegenstaande dat:

- het KNIL de totale nederlaag had gezien van de Britten en Amerikanen,
- hun opperbevelhebber Wavell hen in de steek had gelaten,
- de slag in de Javazee verloren was en
- zij nauwelijks enige luchtsteun hadden, vochten zij langer dan een veel groter en veel beter uitgerust leger in Singapore.

Dat is iets waar de Nederlanders en hun Indonesische vrienden met recht trots op kunnen zijn.
En laten we niet vergeten dat de verliezen die de Nederlandse marine en luchtmacht toebracht aan de Japanse scheepvaart gedurende deze drie maanden van oorlog in de Filipijnen, Malakka en Indië groter waren dan die toegebracht door de Britten en Amerikanen tezamen.

Ten leste laat mij Ford weer aanhalen:

> 'Yet, Palembang and Timor, that gave the Japanese control of the Java's skies, were not battles that the Dutch controlled. They were fought and lost by Wavell and Brereton ... It was Wavell, not Ter Poorten, who decided not to commit the 'Blackforce' troops (Australian Brigade) to the defence of Southern Sumatra.'

En wat heeft de Japanse commandant van de invasietroepen, generaal Imamura, erover te zeggen?:

> 'The greatest mistake of the Dutch government concerning the defence of the East Indies seemed to be that it transferred supreme command from the Governor General to General Wavell of Britain, who commanded only 10.000 British and Australian forces altogether. In fact General Wavell fled to India when Japanese troops began to land in East and West Java, leaving the Allied forces behind .... Had the Allied force in Java been commanded by the Governor General the Japanes Army would have had to face a tougher battle.'

Ford eindigt met:

> 'Yet it has been the Dutch who always have borne the blame for the unsuccesful defence of the N.E.I. in 1941/42.'

INDERDAAD 'DUPING THE DUTCH'

Noten:

1. Heshusius, "Het KNIL aan de vooravond van de oorlog in de Pacific" in: Mars et Historia, 6/1991.
2. Nortier, J.J., "Het ontstaan van de oorlog in Azië', in :Mars et Historia, 6/1991.

DRS W.H. TIEMENS

Het grote raadsel van 'Arnhem'.

De vlaggen zijn gestreken. De verwelkte bloemen en kransen bij de talrijke gedenkplaatsen zijn discreet verwijderd. De paarsrode baretten zijn uit het straatbeeld verdwenen.
Ofschoon het weer bij menig evenement spelbreker was, zijn de 'Arnhem-veteranen' moe maar voldaan huiswaarts gekeerd, terugblikkend op een uiterst bewogen weekend dat hun in Arnhem en omgeving werd bereid.

De media hebben een belangrijk aandeel gehad in het welslagen van de vijftigste herdenking van de operatie Market Garden in het algemeen en de Slag om Arnhem in het bijzonder. Interviews, achtergrondverhalen, commentaren, analyses, verslagen over de vorderingen van de voorbereidingen, alsmede berichten over onthullingen van monumenten en plaquettes en dikke bijlagen bij dagbladen, dit alles bracht de kijkers en lezers bijna vanzelf in de juiste stemming voor de grootse herdenking.
In de meeste terugblikken viel wel een variant te beluisteren van de klemmende vraag: 'Hoe kon het in 's hemelsnaam allemaal zó fout lopen?'
De antwoorden die vervolgens werden geformuleerd besloegen de volledige bandbreedte tussen 'uiterst verhelderend' aan de ene zijde en 'je reinste onzin' aan de andere.
Dit maakte in elk geval twee dingen nog eens duidelijk, te weten:

1. er zit meer kaf onder het koren van de 'kenners' van de Slag om Arnhem dan wenselijk is;
2. het wachten is nog immer op de ultieme analyse van de factoren die hebben bijgedragen tot het mislukken van de Slag. Geen geringe opgave overigens.

OPERATIE MARKET GARDEN EN 'ARNHEM'

De opzet en doelstellingen van de operatie Market Garden mogen onderhand wel bekend worden verondersteld, evenals de tragische afloop ervan. Ruim voordat de eerste soldaat ook maar één voet op Duitse bodem kon zetten, smoorde de gewaagde onderneming van veldmaarschalk B.L. Montgomery definitief in de felle Duitse tegenstand bij Elst, zo'n kilometer of zeven ten zuiden van Arnhem.
De strijd bij Arnhem was toen al beslecht.

Doordat de spits van het grondleger de Britse luchtlandingstroepen bij Arnhem niet op tijd kon bereiken, bleef de strijd die zij met een handvol Polen ten noorden van de Neder-Rijn voerden een op zichzelf staande campagne. Zij zagen zich geconfronteerd met een steeds sterker wordende Duitse tegenstand.
De hoofdmacht van de Onafhankelijke Poolse Parachutistenbrigade die aan de zuidzijde van de Neder-Rijn bij Driel was terechtgekomen, restte weinig anders dan werkloos toe te kijken hoe de strijd aan de overzijde van de rivier in het voordeel van de Duitsers werd beslist.

Voor een goed begrip is het noodzakelijk om het mislukken van de operatie Market Garden en het mislukken van het onderdeel daarvan dat als de Slag om Arnhem de geschiedenis is ingegaan, niet met elkaar te verwarren.
Immers, zelfs al waren alle doelen van de Arnhem-onderneming bereikt, en zou 'Arnhem' dus een eclatant succes zijn geworden, dan nog was (alleen daarmee) Market Garden niet gered. Het omgekeerde zou trouwens evenzeer het geval zijn geweest. Stelt U zich eens voor dat de grondtroepen de brug

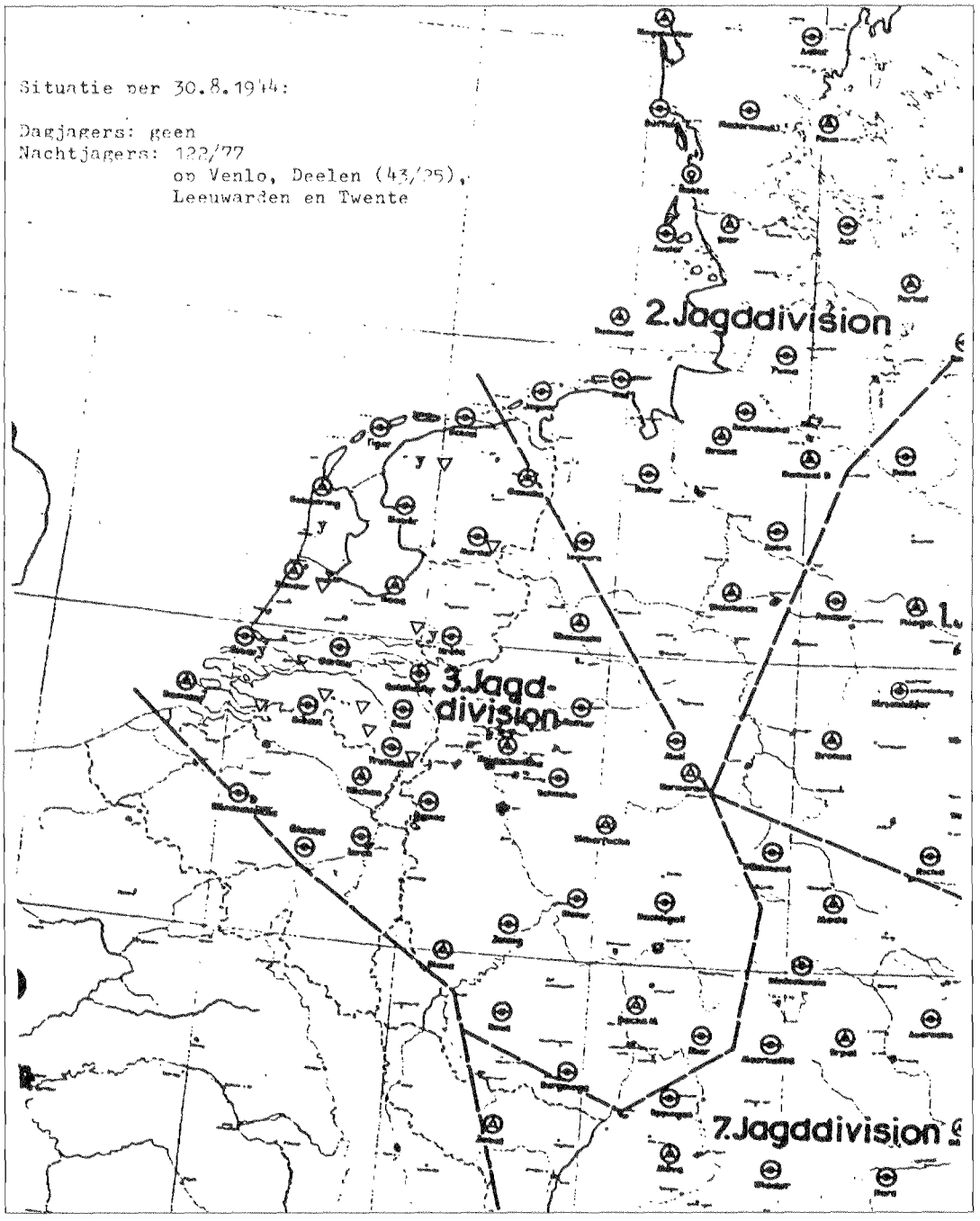

De infrastructuur van 3. Jagddivision was aan de vooravond van operatie Market Garden nog geheel intact. Het kaartje geeft de enorme sector van Grabmanns '3 Jagddivision' weer met daarop aangegeven de radarstations en in ons land de belangrijkste nachtjagerbases (driehoekjes) en radiopeilstations (y).

wèl voor de 22ste september hadden bereikt, op de 21ste bijvoorbeeld. De daar geïsoleerd vechtende Britten waren toen al samengedrongen rond het noordelijke bruggehoofd. De Duitsers hadden intussen van heinde en verre versterkingen (infanterie, gemechaniseerd geschut, munitie, luchtafweergeschut) aangesleept. Ligt het niet voor de hand te veronderstellen dat er onder deze omstandigheden in Arnhem een zeer zware strijd zou zijn ontbrand waarvan de afloop ongewis zou zijn geweest?
En wat zou er dan van de stad en haar bevolking zijn geworden?
Spreken we over het mislukken van 'Arnhem', dan moeten we derhalve uitsluitend het verloop van de strijd op dat strijdtoneel in aanmerking nemen.
'Arnhem' werd niet in Eindhoven verloren en evenmin in Nijmegen.
'Arnhem' werd 'gewoon' bij Arnhem verloren. Eenvoudig omdat daar vrijwel geen enkel van de gestelde doelen werd bereikt. Zelfs van de verkeersbrug kregen de als leeuwen vechtende mannen van luitenant-kolonel J.D. Frost (aan hen heeft het zeker niet gelegen) alleen het noordelijke hoofd in handen. Het is triest, maar het is niet anders en het heeft geen enkele zin om het mooier voor te stellen dan het in werkelijkheid is geweest.

VEEL OORZAKEN VAN DE MISLUKKING VAN 'ARNHEM'

Waarom ging juist het onderdeel Arnhem van de operatie Market Garden, afgezien van wat zich buiten dit toneel afspeelde, zo faliekant mis?
De antwoorden op deze vraag, die ook in de afgelopen periode weer veelvuldig zijn gegeven, zijn talrijk. Ik herhaal hieronder enkele: Arnhem zou zijn mislukt

- doordat er onvoldoende luchttransport beschikbaar was om de Britse divisie en de Poolse brigade in één lift over te brengen. Dit had niet slechts tot gevolg dat niet direct de volle sterkte van het luchtlandingsleger kon worden benut, doch het gaf de Duitsers tijd om hun verdediging te organiseren.
- door falende verbindingen op alle niveau's, ten gevolge waarvan de staf van de divisie geen duidelijk beeld kon krijgen van de overigens met het uur verwarder wordende situatie.
  Evenmin was het mogelijk om door te geven dat de meeste terreinen waarboven voorraden werden afgeworpen in Duitse handen waren.
- doordat de betrekkelijk licht bewapende luchtlandingstroepen bij Arnhem veel te ver (op ca. 10 km afstand) van hun doel werden afgezet. Dit reduceerde het profijt dat zij de eerste uren van hun optreden uit het verrassingseffect zouden kunnen trekken.
- doordat de luchtlandingen op klaarlichte dag werden uitgevoerd. Hierdoor kon de vijand zich eenvoudig en snel een beeld vormen van de omvang van de operatie, van de plaatsen waar die werd uitgevoerd en daarmee van de oogmerken.
- vanwege het verraad van het plan Market Garden. De King Kong affaire heeft de afgelopen jaren regelmatig in de belangstelling gestaan. Vast staat intussen dat de dubbelagent Christiaan Lindemans, alias King Kong, een voorloper van het plan Market Garden aan de Duitsers heeft verraden. Market Garden kwam in grote lijnen met dat plan, Comet geheten, overeen, doch was veel grootschaliger. Wat de gevolgen van Lindemans' verraad zijn geweest, is door gebrek aan adequaat onderzoek nog niet geheel duidelijk. Maar dat de Duitsers op het verraad van Lindemans althans enige actie hebben genomen, staat vast.
- tengevolge van het negeren door de legerleiding van berichten over de aanwezigheid van duitse pantsertroepen in de omgeving van het Arnhemse operatiegebeid. Deze pantsertroepen hebben inderdaad een cruciale rol gespeeld in de Slag.

Eén oorzaak van het debâcle bij Arnhem ontbreekt merkwaardigerwijs nog vrijwel steeds in elke analyse. En dat is heel opmerkelijk aangezien het om één van de belangrijkste en zeker een van de meest intrigerende gaat:

De totale veronachtzaming van de aanwezigheid in de directe nabijheid van de luchtlandingsterreinen bij Arnhem van een tweetal belangrijke, nog geheel intacte en in vol bedrijf zijnde installaties van de Luftwaffe.

TEEROSE EN DIOGENES

In het voorjaar van 1942 verrees op de hoogte van Terlet, ca. 8 km ten noorden van Arnhem en aan de weg Arnhem-Apeldoorn, een radiopeilstation dat de Duitsers de naam Teerose gaven.
Het was het eerste station van een geheel nieuw type dat de Luftwaffe door geheel Europa zou bouwen. De functie van het station was het bepalen van de positie van de eigen jagers en het onderhouden van een radioverbinding met die jagers.
De Galgenberg, zoals de hoogte van Terlet heet, was vanwege zijn niveau (+ 104 m NAP) dat het bereik van de peilzenders gunstig beïnvloedde, een ideale plaats voor zo'n peilstation. Het opzetten van een netwerk van radiopeilstations was slechts één van de koortsachtige activiteiten die de Luftwaffe ontwikkelde om in de voorspelbare verheviging van de luchtoorlog tenminste een redelijke kans te hebben om het hoofd boven water te houden.
Een andere activiteit in dit kader was het overplaatsen op 13 januari 1942 vanuit Duitsland van het hoofdkwartier van de Eerste Jachtdivisie naar het kamp dat in Deelen/Schaarsbergen was verrezen op het terrein van de psychiatrische kliniek Koningsheide.
Daar neergestreken, zette de staf van de jachtdivisie haar ontwikkelingswerk van een centraal geleide luchtverdedigingsorganisatie met grote ijver voort.
Eén en ander resulteerde in de bouw van een hypermoderne commandobunker, waarin de staf van de jachtdivisie de modernste technische middelen ter beschikking stonden om zijn opdracht, het uitvoeren van een doeltreffende luchtverdediging in de sector waarvoor hij verantwoordelijk was, te verwezenlijken.
Het imposante gebouw, dat de codenaam Diogenes kreeg, werd in october 1943 in gebruik genomen.
Vanuit Diogenes liepen er telefoon- en telexlijnen naar de talrijke vliegvelden, radarstations, radiopeilstations en commandocentra van diverse luchtwachtdiensten, alsmede naar de commandocentra van aangrenzende jachtdivisies en naar het commandocentrum van het Vliegerkorps waaronder de divisie ressorteerde. En dan was er nog de 'witte telefoon' die de rechtstreekse verbinding vormde met het commandocentrum van de bevelhebber van de Luftwaffe, rijksmaarschalk W.H. ('Hermann') Göring.
Naast al deze lijnverbindingen beschikte men in Diogenes ook over een scala aan radioverbindingen.

HET BELANG VAN DE DERDE JACHTDIVISIE

Hoe belangrijk was het commandocentrum van de '3. Jagddivision', zoals de jachtdivisie in september 1944 heette?
Om daarin enig zicht op te geven zij opgemerkt dat vanuit dit commandocentrum de belangrijkste sector uit het duitse luchtverdedigingsstelsel werd gecontroleerd. In die sector lagen onder meer het Ruhrgebied en de belangrijkste routes die de bommenwerpers volgden wanneer zij naar Berlijn koersten of naar andere doelen, zoals de industriegebieden bij Hamburg, Bremen, Hannover, Magdeburg, Frankfurt, Schweinfurt en Regensburg.
De nieuwste technische vindingen die voor het lugubere 'spel van kat en muis' tussen de geallieerde luchtmachten en de Luftwaffe werden ontwikkeld, werden aan de zijde van de Luftwaffe voor het eerst in de praktijk toegepast in de sector van de Derde Jachtdivisie.
In de grootste slagen die de Luftwaffe de Amerikaanse en de Britse luchtmachten toebracht, werd de regie aan duitse kant steeds vanuit de commandobunker Diogenes gevoerd.
Het wekt dan ook bevreemding dat noch de Amerikaanse, noch de Britse luchtmacht ooit een serieuze aanval op het commandocentrum van de Derde Jachtdivisie heeft ondernomen.

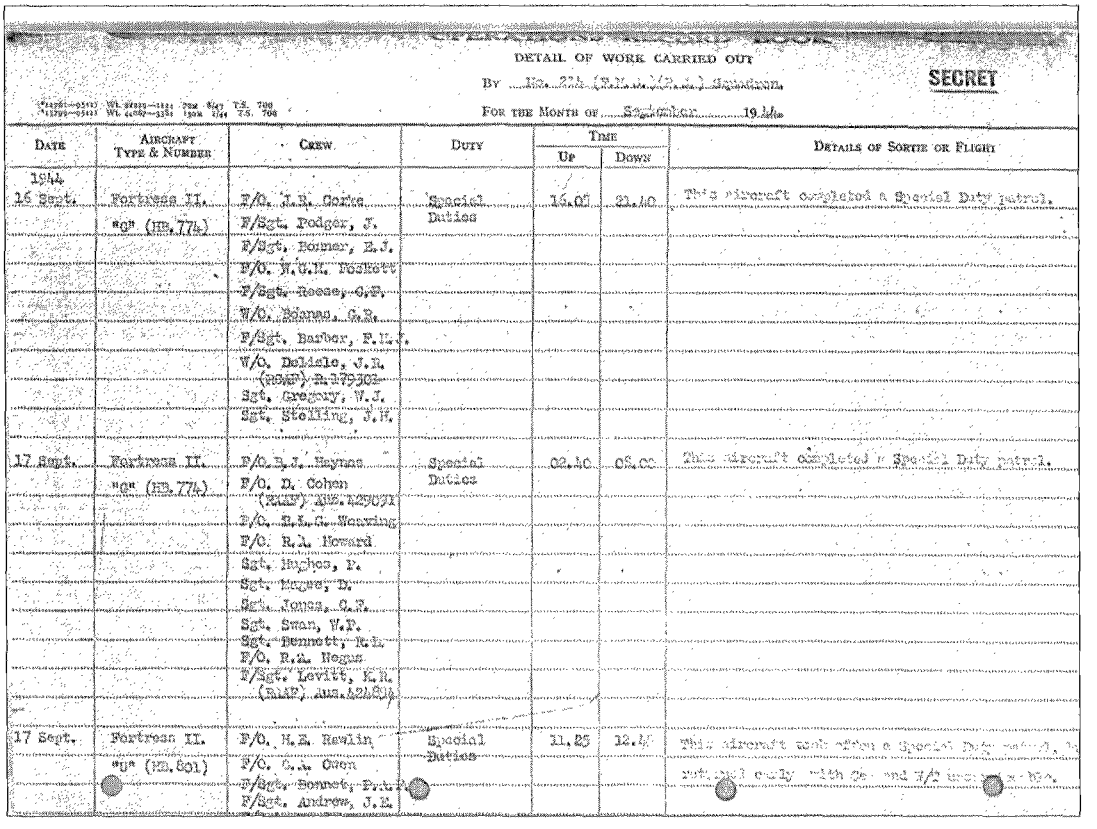

DETAIL OF WORK CARRIED OUT

BY No. 214 (R.A.F.) Squadron.

SECRET

FOR THE MONTH OF September 1944.

DATE	AIRCRAFT TYPE & NUMBER	CREW	DUTY	TIME UP	TIME DOWN	DETAILS OF SORTIE OR FLIGHT
1944 16 Sept.	Fortress II. "G" (HB.774)	F/O. J.R. Corke	Special Duties	16.05	21.40	This aircraft completed a Special Duty patrol.
		F/Sgt. Podger, J.				
		F/Sgt. Bonner, E.J.				
		F/O. W.G.M. Foskett				
		F/Sgt. Reese, C.F.				
		W/O. Boanas, G.R.				
		F/Sgt. Barber, F.M.J.				
		W/O. Delisle, J.R. (RCAF) R.179301				
		Sgt. Gregory, W.J.				
		Sgt. Stelling, J.H.				
17 Sept.	Fortress II. "G" (HB.774)	F/O. B.J. Haynes	Special Duties	02.40	08.00	This aircraft completed a Special Duty patrol.
		F/O. D. Cohen (RAAF) Aus.429071				
		F/O. R.L.G. Weaving				
		F/O. R.A. Howard				
		Sgt. Hughes, P.				
		Sgt. Magee, D.				
		Sgt. Jones, C.F.				
		Sgt. Swan, W.P.				
		Sgt. Bennett, R.L.				
		F/O. R.A. Negus				
		F/Sgt. Levitt, K.R. (RAAF) Aus.424894				
17 Sept.	Fortress II. "G" (HB.801)	F/O. H.E. Rawlin	Special Duties	11.25	12.4[illegible]	This aircraft took off on a Special Duty patrol, [illegible]
		F/O. C.A. Owen				returned early with [illegible] and [illegible]
		F/Sgt. Bonnet, P.A.P.				
		F/Sgt. Andrew, J.E.				

De pagina uit het Operations Recordbook van No. 214 Squadron R.A.F. waarop de vlucht van de B-17G HB774 is geregistreerd.

ZONDAG 17 SEPTEMBER 1944

Pas bij het derde luchtalarm dat op de zonovergoten ochtend van 17 september 1944 over Arnhem huilde, was het menens.

'Primadonna', de naam waaronder het commandocentrum van de derde Jachtdivisie via de radio zijn waarschuwingen uitzond, meldde dat formaties bommenwerpers richting Arnhem koersten.

Het duurde niet lang of de bommen hagelden in en rond Arnhem neer. Het vliegveld Deelen, waarvan na het grote bombardement van 3 september 1944 alle vliegtuigen al waren teruggetrokken, werd zwaar onder handen genomen.

Het radiopeilstaion op de Terletse Galgenberg en het commandocentrum Diogenes daarentegen werden - weer! - ongemoeid gelaten.

Naar weldra zou blijken, luidden deze bombardementen het begin van operatie Market Garden in.

Kort na afloop van de luchtaanvallen ontving generaal-majoor W.Grabmann, de commandant van de Derde Jachtdivisie, een alarmerend telefoontje vanuit zijn commandocentrale.

Vanaf verschillende plaatsen werd gerapporteerd dat er grote formaties laag vliegende viermotorige vliegtuigen de sector binnenkwamen die grote transportzweefvliegtuigen sleepten. Daarnaast werden grote hoeveelheden tweemotorige transportvliegtuigen gesignaleerd.

Grabmann die op dat moment nog in zijn woning in Arnhem vertoefde, spoedde zich daarop in grote haast in zijn stafauto naar

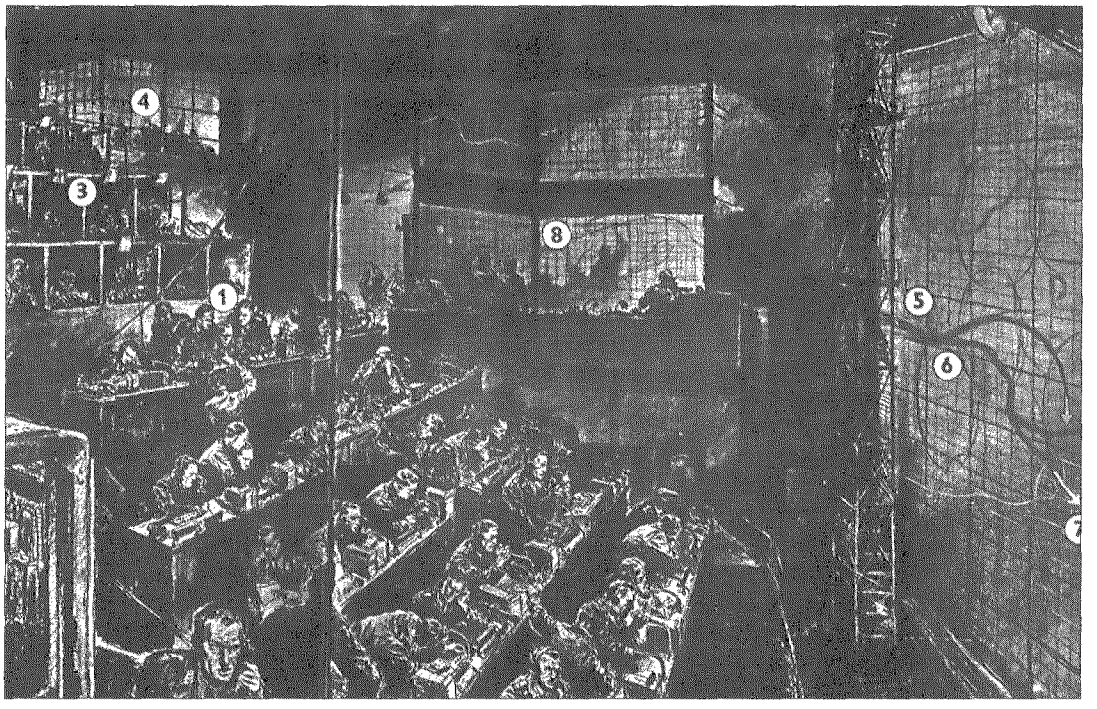

Deze 'artist's impression' geeft treffend de sfeer weer die er in de zwak verlichte grote zaal van de bunker Diogenes heerste tijdens een geallieerde luchtaanval. Rechts de glazen kaart van de sector van de divisie.

Diogenes.
Hij was er nog maar net aangekomen, toen Teerose zich opgewonden meldde:
De westelijke hemel zag bijna zwart van de vliegtuigen en daaronder parachutisten!
Zweefvliegtuigen ontkoppelden van hun slepers en draaiden in grote spiralen naar de aarde. Op deze heldere dag sloegen de Duitsers op de Galgenberg het adembenemende schouwspel gade dat in de verte voor hun ogen werd opgevoerd. Zij zaten op de eerste rij! Zo was Grabmann onmiddellijk bij het begin van de luchtlandingen al op de hoogte van de locaties waar die plaats vonden en uit het rechtstreekse verslag dat de mensen van zijn organisatie vanuit Teerose gaven kon hij opmaken dat het om een zeer massale actie ging. De verwachte luchtlanding in het gebied ten westen van Arnhem, globaal tussen de plaatsen Ede en Oosterbeek, was begonnen! Het kon Grabmann verbazen noch verrassen.
Binnen enkele minuten flitsten gedetailleerde berichten over de zojuist begonnen luchtlandingen door de belangrijkste telefoon- en telexlijnen van Diogenes en - niet te vergeten - door de ether.

DOETINCHEM

Begin september was Bittrich met de restanten van de twee pantserdivisies (9. SS-Division 'Hohenstaufen' en 10. SS-Division 'Frundsberg') waaruit zijn II. SS-Panzerkorps bestond, via Limburg in Gelderland aangekomen. De mannen hadden een zware tijd achter zich. In Frankrijk waren ze ternauwernood aan een totale vernietiging ontsnapt.
Bittrich had opdracht ontvangen om zich met zijn in Frankrijk geteisterde eenheden in de Gelderse luwte terug te trekken. Daar konden zijn divisies in alle rust weer op sterkte worden gebracht. Voor het huisvesten van de korpscommandopost viel de keus van Bittrichs ervaren kwartiermeesters op kasteel

Slangenburg in Doetinchem. Niet in de laatste plaats vanwege de aanwezigheid in deze stad (in gebouw Ruimzicht) van een regionaal luchtwachtcentrum van de Luftwaffe, een zogenoemd Klein-Flugwachkommando (Klein-Fluko). Het Klein-Fluko was een knooppuint uit het dichte verbindingennetwerk dat de Luftwaffe in de loop der jaren in de bezette gebieden had aangelegd. Voor de opgejaagde SS-ers was het een ongekende luxe om zulke uitstekende verbindingsfaciliteiten binnen handbereik te hebben. Het desgewenst kunnen beschikken over goede verbindingen was overigens niet de enige reden om voor het hoofdkwartier van het pantserkorps een onderkomen in de buurt van het Klein-Fluko te zoeken. De operationele organisatie van de Luftwaffe, waar het Klein-Fluko onderdeel van was, vormde een ideale bron van informatie.
Wisten die gasten van de luchtmacht, met hun uitgebreide stelsel van luchtwaarnemingsposten en radarstations, vaak niet als eersten wat er aan de hand was en waar?
Met een directe lijn werd een permanente verbinding tussen het Klein-Fluko in Ruimzicht en Bittrichs hoofdkwartier in de Slangenburg tot stand gebracht.

Juist deze verbinding zou de laatste schakel zijn van een keten van verbindingen die zulke fatale gevolgen zou hebben voor het Arnhemse deel van de operatie Market Garden.
Evenals de waarschuwing voor de nadering van bommenwerpers, verspreidde de zender Primadonna rond half twee die middag ook de eerste alarmerende berichten over de luchtlandingen ten westen van Arnhem. Bittrich werd onmiddellijk vanuit het Klein-Fluko op de hoogte gesteld, waarop hij direct opdracht gaf alle eenheden van zijn korps te alarmeren. Vervolgens spoedde hij zich naar het Klein-Fluko om meer details uit de eerste hand over de luchtlandingen te ontvangen. Weldra werd in Diogenes onderkend dat die zich in tenminste twee gebieden concentreerde: bij Nijmegen en ten westen van Arnhem.
Bittrich wist genoeg. Hij keerde terug naar zijn hoofkwartier en stuurde zijn troepen op de brandhaarden af. Reeds binnen een kwartier na de start van de luchtlandingen was het verrassingseffect, waarvan het welslagen in zo hoge mate van afhing, uitgewerkt.

Ook uit de tekst van Bittrichs eerste marsbevelen blijkt overduidelijk dat hij (in Doetinchem, waar hij nooit een parachutist of glider heeft gezien!) al uitstekend was geïnformeerd over de plaatsen van de luchtlandingen en hun schaal.
Mede daardoor onderkende hij onmiddellijk het oogmerk ervan. Hij was al zó goed geïnformeerd dat het niet nodig was om, alvorens tot tegenactie over te gaan, verkenningspatrouilles uit te sturen. Door de tijdwinst die dit voor de Duitsers opleverde, verloren de Britten vrijwel meteen hun initiatief.
Het was vanzelfsprekend domme pech dat ze de uiterst bekwame aanvoerder Wilhelm Bittrich tegenover zich vonden, doch het is wrang te moeten vaststellen dat het juist de Britten zijn geweest die hem door hun nalatigheid de kans gaven om de operatie bij Arnhem al zeer vroegtijdig te laten ontsporen.

BIZARRE TREKJES

Het verhaal van de rol die het commandocentrum Diogenes in de slag bij Arnhem speelde, is hiermee nog niet uit.
Door toedoen van de Britse luchtmacht, de Royal Air Force, krijgt dat verhaal zelfs nog bizarre trekjes.

Op zaterdag 16 september 1944 ontving generaal-majoor Grabmann een oude bekende uit de tijd dat beiden nog in dienst waren van de Beierse politie. Sepp Krafft, zo heette de oud-collega, was nu majoor bij de SS en voerde het bevel over een opleidingsbataljon van de Waffen-SS. Het bataljon lag nog maar kort in de omgeving van Oosterbeek. Sinds veldmaarschalk W. Model zijn hoofdkwartier in Oosterbeek gevestigd had, was Kraffts eenheid een rol toebedeeld in de beveiliging van die belangrijke commandopost,.
Hoe het contact tussen de oude bekenden werd vernieuwd verhaalt de geschiedenis

niet. Maar feit is dat Grabmann de SS-er uitnodigde om zijn indrukwekkende bunker te komen bezichtigen.
Na de rondleiding zetten de mannen zich in Grabmanns woning aan tafel. Tijdens het diner werd Grabmann aan de telefoon geroepen. Het was dringend. Vanuit Diogenes meldde men hem dat er op dat moment één enkele viermotorige B-17 bommenwerper op middelgrote hoogte door het luchtruim van de jachtdivisie vloog. Ongeveer tezelfdertijd werd ook de aanwezigheid daarin van naar schatting 400 geallieerde jagers vastgesteld.
Het grote vliegtuig was vanuit het zuiden de sector van de jachtdivisie binnen komen vliegen en volgde een route die via Eindhoven en Nijmegen naar Arnhem leidde. Op verschillende plaatsen had het enige tijd gecirkeld waarna het zijn weg had vervolgd. Nadat het zojuist ten westen van Arnhem had gecirkeld, had het nu koers gezet in de richting van Rotterdam.
Al met al had men het in Diogenes zo'n vreemde vertoning gevonden, dat men er voldoende aanleiding en excuus in zag om de divisiecommandant in het gezellig etentje met zijn oude bekende te mogen storen.
Als geen ander wist Grabmann wat er zich in het luchtruim afspeelde. Wat hem zojuist echter werd verteld, had hij nog niet eerder meegemaakt. Eén enkele B-17, vergezeld door honderden jagers ... B-17's vertoonden zich nooit anders in het luchtruim van zijn sector dan met vele honderden tegelijk! Doch één enkele B-17 ... dat was nog nooit vertoond. Daar moest wel een heel bijzondere reden voor zijn. Zou het iets te maken kunnen hebben met luchtlandingen die, zo werd algemeen vermoed, de geallieerden op het punt stonden uit te voeren? Het kon haast niet anders.
Terug aan tafel waarschuwde Grabmann Krafft met nadruk voor een luchtlanding op korte termijn in het gebied ten westen van Arnhem; het gebied waar Krafft zich met zijn bataljon ophield ...
'Ik vermoedde,' aldus generaal-majoor Grabmann, 'dat het hier om de commandant van de luchtlandingstroepen gegaan zou kunnen zijn die het landingsterrein inspecteerde. Ik zei nog, dat er voor de volgende morgen beslist rekening moest worden gehouden met een luchtlanding in dit gebied: Ich freß einen Besen, wenn wir nicht morgen die Luftlanding erleben!'
Nu was de veronderstelling dat zich een hoge officier aan boord van de B-17 bevond puur speculatief, zo gaf Grabmann naderhand volmondig toe.
Doch de relatie die de vos legde tussen de vlucht en een op handen zijnde luchtlandingsoperatie, was pijnlijk juist. Ondanks zijn achterdocht, liet Grabmann die avond na om groot alarm te slaan. Het werd hem naderhand niet bepaald in dank afgenomen. Hij raakte er zelfs door in moeilijkheden. Er volgde een gerechtelijk vooronderzoek naar zijn doen - en vooral - laten. Maar uiteindelijk liep de zaak met een sisser af omdat Grabmann aannemelijk kon maken dat zijn veronderstellingen niet meer dan vermoedens waren geweest, niet hard genoeg om een vroegtijdige alarmering te rechtvaardigen.

Toch ziet er naar uit dat er op de bewuste zaterdagavond wel enig gerucht over op handen zijnde luchtlandingen bij Arnhem uit Diogenes lekte.
'Gegen Abend beginnt dann eine große Hektik. Über die Feldfernsprecher kommt der Befehl, Fahrzeuge wie auch Pferdewagen bei den Holländern zu besorgen, um im Schutze der Dunkelheit in Emmerich Munition und Nachschub zu holen. Man hört über die Batteriebefehlsstelle, daß mit einer Luftlandung zu rechnen ist.'
Aldus schreef Theo Clausdorff, die als lid van de Reichsarbeitsdienst luchtafweergeschut (FLAK) ten zuiden van Arnhem (bij Westervoort) bediende, over die avond in zijn boekwerkje 'Der Männliche Reichsarbeitsdienst im Zweiten Weltkrieg'.
Waar anders vandaan dan vanuit Diogenes, het bolwerk van generaal-majoor Grabmann, kon Clausdorffs FLAK-eenheid, die daar bovendien mee in verbinding stond, die avond het serieus genomen gerucht hebben opgevangen?
Hoe dit ook zij, de extra munitie en voorra-

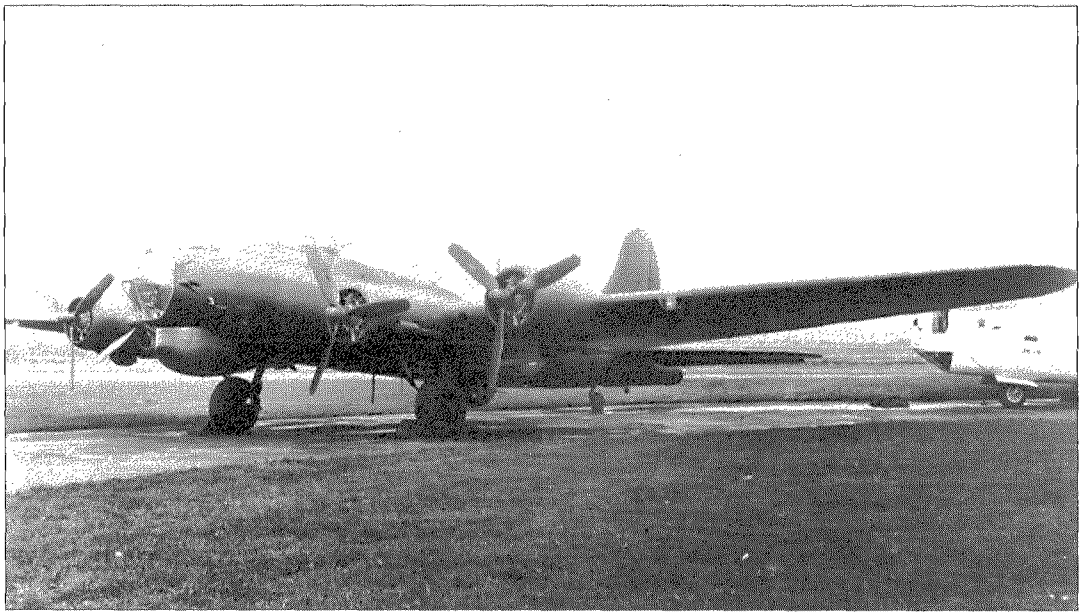

Een Britse B-17 van dit type vloog op 16 september 1944 langdurig boven het gebied waarin de volgende dag de operatie Market Garden van start zou gaan.

Een recente opname van de bunker Diogenes aan de Koningsweg te Schaarsbergen. Thans is er een hulpdepot van het Rijksarchief in ondergebracht.

den die de Duitsers te elfder ure aansleepten, kwamen hen in de daarop volgende dagen uitstekend van pas.
Krafft op zijn beurt bracht de volgende dag zijn bataljon in staat van alarm zodra de inleidende bombardementen begonnen. Het kan niet anders dan dat de ernstige waarschuwing die Grabmann de vorige avond uitte daarbij een rol heeft gespeeld. Het was uitgerekend Krafft die enkele uren nadien met betrekkelijk weinig mannen de Britse opmars op twee van de drie routes naar Arnhem danig wist te ontregelen.
Overigens ontkende Krafft na de oorlog dat Grabmanns waarschuwing een rol had gespeeld. Hij kon moeilijk anders, want direct na de Slag had hij in een rapport over de gebeurtenissen bij Arnhem nogal hoog opgegeven over zijn eigen aandeel daarin en vooral zijn initiatiefrijk optreden. Dat hij daarin met geen woord over zijn bezoek aan Grabmann repte, spreekt vanzelf. Geconfronteerd met diens lezing over het gebeurde op de vooravond van de luchtlanding, restte hem niet anders dan toe te geven dat het verhaal van de generaal-majoor klopte. Bijna achtendertig jaar na dato kon hij het nog vrijwel woordelijk reproduceren! Alleen zou Grabmann zijn waarschuwing voor de op handen zijnde luchtlanding indertijd bij wijze van grap hebben hebben geuit, aldus Krafft.
Doch Grabmann was naar eigen zeggen wel degelijk bloedserieus geweest.

WAT DEED DE B-17 HIER?
De prangende vraag is waarom aan de vooravond van de operatie Market Garden één enkele B-17 zonodig zó opvallend boven het operatiegebied van de volgende dag moest vliegen. Wat had dat toestel daar te zoeken? Wie gaf er de opdracht toe?
De Amerikanen ontkenden dat één van hun B-17's op 16 september 1944 'airborne' was. Eerst na herhaalde pogingen gaf de Royal Air Force toe dat er zich op de tijd dat de Duitsers een B-17 signaleerden, één van haar toestellen van dit type een missie uitvoerde. Het was een vliegtuig van 214 Squadron, een eenheid die gespecialiseerd was in het uit-

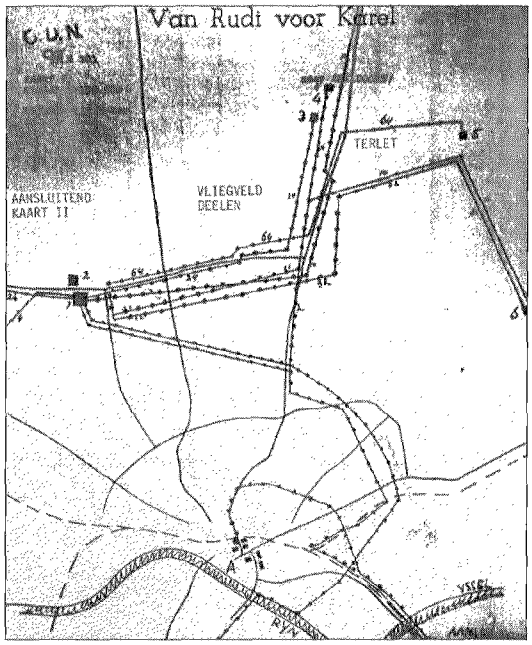

Bij een rapport van 31 mei 1944 van de spionage-organisatie Geheime dienst Nederland was een kaartje gevoegd waarop het verloop van de telefoonkabels tussen het Diogenes-complex (1 en 2) en de radiopeilstations Teerose I bij Terlet (3 en 4) en Teerose II nabij de Posbank (6). Aangegeven was zelfs hoeveel aderig de kabels waren. Het rapport bereikte London tijdig.

voeren van taken op het gebied van electronische oorlogvoering.
Het vliegtuig steeg om 16.05 uur op van het Oostengelse vliegveld Oulton en keerde daar, na een 'Special Duty patrol' te hebben volbracht, om 21.40 uur (plaatselijke tijd) terug.
Noch over de route die de B-17 had gevlogen, noch over de preciese opdracht die het uitvoerde konden - gezien het geheime karakter van de missie - nadere bijzonderheden worden verschaft.
Maar zoals wel vaker het geval is, is hetgeen dat door de één streng geheim wordt gehouden voor een ander de gewoonste zaak van de wereld.
Zo trof ik in een rapport van de 635 Bomb Group van de Achtste Amerikaanse Luchtmacht over 16 september 1944 onder 'Other

In de schemerduistere werkruimte van zijn commandobunker Diogenes overlegt de divisiecommandant 'Oberst' Walter Grabmann met 'Major' Werner Streib (m.), Geschwaderkommodore van 'Nachtjagdgeschwader 1' en een onbekende militair.

operations' de volgende vermelding aan: '... 1 B-17 and 2 P-47's on radio-relays'.
Een radio-relay opdracht hield in dat de signalen van radiozenders met een beperkt bereik werden opgevangen om opnieuw via een sterke zender aan boord van het vliegtuig te worden uitgezonden. Aldus kon men met zwakke zenders in bezet gebied toch verbindingen met geallieerde hoofdkwartieren tot stand brengen.
Belangrijk voordeel van deze werkwijze was dat de Duitsers zulke zenders in het veld vrijwel niet konden lokaliseren.
Overigens moest het vliegtuig dat dienst deed als relayeerstation, tijdens de duur van de uitzending wel binnen het bereik van de zender blijven. Bij het tot stand brengen van verbindingen die enige tijd in stand gehouden moesten worden betekende dit, dat het moest blijven cirkelen boven het gebied waar zich de zender bevond ...
De mysterieuze vlucht van de B-17 op de vooravond van de start van de operatie Market Garden doet dan ook vermoeden dat er op verschillende lokaties in het operatiegebied van de volgende dag zenders met een beperkt bereik (walkie-talkies?) actief waren.
Het fijne zullen we er pas van te weten komen wanneer de nu nog angstvallig gesloten gehouden Britse intelligence dossiers openbaar worden.

NA DE OORLOG

Kort na de oorlog en zeker na de lange verhoren die de krijgsgevangen Grabmann zijn afgenomen, moeten de Britten zich hebben

De auteur en de heer W. Grabmann (85). De foto werd een jaar voor het overlijden van de voormalige 'Generalmajor' gemaakt.

gerealiseerd welke ernstige gevolgen hun veronachtzaming van het commandocentrum van de Derde Jachtdivisie in Deelen/Schaarsbergen heeft gehad.
Zij moeten ontdaan onder ogen hebben gezien dat ze, de verschillende verontrustende berichten van de Nederlandse Ondergrondse over de commandopost van de jachtdivisie ten spijt, de grote dreiging die er van Diogenes en Teerose uitging voor het welslagen van Market Garden in het algemeen en in het bijzonder voor het onderdeel 'Arnhem' daarvan, niet hebben onderkend.
Beschaamd moeten zij tot de slotsom zijn gekomen dat ze met de opvallende vlucht van de B-17 wel erg dilletantistisch bezig zijn geweest.
Het zou kunnen verklaren waarom zij nog steeds weigerachtig zijn om meer bijzonderheden over de mysterieuze B-17 missie vrij te geven.
En ik moet toegeven, er is inderdaad wel iets om te verdoezelen!
Hoe dit alles ook zij, het zal voorlopig nog wel een groot raadsel blijven waarom zowel de Britten als de Amerikanen verzuimden een zware aanval op Diogenes met het bijbehorende kamp en Teerose uit te voeren. Zeker in de ochtend voor de aanvang van de luchtlanding!

Bronnen:

- By Air to Battle - The official account of the British First and Sixth Airborne Divisions, Londen 1945.
- B.L. Montgomery, The Memoirs of Field-Marshal the Viscount Montgomery of Alamein, London 1958.
- W. Tieke, Im Feuersturm letzter Kriegsjahre, Osnabrück 1978.
- W. Grabmann (BRD), de belangrijkste brieven ter zake: d.d. 24 september 1980, 12 november 1980, 21 september 1982, 20 september 1983, 12

mei 1984, 27 april 1985, 7 mei 1985 en 29 mei 1985.
- S. Krafft (BRD): brief d.d. 28 juli 1982.
- E. Heck (BRD): brief d.d. 24 april 1985.
- G. Krumschmid (A): brief d.d. 9 mei 1984 aan mevrouw H. Scholten-Geerlings.
- W. Grabmann (Studiengruppe Geschichte des Luftkrieges Karlsruhe), Der Einsatz der deutschen Luftwaffe zur Reichsverteidigung 1943-1945 (ongepubliceerd).
- Collectie BAMA te Freiburg i. Br. (BRD): Abendmeldung van 3. Jagddivision d.d. 16 september 1944.
- Department of Defense/Department of the Air Force, Headquarters United States Air Force (USA): brief d.d. 27 januari 1981.
- Ministry of Defense/AHB (RAF) (GB) brief d.d. 23 maart 1981 met bijlage.
- Dipl. Ing. W. Fricke (BRD): Dagboekaantekeningen (niet gepubliceerd).
- H.J. Giskes, Abwehr IIIF - De duitse contraspionage in Nederland, Amsterdam 1949.
- Th. Clausdorf (BRD), Der Männliche Reichsarbeitsdienst im Zweiten Weltkrieg, Hilden 1993 (Door de auteur in eigen beheer uitgegeven).
- U.S.A.A.F./8th A.F. 635 BG (USA): rapport van 16 september 1944.

Tenzij anders vermeld, zijn de brieven gericht aan schrijver dezes.

N.B. Alle illustraties zijn afkomstig uit de collectie van de auteur.

KL. SIERKSMA

De oorsprong van de Koninkrijksvlag rood-wit-blauw

'De kleuren van de vlag van het Koninkrijk der Nederlanden zijn rood, wit, blauw.' Aldus vaardigde Koningin Wilhelmina op 19 februari 1937 te Zell am See het Koninklijk Besluit Nr 93 uit. Afgezien van de staatsrechtelijk mogelijke aanvechtbaarheid van het besluit liet 'Onze Minister van Staat, Minister van Koloniën, Voorzitter van den Raad van Ministers' H. Colijn hiermede dus aan de fantasie der burgerij over HOE die kleuren rood, wit en blauw GEPLAATST zouden moeten worden ... In mei 1994 kreeg ik daarover van gerespecteerde Verenigde-Naties kant een vraag!

'De vlag en de marine traditioneel met elkaar verbonden' luidde een paragraaf-opschrift van een artikel, geschreven door H.A. TREU in Mars et Historia V 5 (1970, december) p. 4 e.v. En daarmee is toen door de erudiete militair-historicus de basis gelegd voor de later in uitgebreide vorm geleverde bewijsvoering dat er weliswaar geen Nederlandse 'wet' over de vlag bestaat, maar dat uit der (eeuwenlange) traditie in Nederland het marine-vlaggebruik bepalend is geworden. Treu's studie vond een fraaie afronding in bijlage bij 63ste en 64ste jaarverslag (gepubliceerd januari 1972, Den Haag) met 'Nasporingen en Studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis' van de Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht. Zelfstandig is de studie verschenen als 'De Nederlandse vlag en de Nederlandse Koninklijke vlaggen.' (2 + 72 pags, 29 x 21 cm, ills.)

Internationaal moet men dus ook verwijzen naar de officiële publikatie, verzorgd door de Service hydrogaphique et océanographique de la Marine (Parijs): 'Album des pavillons. Pavillons et marques distinctives des états et des principales organisations internationales', édition 1990 (correctie en aanvulling nr 15 hierop: mei 1994). De (losbladige) pagina's 206-213 met tekst en gekleurde afbeeldingen zijn gewijd aan: 'PAYS BAS' (LES). Royaume des Pays Bas. Koninkrijk der Nederlanden. Languages officielles: Néerlandais et

Frison.'
Zo is dus de formele hedendaagse situatie van 'De vlag van het Koninkrijk der Nederlanden', aldus pgs 3 en 5 van de Verzameling van Verordeningen voor de Koninklijke Marine, bijlage O bij het voorschrift betreffende de eerbewijzen en ceremonieel (VVKM 19), Overzicht van kleuren en afmetingen van vlaggen, vaandels enz., van belang voor de Koninklijke Marine. De laatste 6 woorden geven merkwaardig genoeg toch nog weer een zekere beperking: hoe staat het ermee voor landmacht en luchtmacht ...
Tot zover dan - het is zeker nuttig dit eens bij elkaar te noteren - de huidige vlaggesituatie in Nederland, ware het niet dat er ook nog zoiets bestaat als een Statuut van het Koninkrijk, afgekondigd in 1954 bij de Derde Ronde-Tafelconferentie. Wijlen mr N.H. Muller, griffier der Staten van Friesland, daarna van Gelderland, uiterst geïnteresseerd deskundige op het gebied van overheidsadministratieve onderwerpen (waaronder wapens en vlaggen) heeft er bij herhaling op gewezen dat dit Statuut weliswaar bepaalt dat de zaken van wapens en vlaggen competeren onder de Koninkrijksregering; echter, wapen en vlag voor het Koninkrijksdeel Nederland zijn nimmer vastgesteld, wél die voor Suriname en de Nederlandse Antillen ... (Statuut artikel 3, eerste lid, letter c.)
Onze regering wees bij de behandeling van de rijksbegroting-1962 er al op dat een feitelijke 'beschrijving' van de Nederlandse vlag had plaatsgevonden bij de normalisering (door de Hoofdcommissie voor de Normalisatie met T.N.O.) van de kleuren, maar doelde bij de 'beschrijving' weer op bovengenoemd Koninklijk Besluit. In de memorie van toelichting op een bij Koninklijke Boodschap van 22 mei 1937 ingediend wetsontwerp voor een 'Vlaggewet' bestreed de regering zelf de rechtsgeldigheid van het Koninklijk Besluit en concludeerde: 'Men kan dus ook thans niet volhouden, dat de Nederlandse vlag rechtens is vastgesteld.' Het ingediende wetsontwerp werd overigens niet meer in behandeling genomen en op 9 januari 1952 teruggenomen ... Sedertdien is het formeel nimmer meer aan de orde gekomen en dus ..

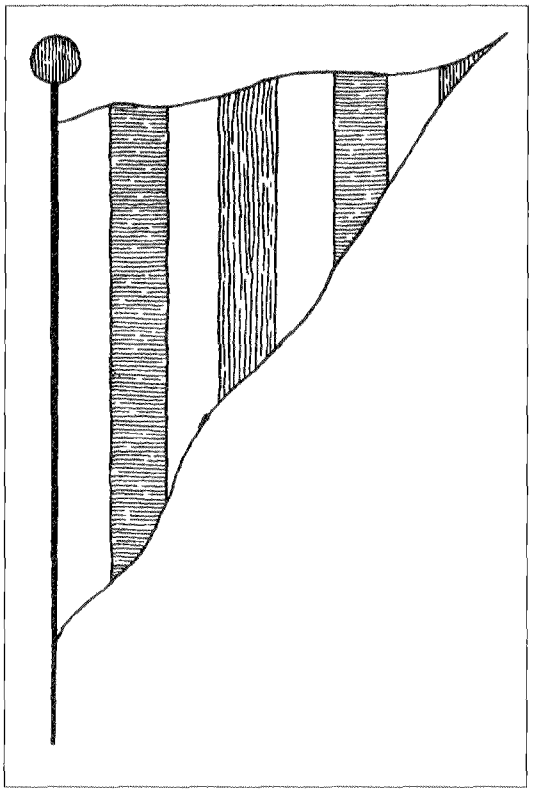

Vlag op de kust van OLANDA. Banen evenwijdig aan de mast in wit-blauw-wit-rood-wit-blauw-wit-rood. Handgetekende kaart van (West-)Europa, door Domingos Texeira. Circa 1520. Bibliothèque nationale Paris.

heeft Nederland geen vlag ...

En nu: de oorsprong van 'onze vlag'. Gerust kunnen we terzijde laten de vraag of het oranje-wit-lichtblauw, dan wel echt donkerrood-wit-donkerblauw oorspronkelijk is. Algemeen wordt nu wel als vaststaand aangenomen dat het oranje is ontleend aan de gouden leeuw van het Nassau-huis, en dat de kleuren van het Franse prinsdom Orange daar niets mee uitstaande heeft (tegenwoordig hanteert Orange rood-blauw, en Nassau oranje-blauw als lokale kleuren ...) Een rood-wit-blauwe banenvlag, overtopt door een oranje wimpel geeft dus exact de eer en hoogheid van het Huis Oranje-Nassau!
Overwonnen lijkt ook het standpunt dat de

rood-wit-blauwe vlag van Nederland 'verleend' werd door Hendrik III/IV van Bourbon, zoals (bijvoorbeeld) in de 'Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken' februari 1795 (bldz 639) werd beschreven: 'De Franse Generaal Pichegru hadt aan den Praesident voorgeslagen, het Leger van den Staat van eene Cocarde te voorzien. Gedecreteerd, het ter Generaliteit daar heen te dirigeren, dat onze gewoone driekleurige Vlag, de Geus genaamd, van den Koning van Frankrijk, Hendrik de Derde, verkreegen, voor de Bataaffsche Nationale Vlag verklaard worde, en dat voorts de Cocarde en Sjerpen der Militairen ook uit die drie kleuren zouden bestaan, zo egter dat de streepen, evenals de Vlag, horisontaal onder elkander zouden loopen.' Een eindeloze reeks van citaten zou nodig zijn om te illustreren hoe men romantiserend de Watergeuzen in de 80-jarige Oorlog veelal heeft aangewezen als de 'uitvinders' van een 'Princevlag', hetzij in rood-wit-blauw, hetzij in oranje-wit-lichtblauw. Het rood te vervangen door oranje was overigens altijd al 'revolutionair': men denke aan de Patriotten, aan de Anti-Revolutionairen (dertiger jaren), aan de Oranje-partij (van de Amsterdamse Provo's), aan de voetbal-fans bij de wereldkampioenschappen ...

Nadere bestudering van de oudst bekende land- en zeekaarten heeft echter een ander licht geworpen op de vlagvoering aan de kusten van de Laat- en Hoog-Middeleeuwse Noordzee of 'Mare Frisicum'. Reeds in 1968 kon ik wijzen op de ontdekking van gekleurde vlaggentekeningen op Portugese en Spaanse zeekaarten van ver vóór de 80-jarige Oorlog. Bij de landen- of landstrekennamen van OLANDA, FRISIA enz. werden in zelfs de vroege 15de eeuw reeds de kleuren rood-wit-blauw als kustsignalen aangegeven, soms in enkele banen, soms verdubbeld, in rechte zowel als schuine banen enz.; onmiskenbaar echter vlaggen in rood, wit en blauw in de Lage Landen, maar elders op die (vooral kusten-)kaarten niet. (Vgl. mijn bijdrage in Studium Generale XIV 3 (Leiden 1968, 15 mrt; p. 19-21).

Terecht voert men overigens - ook ikzelf - wel aan dat rood, wit en blauw zó primaire kleuren zijn dat vlaggen in die kleuren wel erg voor de hand liggend zijn. Men denke slechts aan de vele vlaggen in die kleurentrits in Europa's oosten (onterecht trouwens vaak 'verklaard' alsof ze zouden zijn afgeleid van de 'democratische Nederlandse kleuren'!). Nóg verder echter duikend in de geschreven geschiedenis (jammer, dat vlaggestof zo vergankelijk is; slechts zijden vlaggen van meer dan duizend jaren her in China en Japan bleven bewaard) zijn mogelijk de oorsprongsbronnen voor onze vlaggekleuren nog niet uitgeput.

Stéphane Lebecq (1983) heeft in lijvige boeken (376 + 470 pags) de geschiedenis bestudeerd van handelaren en handelsscheepvaart van de kustbewoners aan de Noordzee in de Hoge Middeleeuwen (rond de eeuwwende 800 dus) en daarvoor een uitputtende reeks van geschreven en tot nu toe slechts verspreid gepubliceerde bronnen doorgewerkt. Bij de handelswaar, vooral gezocht door Zuid-Europeanen, trof men toen vooral ook natuurlijke stoffen voor kledingstukken aan. **In opdracht van Karel de Grote schreef Notker Balbulus ('de Stotteraar'), een monnik uit Sankt Gallen (circa 806/807)** een soort memorieboek over de daden ('Gesta') van zijn opdrachtgever. Notker vertelt dan bijvoorbeeld ook over de vrijgevigheid van Lodewijk de Vrome ten opzichte van de armen in het Rijk, ook de 'medewerkers in het paleis en aan het hof.' Hij schonk regelmatig aan de hoog-adellijken uiterst kostbare kledingstukken, sabelriemen, bandeliers; lage adelsleden schonk hij 'Friese wapenrokken in alle kleuren' (saga Fresonica omnimodo coloris); en palfreniers, bakkers en koks kregen kledingstukken van linnen en wol.

Het opvallendste bij dergelijke opsommingen van stoffen en kleding is echter dat, weliswaar de soorten en ook de lokale herkomsten meestal worden aangeduid als een soort kwaliteitsgegeven, maar het bij de stoffen van Friese herkomst (dat-is goed te verstaan-afkomstig en gekocht langs de Noordzeekust, de kust van de Mare Frisicum), er steeds gesproken wordt over de kleuren. Dat schijnt het meest bijzondere te zijn geweest. Toen Karel de Grote omstreeks 802 (?) aan de 'kei-

zer der Perzen' (Haroen al-Rasjied, de Abassieden-kalief in Bagdad) een geschenk zou aanbieden, bepaalde hij dat er behalve paarden, muilezels en honden voor de roofdierenjacht, ook moesten komen 'lappen Friese stof (in de kleuren) WIT, naturel, ROOD en BLAUW, waarvan hij had gehoord dat die zeer gezocht en zeer gezien waren in verre landen' (pallia fresonica, alba, cana, vermiculata vel saphirina quae in illis partibus rara et multum cara comperit).
Als dan in Karel de Grote's tijd juist die rood, wit en blauw geverfde stoffen uit de lage landen zo specifiek waren dat ze als een vorstelijk geschenk mochten gelden, zou dan niet ook hier de oorsprong kunnen liggen van de rode, witte en blauwe kleuren van de vlaggenvoorkeur in de latere Nederlanden? Si non è vero è ben trovato ...
Vergelijk hierbij nog de publikaties van mr N. Hendrik Muller, o.a. in Tijdschrift voor Overheidsadministratie, passim 1959-1963 (Alphen a.d. Rijn, TvO); en: Stéphane Lebecq (1983), Marchands et navigateurs frisons du haut moyen âge. 2 Vols. (Lille; ISBN 2.85939.197.5). Van Muller is waarschijnlijke het best gedocumenteerd en minst bekend gebleven zijn opstel 'Vreedzaam gewapend' in TvO 19 (1963) nr 928 pgs 467-477.

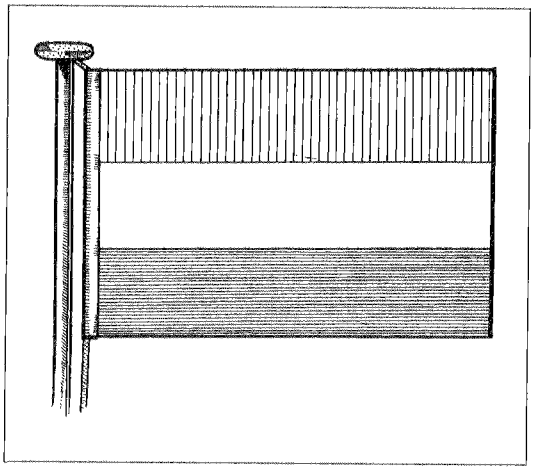

Nota bene
Volgens een bericht in het Algemeen Handelsblad van 24 december 1959 heeft de regering van Suriname 'via de gevolmachtigde minister contact opgenomen met de Nederlandse regering over het vaststellen van een koninkrijksvlag. Er zijn over en weer reeds enkele suggesties gedaan waarover men thans de gedachten laat gaan. Uiteraard is ook de regering van de Nederlandse Antillen bij de vaststelling van een Koninkrijksvlag betrokken.' En dat is alweer meer dan 36 jaren geleden ...

B.C. CATS

De bevrijding van Hilversum op 7 mei 1945

Enige tijd geleden kwam ik in het bezit van een verslag van de voormalige Luitenant-kolonel D.K. Schrek, die als gepensioneerd officier van het Indische Leger tijdens de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog districtscommandant was van de Binnenlandse Strijdkrachten (B.S.) Gewest 9 ('t Gooi). Het verslag, dat gedateerd is 28 mei 1945, beschrijft de roerige dagen voorafgaand aan de bevrijding van Hilversum op 7 mei 1945, nu precies 50 jaar geleden.

Maar, voor we aan het verslag beginnen: wie was Overste Schrek?
Hij werd op 26 mei 1887 in Deventer geboren en bezocht aldaar drie klassen van de Hogere Burgerschool. In 1904 ging hij naar de toenmalige Cadettenschool te Alkmaar, waarna hij in 1906 werd toegelaten tot de KMA te Breda.
In 1909 werd hij benoemd en aangesteld tot beroeps tweede luitenant bij het wapen der infanterie voor het Indische Leger en vertrok kort daarop naar de tropen. Daar diende hij o.m. in Atjeh, waar hij het Ereteken voor belangrijke Krijgsbedrijven met de gesp ATJEH 1911-1914 verwierf. Uiteindelijk werd hij in 1934 als Luitenant-kolonel van het KNIL eervol ontslagen en vertrok hij met pensioen naar Nederland. Tijdens de mobilisatie van 1939-1940 stelde hij zich, nu als reserveofficier, wederom ter beschikking van het leger en werd als reserve-majoor der Grenadiers bataljonscommandant van II-23 R.I. dat de meidagen van 1940 rond Gorinchem beleefde.
Als reeds gepensioneerd officier van het KNIL werd hij in 1942 niet in Duitse krijgsgevangenschap gevoerd en het ligt min of meer voor de hand dat deze ervaren troepenofficier in het verzet i.c. de Ordedienst belandde. Nadat de diverse verzetsgroeperingen op 5 september 1944 in de Binnenlandse Strijdkrachten waren gebundeld, werd hij Districtscommandant en toegevoegd officier aan de Gewestelijke Commandant 't Gooi (Dudok van Heel).

Wij laten nu de overste Schrek aan het woord:

'Ik was in de barre winter van 1944-'45 plaatsvervangend districtscommandant van de ondergrondse in Hilversum en geregeld kwamen wij met ons drieën (de heren Dieperink, Van der Schatte Olivier en ik) bijeen om alles te bespreken en te regelen. Aangename tijden waren het evenwel niet, vooral niet toen hier in december 1944 een Sonderkommando arriveerde onder Stabsfeldwebel Steiner, die tot taak had ons op te rollen en dankbaar denk ik aan de 'narrow escapes' die wij beleefden. Zo hadden we eens - allen met de hoogst compromitterende papieren bij ons - een woning aan de Bordetstraat verlaten toen even later de SD daar een inval deed. Ik denk verder aan de nachtelijke inval bij 'de baas' 1) en aan de inval Van der Schatte Olivier 2), enkele weken voor de capitulatie. De aanhoudende onzekerheid en de vraag 'Wat weet de SD?' drukte op de duur zwaar en een in de buurt stilhoudende auto, het dichtslaan van een deur of het bellen volgens een niet afgesproken code, deed je al schrikken! Nee, prettig waren die dagen bepaald niet.
Ik werd in die tijd aangezocht om op te treden als Gewestelijk Commandant van Zuid Holland, waarvoor ik - in verband met huiselijke omstandigheden - bedankte, terwijl ik enige tijd later werd aangewezen als Gewestelijk Commandant voor Gewest 9. Dit gaf echter interne problemen en op mijn voorstel werd een modus gevonden, waarbij de huidi-

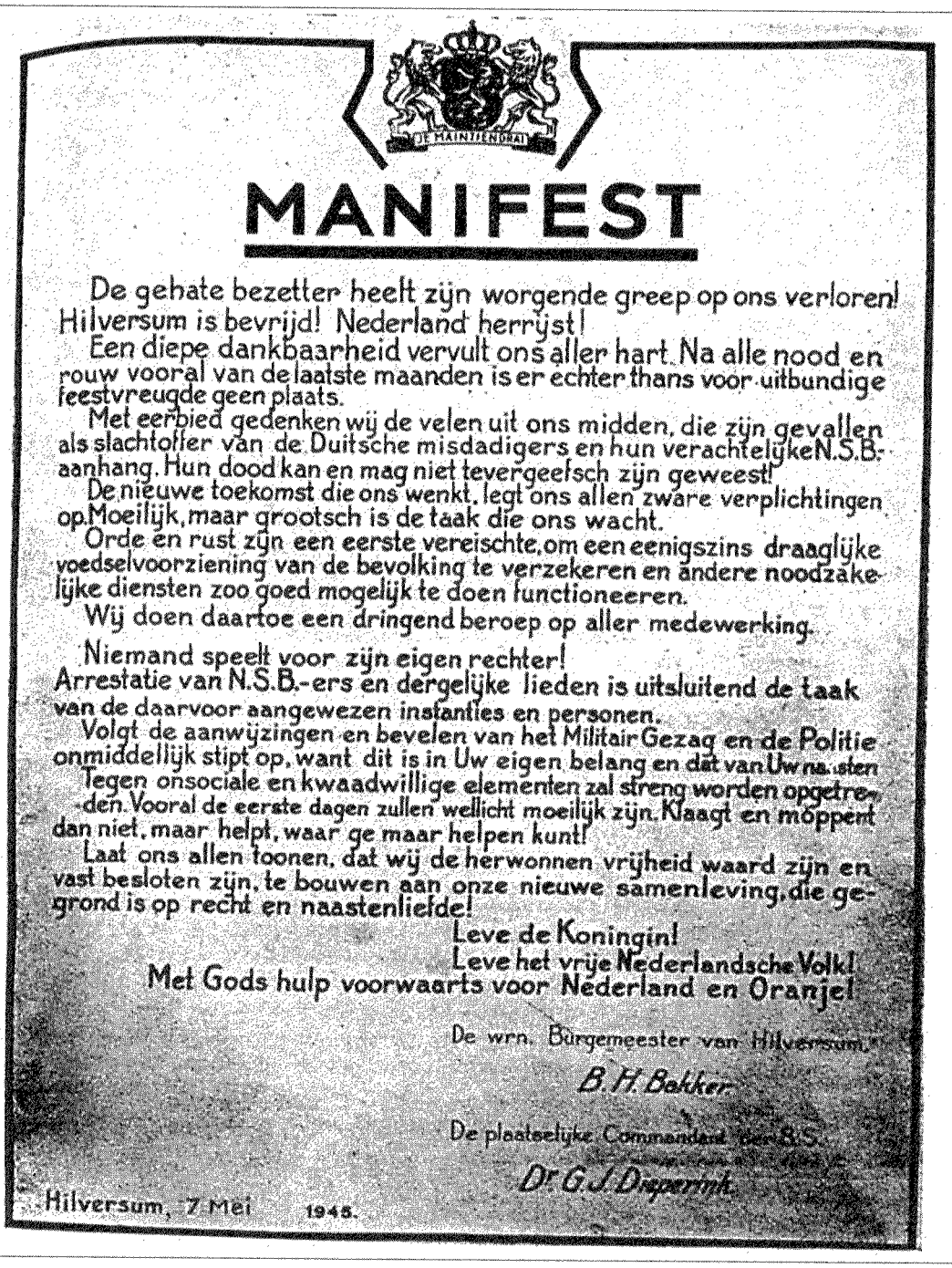

MANIFEST

De gehate bezetter heeft zijn worgende greep op ons verloren! Hilversum is bevrijd! Nederland herrijst!

Een diepe dankbaarheid vervult ons aller hart. Na alle nood en rouw vooral van de laatste maanden is er echter thans voor uitbundige feestvreugde geen plaats.

Met eerbied gedenken wij de velen uit ons midden, die zijn gevallen als slachtoffer van de Duitsche misdadigers en hun verachtelijke N.S.B.-aanhang. Hun dood kan en mag niet tevergeefsch zijn geweest!

De nieuwe toekomst die ons wenkt, legt ons allen zware verplichtingen op. Moeilijk, maar grootsch is de taak die ons wacht.

Orde en rust zijn een eerste vereischte, om een enigszins draaglijke voedselvoorziening van de bevolking te verzekeren en andere noodzakelijke diensten zoo goed mogelijk te doen functioneeren.

Wij doen daartoe een dringend beroep op aller medewerking.

Niemand speelt voor zijn eigen rechter!

Arrestatie van N.S.B.-ers en dergelijke lieden is uitsluitend de taak van de daarvoor aangewezen instanties en personen.

Volgt de aanwijzingen en bevelen van het Militair Gezag en de Politie onmiddellijk stipt op, want dit is in Uw eigen belang en dat van Uw naasten.

Tegen onsociale en kwaadwillige elementen zal streng worden opgetreden. Vooral de eerste dagen zullen wellicht moeilijk zijn. Klaagt en moppert dan niet, maar helpt, waar ge maar helpen kunt!

Laat ons allen toonen, dat wij de herwonnen vrijheid waard zijn en vast besloten zijn, te bouwen aan onze nieuwe samenleving, die gegrond is op recht en naastenliefde!

Leve de Koningin!

Leve het vrije Nederlandsche Volk!

Met Gods hulp voorwaarts voor Nederland en Oranje!

De wrn. Burgemeester van Hilversum,

B. H. Bakker.

De plaatselijke Commandant der B.S.,

Dr. G. J. Dieperink.

Hilversum, 7 Mei 1945.

ge functionaris gehandhaafd bleef en ik optrad als Districtscommandant en militair adviseur. Ik verliet dus het plaatselijk verband, waarin ik steeds zo prettig had samengewerkt met de heer Dieperink, en zo begonnen de spannende dagen waarover ik nu wil vertel-

Bevrijding van Hilversum op 7 mei 1945. Omstreeks 11.30 uur is op de Groest het eerste Engelse voertuig gearriveerd, een zgn brencarrier (licht gepantserde terreinwagen met rupsbanden, van boven open) van het B-Squadron, Verkenningsbataljon van de 49e West Riding Infanteriedivisie.
De brencarrier is nauwelijks te zien, daarin o.a. de heer Dieperink (met hoed en naar opzij kijkend) achter hem - eveneens met hoed - de heer Schrek, met rechts de heer Götzen. Links van de heer Dieperink zijn adjudant Van der Schatte Olivier. Er bevinden zich ook nog vier Britse militairen in de brencarrier.

len:

In de nacht van 25 op 26 april verstomde vrij plotseling het kanonvuur dat dagen lang geregeld vernomen werd uit de richting Amersfoort. Wat was daarvan de reden? Het bleek dat er een overeenkomst was gesloten tussen de Engelsen/Canadezen en de Duitse bezetters, waarbij men praktisch tot een wapenstilstand kwam op de volgende voorwaarden: van Duitse zijde geen vernieling en geen verdere terechtstellingen meer en steunverlening bij de voedselaanvoer voor de hongerende burgerbevolking, terwijl het Geallieerde opperbevel de verplichting op zich nam alle sabotagedaden te verbieden. Maar toendertijd wisten we dat allemaal nog niet en toen dan ook in de avond van 4 mei 1945 een vriend aanbelde en mededeelde dat Duitsland de algemene en onvoorwaardelijke capitulatie had aanvaard, klonk ons dat als een verlossing in de oren!
Ik begaf mij daarop naar ons hoofdkwartier op de Utrechtseweg 61, waar ik een vijftal jongelui, die onder leiding van de heer C. Verheul jarenlang hoogst gevaarlijk, maar zeer waardevol werk hadden geleverd, ontmoette. Nauwelijks was ik daar aangekomen of er remde een auto die stil bleef staan voor het huis en weldra klonk de roep 'Duitsers, Duitsers!' waarop een ieder gewapend met een pistool of pistoolmitrailleur sten naar buiten vloog. Echter tot aller geruststelling kwam uit de wagen de lange figuur van onze verbindingsman, de heer Hupkes, alsmede de Duitse Ortskommandant. Deze, de

majoor Ostenmüller, kwam besprekingen voeren wat er nu te doen stond. Snel werd een kamer ingeruimd, wat kaarsen aangestoken (er was reeds geruime tijd geen electriciteit meer) en om de gemoederen wat te sussen verscheen een fles oude 'Bols' op de tafel. Onzerzijds waren hierbij aanwezig de heren Dieperink, Götzen en ik, terwijl de heer Hupkes de Ortskommandant vergezelde. Het was een hoogst merkwaardige situatie: de vertegenwoordiger van het eens zo trotse Duitse leger in het hoofdkwartier van wat zij 'de terroristen' noemden. Flauw flikkerden de kaarsen, boven klonk de radio en een verdieping lager liet de drukpers - waarop het bevrijdingsmanifest werd gedrukt - haar eentonig gebons horen. De Ortskommandant ontpopte zich als een echte mof, want na de gewone beleefdheidsfrasen verzocht hij het woord en hield een betoog, dat zeker een half uur duurde, en waarin hij stelde dat hij nooit lid van de 'Partei' was geweest en dat hij steeds de Nederlandse zaak behartigd had. Maar later versprak hij zich en zei reeds in 1933 tot de partij te zijn toegetreden. En dat nota bene in een periode waarin nog geen pressie werd uitgeoefend, zodat toetreding geheel vrijwillig moet zijn geweest. Na heel wat glaasjes oude klare kwamen we tot overeenstemming dat de volgende dag de Feldgendarmerie geconsigneerd zou blijven en dat de Duitsers zich zo weinig mogelijk in het openbaar zouden vertonen, terwijl wij alles wat mogelijk was toezegden om moeilijkheden met hen te voorkomen.

Tegen half één die nacht keerde ik huiswaarts teneinde de volgende morgen 5 mei weer op de Utrechtseweg te zijn. Onze hoop dat er in die tussentijd iets bekend was geworden van de wapenstilstandsvoorwaarden bleek ijdel en wederom stonden we voor de vraag 'Wat nu?'. Van alle kanten vlagde men reeds, er was geen houden meer aan! Eén van de meest bekende knokploegen, die van Peter van den Heuvel, marcheerde gewapend en wel naar het politiebureau en bezette dat, ten aanschouwe van een duizendkoppige menigte, een massa die steeds onvriendelijker werd in haar uitingen jegens de mof-

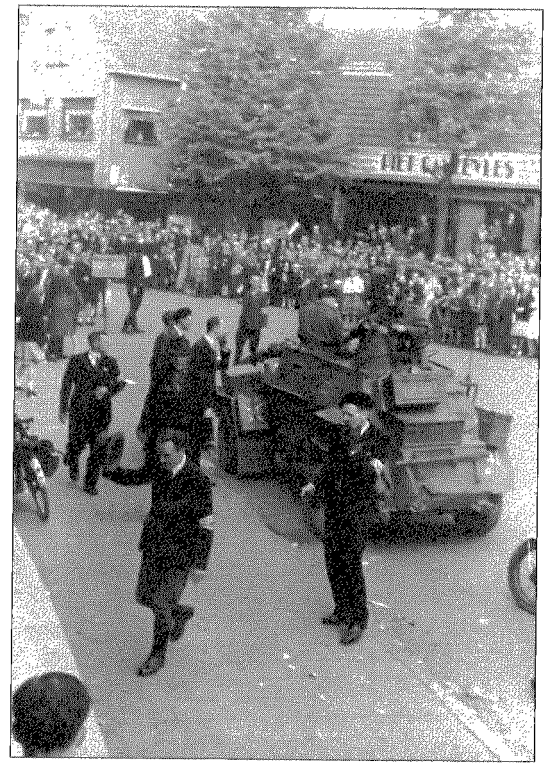

De commandant van het B-Squadron van het 49e Verkenningsregiment arriveert in zijn pantserwagen voor hotel 'Gooiland'. De Plaatselijk Commandant B.S. Hilversum, de heer Dieperink (met hoed in de hand) heeft hem zojuist begroet. Achter de heer Dieperink loopt zijn adjudant Van der Schatte Olivier.

fen. Aangezien die nog gewapend waren, waren conflicten niet uitgesloten, maar met behulp van een radiowagen gelukte het ons de menigte te kalmeren, zodat ongelukken voorkomen konden worden.

Die zaterdagmorgen 5 mei 1945 tegen elf uur kreeg ik bericht van de Plaatselijke B.S. Commandant van Hilversum dat het in Loosdrecht mis ging. Daar arresteerden leden van de B.S. Duitse militairen - hetgeen in tegenstelling was met de orders - en dat de Ortskommandant gewapenderhand zou ingrijpen als daaraan niet onmiddellijk een eind kwam. Omdat ik de Gewestelijk Commandant telefonisch niet kon bereiken ging

Overste Schrek spreekt vanaf het bordes van Hotel 'Gooiland' de Hilversumse gemeente toe tijdens de bevrijding op maandag 7 mei 1945. Let op de twee bandjes op de rechter revers van zijn overjas, de functie aangevende van District-commandant B.S.

ik persoonlijk per auto naar Loosdrecht, maar niettegenstaande de grote Nederlandse vlag die op de wagen wapperde werden we beschoten, zodat ik bij aankomst niet bepaald in een beminnelijke stemming verkeerde. Juist had ik de heren B.S.ers de waarheid gezegd en de in het gemeentehuis opgesloten Duitsers in vrijheid gesteld, of we werden gewaarschuwd dat Duitse troepen het gemeentehuis naderden. Vergezeld van de nieuwe burgemeester, de heer Beks, die de NSB-burgemeester Verhagen inmiddels had vervangen ging ik de Duitsers tegemoet, die onder commando stonden van de 1e Luitenant Waldo Mrotz. Deze arresteerde ons beiden prompt en bracht ons naar het gemeentehuis van Loosdrecht, waar inmiddels de B.S.ers waren verdwenen, doch waar de overgebleven Duitsers aan Mrotz verklaarden dat ze juist door mij hun vrijheid hadden verkregen. Toen Mrotz bovendien hoorde dat ik oud-officier was, werd de verhouding beter. Ik werd uiteindelijk in vrijheid gesteld en kreeg de gelegenheid om me in de omliggende gemeentes te overtuigen van de stand van zaken. Op deze tocht, in de buurt van Driesprong, werd ik opnieuw gearresteerd, nu door een compagniescommandant van de Duitse parachutisten, Hauptmann Kortz. Toen ik hem de zaak uitlegde en de naam van Mrotz noemde stelde hij me weer in vrijheid.

In Kortenhoef was ik zo gelukkig de heer Koopmans te ontmoeten die me de verzekering gaf dat in de andere gemeenten geen B.S.ers gewapend in het openbaar optraden. 's Middags om twee uur was ik weer in Loosdrecht terug waar ik met de twee eerder genoemde Duitse officieren overeenkwam dat, als alle gevangenen die zich met hun wapens nog in onze handen bevonden, vóór vier uur zouden zijn vrijgelaten er geen represailles zouden volgen en de levens en bezittingen van de bewoners van Loosdrecht gespaard zouden blijven. Vergezeld van dokter van Wieringen uit Loosdrecht trokken we rond om Duitse gevangenen vrij te krijgen en om vier uur n.m. waren allen weer vrij en Loosdrecht voor onheil behoed. Om vijf uur keerde ik vermoeid, maar in hoge mate voldaan, na een emotievolle dag huiswaarts.

De volgende dag, zondag 6 mei, begon rustig en kalm; we hadden besprekingen gevoerd in hotel 'Gooiland'. 's Middags hield een auto met zwaar bewapende Duitsers voor mijn huis stil. Consternatie alom, want iedereen dacht dat ik weer gearresteerd zou worden. Het bleek de kapitein Kortz van de parachutisten te zijn die me kwam vertellen dat om drie uur een aanval van de bewoners op de Duitsers in Loosdrecht werd verwacht. Ik verklaarde me bereid er onmiddellijk heen te gaan en weldra trapte ik tegen een zware westenwind in naar Loosdrecht, waar besprekingen werden gevoerd met een aantal invloedrijke personen, terwijl ik bovendien het geluk had een kerkelijke gemeente te kunnen toespreken. Weldra kon ik Kortz

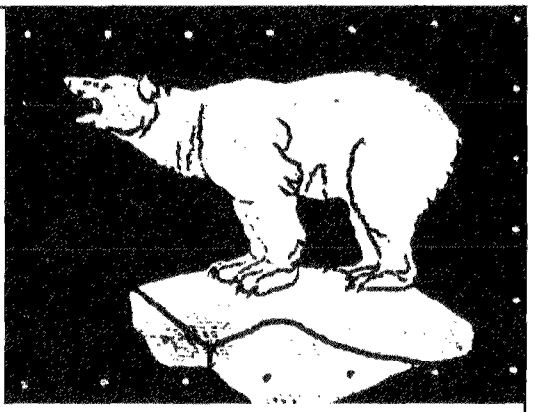

Hoewel velen denken dat Hilversum door de Canadezen is bevrijd, was het in feite een Engelse eenheid die op maandag 7 mei 1945 omstreeks 11.30 uur als eerste van de Geallieerden hier binnenreed. Weliswaar op de voet gevolgd door de Canadezen.
De Engelse eenheid die echter de primeur had was het B-Squadron (eskadron) van het verkenningsbataljon van de 49ste Britse (West Riding) Infanteriedivisie, die op dat moment onder bevel was gesteld van het 1ste Canadese legerkorps (Foulkes).

De militairen van de 49ste divisie waren herkenbaar aan een stoffen divisieembleem dat op de bovenmouwen van het toenmalige uniform (battle dress) werd gedragen. Het bestond uit een witte ijsbeer op een zwart veld en de militairen van deze divisie werden daarom de 'Polar bears' genoemd. Het embleem werd op beide mouwen gedragen en omdat de ijsbeer steeds naar voren dient te kijken, bestond het embleem in zogenaamde paren. De 49ste divisie, in 1940 opgericht als territoriale eenheid waarvan de manschappen afkomstig waren uit de West Ridings van het graafschap Yorkshire, verbleef van 1941 tot 1943 op IJsland, ter beveiliging van het Noord-Atlantische gebied. Daarom werd daar de ijsbeer als divisie-embleem gekozen. De 49ste divisie landde op 6 juni 1944 in Normandië en nam tot het einde van de oorlog deel aan de zware gevechten ter bevrijding van het noord-westelijk deel van West-Europa.

Het verkenningsbataljon van de 49ste divisie behoorde tot het Reconnaissance Corps, kortweg genoemd de 'recce's' (spreek uit rekkies). Dit behoorde weer tot het Royal Armoured Corps (pantserkorps) en dus droegen de recce's zwarte baretten. Op deze baret werd een goudkleurig embleem gedragen uit twee bliksemflitsen (symbolisch voor snel optreden) langs een omhoog gerichte pijl (doorbraak in het gevecht); hieronder een lint met de naam RECONNAISSANCE CORPS. Op een van de foto's ziet U de commandant van het B-Squadron met op zijn zwarte baret het recce-embleem. Op zijn linkermouw en schouder is bij nadere bestudering van beneden naar boven te zien: de polar beer, groen naamlint met RECONNAISSANCE en een kroon, het rangonderscheidingsteken voor majoor.

Major Hamish Taite uit Lutterworth, Engeland, commandant van het B-Squadron van het verkenningsbataljon van de 49ste Britse West Riding Division (Polar Bear) is op Maandag 7 mei 1945 rond 11.30 uur de eerste Geallieerde commandant die met zijn eenheid Hilversum binnenrijdt. Op het bordes van hotel Gooiland geeft hij aanwijzingen aan de Plaatselijk B.S.-commandant (met oranje bandje op revers van zijn colberjasje). Let ook op de armband van de B.S.er rechts achter Taite en de Britse soldaat van 49 Recce Regiment tussen de menigte.

mededelen dat de hem bereikte geruchten onjuist waren gebleken en dat er geen nieuwe moeilijkheden te duchten waren.
Nauwelijks thuis teruggekeerd kwam de nieuwe burgemeester van Loosdrecht me opnieuw halen want de Duitsers zouden de volgende dag ontwapend worden en de officieren wilden hun wapens uitsluitend en persoonlijk alleen aan mij afgeven. Gekleed in mijn Indisch uniform ging ik dan ook weer naar Loosdrecht, maar er waren intussen andere bevelen gekomen. De Duitsers moesten zich nu verzamelen in Soest en zouden daar ontwapend worden.
Na enkele dagen zond ik een rapport over deze aangelegenheid naar de Gewestelijke Commandant van de B.S., alsmede een schrijven naar de Britse Field Security, om er op aan te dringen dat de beide - in dit verslag genoemde - Duitse officieren zo clement mogelijk zouden worden behandeld. Of dit zou lukken? Ik hoopte het, want dit waren werkelijk nog twee fatsoenlijke moffen!

Achteraf bleek dat er nog veel deining is geweest rond het geval Loosdrecht. Hilversum had vernomen dat ik gearresteerd was en rapporteerde dit aan de Gewestelijk Commandant, die alle knokploegen uit het hele gewest bijéén riep om me onder leiding van Daan Spoor te bevrijden. Daan trok eerst op verkenning uit, zag dat ik voor het gemeentehuis van Loosdrecht heen en weer wandelde en leidde hieruit af dat de omstandigheden in werkelijkheid niet zo ernstig waren, zodat de voorgenomen aanval dan ook achterwege bleef. Ook was de Ortskommandant van Hilversum op bericht van mijn arrestatie zèlf naar Loosdrecht gegaan om me te bevrijden, maar hij kwam te laat, ik was al weg. Maar aardig was de onverholen blijdschap van al mijn medewerkers met mijn behouden terugkeer. Liep hiermee een kalm begonnen maar druk beëindigde zondag ten einde, de nacht van zondag 6 op maandag 7 mei bracht nieuwe drukte.
Die nacht tegen twee uur werd er gebeld en wij schrokken enorm. zo diep zat de angst voor de SD er in, dat we ons gewoon niet konden indenken dat de nachtmerrie voorbij was. Het bleek de heer Bouvy te zijn, die me vergezeld van de Duitse kapitein Von Jäger van de staf van Generaal Blaskowitz, wenste te spreken. De laatste deelde mede dat een grote groep SS-ers en SD-ers onder leiding van Lages - de plaatsvervanger van Rauter - zich verzette tegen de plaats gevonden hebbende capitulatie, terwijl de Duitse Wehrmacht niet in staat was dit verzet te breken. Onmiddellijk zond ik die berichten door naar Amsterdam en Amersfoort over onze geheime telefoonlijn en toen ik om vier

uur wederom uit bed werd gehaald - nu door de heer Hupkes - was alles in kannen en kruiken, maar we hadden een zéér onrustige nacht beleefd.

Nu ik het toch over de geheime telefoonlijn heb, is het wellicht interessant te vermelden dat ik steeds in het bezit ben gebleven van onze telefoon. De niet genoeg te waarderen heer Jan Smit heeft ons in deze steeds geweldig geholpen en bracht onder meer aan de binnenzijde van de kast, waarop aan de buitenzijde onze telefoon was bevestigd, een schakelaar aan en kwam er bezoek dan werd de lijn gauw uitgeschakeld. Alles ging schitterend maar op een gegeven moment zat de oude heer Scholze bij de telefoon en die schrok geweldig toen de bel overging, want een telefoon die nog werkte was in die dagen even zeldzaam als spek en eieren. Maar het geheim van de telefoon bleef gelukkig goed bewaard, alleen vertelden later, na de bevrijding, de buren dat ze de telefoon wel eens hadden gehoord.

Maandag 7 mei bracht wederom veel drukte. Die dag zouden namelijk de Canadezen Hilversum binnen trekken en reeds om 7 uur 's morgens gingen mijn moeder, mijn vrouw en ik naar hotel 'Gooiland' om daar de blijde intocht mee te maken. Het werd acht uur, negen uur, en om tien uur waren er nog geen Canadezen, waarop veel dames weer huiswaarts keerden. Juist waren mijn dames ook verdwenen, of er kwam een jeep voorgereden, om ons te waarschuwen dat een Engels officier de Local Commander of the Resistance verwachtte aan de Soestdijkerstraatweg, waarop wij - de heren Dieperink, Götzen, Van der Schatte Olivier en ik - ons in de jeep daarheen begaven en weldra de Britse majoor Taite ontmoetten. Hij was de commandant van de verkenningseenheid van de 49ste West Riding Infanteriedivisie, zodat ons bleek dat Hilversum niet door de Canadezen maar door de Britten bevrijd zou worden. In de brencarrier van de majoor maakten wij de blijde intocht mee onder het geestdriftig gejuich van een duizendkoppige menigte. Velen jubelden, sommigen huil-

Overste Schrek, tweede van rechts met sigaret in de hand, in gesprek met andere B.S.ers op de dag van de bevrijding van Hilversum, 7 mei 1945. De middelste B.S.er met oranje bandje op de revers van zijn colbert is de Plaatselijk B.S.Commandant van Hilversum, Dr. G.J. Dieperink. Links van hem, in leren jas, Peter van den Heuvel, leider van een knokploeg.

den, anderen konden niets anders doen dan zwaaien en wuiven van emotie. Een moment om nooit te vergeten, wij waren na vijf jaar van onderdrukking weer vrij! 3)

In 'Gooiland' gauw een paar flessen champagne opengetrokken om Taite officieel welkom te heten, maar juist op dat moment werd ik weggeroepen door een afgezant van Hauptmann Von Jäger die me meedeelde dat hij contact gehad had met Lages, die zich bereid verklaard had te capituleren voor een Engels officier. Ik nam hem mee naar Taite en er werd afgesproken dat deze onmiddellijk door zou rijden naar Amsterdam om aldus die stad te behoeden voor een zinloze strijd binnen haar muren tegen de 400 des-

Major Taite, de commandant van de Britse verkenningseenheid die als eerste op 7 mei 1945 Hilversum binnenreed, brengt het militair saluut terwijl de Hilversummers die voor het hotel 'Gooiland' zijn toegestroomd luidkeels het Britse en Nederlandse volkslied zingen.

perado's die Lages nog onder bevel had. Daarop werd fluks afscheid genomen en op het bordes van het hotel 'Gooiland' aangekomen zette de menigte het 'God save de King' in, gevolgd door het 'Wilhelmus', een waarlijk indrukwekkend moment. Indrukwekkend door de correcte houding van het publiek dat met ontbloot hoofd meezong, maar vaak met een brok in de keel. De tocht van majoor Taite heeft succes gehad en wij waren blij een steentje te hebben kunnen bijdragen om onze hoofdstad te behoeden voor veel leed en ellende.

Hoeveel vreugde en blijdschap die dag ook bracht, toch bracht de dag ook leed in sommige gezinnen. Onze huisarts dokter Wessel kwam met zijn dochter Jopie bij me om te vertellen dat zijn enige zoon Ies in Utrecht het leven gelaten had bij de arrestatie van de Lijfwacht van Mussert. De arme man was in één nacht oud geworden. En toen we de volgende vrijdag de jonge Wessel naar zijn laatste rustplaats brachten was het verdriet der ouders aangrijpend. Nooit in mijn leven maakte ik een begrafenis mee die zoveel leed te zien gaf.
Ik sprak daar als oudste der B.S. en citeerde enkele verzen van het 'Geuzenvendel op de thuismars' waarna ik alle aanwezigen verzocht de jonge gevallene ook het Prinsenlied toe te zingen. Die week moest ik nog aan twee andere graven spreken: dat van Gijs Strijland, die door het onverwacht afgaan van zijn sten dodelijk getroffen werd en bij dat van de jonge Jaarsma die door de Duitsers in Westbroek werd vermoord.
Hier eindig ik mijn verslag, doch niet voordat ik de wens heb uitgesproken dat de mensheid in de toekomst behoed mag blijven voor verdere oorlogsellende. Moge God mijn bede verhoren!'

Tot zover de gepensioneerde luitenant-kolo-

nel KNIL Schrek, die o.i. een goed beeld van de spannende dagen rond de bevrijding nu 50 jaar geleden. Dat Schrek een aandeel had in het goed verlopen van de bevrijding van Hilversum staat buiten kijf. Overigens hebben meer gepensioneerde KNIL-officieren op hoge posten in de Binnenlandse Strijdkrachten verdienstelijk werk in oorlog en bevrijding verricht.

Voor de overste Schrek was er na de oorlog nog geen tijd van rust gekomen. In augustus 1945 werd hij benoemd tot lid van de commissie Koot die het gedrag van Nederlandse officieren tijdens de oorlog beoordeelde. Later heeft hij voor de Oorlogsgravendienst in Amsterdam gewerkt en daarna was hij de organisator en eerst commandant van de Bescherming Bevolking (BB) te Hilversum.
De overste D.K. Schrek, een rechtschapen man, overleed op 7 september 1961 in Hilversum.

Noten:

1. Zo werd de Plaatselijk Commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten te Hilversum aangeduid. Deze functie werd vervuld door de heer G.J. Dieperink (geboren 1895) die doctor was in de duitse taal en letterkunde doch een fervent tegenstander van het nazisysteem dat hij met de B.S. bestreed. In de mobilisatie en oorlogsdagen van mei 1940 was hij reservekapitein van het Nederlandse leger geweest. Dr Dieperink overleed na een werkzaam leven in 1973.

2. De heer Van der Schatte Olivier vervulde de functie van adjudant van de Plaatselijk Commandant van de B.S. Hilversum.

3. Dit bevrijdingsmanifest, opgesteld door de waarnemend burgemeester en de Pl.C.-B.S. van Hilversum wordt als bijlage bij dit verslag gevoegd. Het is met toestemming van de uitgever overgenomen uit het boekwerkje: 'Hilversum - onderdrukking en verzet 1940-1945, uitgave 1985 door C. de Boer jr te Hilversum.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL